

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Academiejaar 2010-2011

Echtscheiding in Islamitisch recht

Masterproef van de opleiding

‘Master in de rechten’

Ingediend door

Cigdem Sipahi

(studentennr. 20003211)

(major: burgerlijk recht en stafrecht)

Promotor: Professor Dr. Walter De Bondt

Commissaris: Lic. Steven Marysse

Inhoudstafel

Inhoudstafel	I
Inleiding	1
Hoofdstuk 1. Islamitisch recht: historische schets	5
Afdeling 1. Betekenissen van “ <i>Shari’a</i> ”	5
§1. “ <i>Shari’a</i> ”	5
§2. “ <i>Shari’a</i> ”-begrippen.....	7
2.1. “ <i>Shari’a</i> ” als door God gegeven maatschappelijk ideaal.....	7
2.2. “ <i>Shari’a</i> ” als klassiek rechtsstelsel.....	7
2.3. Hedendaagse varianten van “ <i>Shari’a</i> ”	7
§3. “ <i>Shari’a</i> ” en nationaal recht.....	8
Afdeling 2. Primaire bronnen van “ <i>Shari’a</i> ”	9
§1. Koran.....	9
§2. Traditie of “ <i>sunna</i> ”	11
§3. Consensus of “ <i>idjmâ</i> ”	13
§4. Redenering bij analogie of “ <i>qiyâs</i> ”	13
Afdeling 3. Aanvullende bronnen van “ <i>Shari’a</i> ”	13
§1. Zelfstandige interpretatie of “ <i>idjtihâd</i> ”	14
§2. Gewoonte of “ <i>urf</i> ”	15
Afdeling 4. Strekkingen en rechtsscholen binnen de Islam.....	15
§1. Ontstaan van Islamitische strekkingen	15
1.1. Soennieten	15
1.2. Sji’ieten.....	16
1.3. Kharidjieten.....	17
§2. Rechtsscholen binnen de Islam.....	18
Afdeling 4. Islamitische rechtsleer of “ <i>fiqh</i> ”	20
§1. “ <i>Fiqh</i> ” als rechtswetenschap.....	20
§2. “ <i>Fiqh</i> ” als leidraad voor moslims.....	21
Hoofdstuk 2. Huwelijk	23
Afdeling 1. Huwelijk: situering.....	23
§1. Betekenis van het huwelijk in de Islam.....	23

§2. Marokko.....	24
§3. Iran.....	25
Afdeling 2. Geldigheidsvereisten van het huwelijk.....	27
§1. Vormvereisten.....	27
1.1. Marokko.....	28
1.2. Iran.....	29
1.3. Turkije.....	30
§2. Huwelijksvoogdij.....	30
2.1. Marokko.....	32
2.2. Iran.....	33
Hoofdstuk 3. Ontbinding van de huwelijksovereenkomst.....	36
Afdeling 1. Echtscheiding: inleiding.....	36
§1. Islamitisch recht.....	36
§1. Marokko.....	37
§2. Iran.....	38
Afdeling 2. Gronden van beëindiging van het huwelijk.....	40
§1. “ <i>Talaq</i> ”.....	41
1.1. “ <i>Talaq</i> ”-formule.....	41
1.2. Onderscheid naargelang de gevolgen.....	42
1.2.1. “ <i>Talaq al-raj’i</i> ”.....	42
1.2.2. “ <i>Talaq al ba’in</i> ”.....	43
1.2.3. “ <i>Ila</i> ” en “ <i>zihar</i> ”.....	44
1.3. “ <i>Talaq</i> ”-procedure.....	44
1.3.1. “ <i>Talaq al-ahsan</i> ”.....	45
1.3.2. “ <i>Talaq al-hasan</i> ”.....	46
1.3.3. “ <i>Talaq al-bid’ah</i> ”.....	47
1.4. Marokko.....	48
1.5. Iran.....	51
§2. “ <i>Kuhl</i> ” en “ <i>mubarat</i> ”.....	52
2.1. “ <i>Khul</i> ”.....	52
2.2. “ <i>Mubarat</i> ”.....	54
2.3. Marokkaanse familiewetgeving.....	54
2.4. Iraanse familiewetgeving.....	55
§3. “ <i>Tatliq</i> ”.....	56

3.1. Marokkaans Burgerlijk Wetboek.....	57
3.1.1. “ <i>Chiqaq</i> ”.....	57
3.1.2. Gronden van echtscheiding voor de vrouw.....	58
3.2. Iraans Burgerlijk Wetboek.....	59
§4. “ <i>Faskh</i> ”.....	60
4.1. Marokkaans Burgerlijk Wetboek.....	61
4.2. Iraans Burgerlijk Weboek.....	61
§5. Polygamie.....	63
§6. Overspel.....	64
6.1. Overspel als grond van echtscheiding.....	65
6.2. Bestrafing van overspel.....	65
6.3. Iran.....	66
Afdeling 3. Procedure	66
§1. “ <i>Shari’a</i> en procesrecht.....	66
1.1 “ <i>Siyasa</i> ”.....	67
1.2. “ <i>Qadi</i> ”.....	68
§3. Marokko.....	69
§4. Iran.....	71
Hoofdstuk 4. Rechtsgevolgen van de ontbinding van het huwelijk.....	73
Afdeling 1. Rechtsgevolgen ten aanzien van de vrouw.....	73
§1. Wachtperiode of “ <i>idda</i> ”.....	73
1.1. Marokko.....	73
1.2. Iran.....	74
§2. Financieel: onderhoudskosten en schadeloosstelling.....	75
2.1. Marokko.....	76
2.2. Iran.....	77
§3. Bruidsgift.....	78
3.1. Marokko.....	80
3.2.Iran.....	80
Afdeling 2. Rechtsgevolgen ten aanzien van de kinderen	82
§1. Opvoedings- en verzorgingsrecht.....	82
1.1. Marokko.....	83
1.2. Iran.....	85
§2. Alimentatie.....	86

2.1. Marokko.....	87
2.2. Iran.....	88
Hoofdstuk 5. Bezwaren.....	90
Afdeling 1. Perspectief van mensenrechten.....	90
§1 Marokko.....	91
§2 Iran.....	92
Afdeling 2. Erkenning van verstotingen in de Belgische rechtsorde.....	96
§1. Belgisch Internationaal Privaatrecht.....	96
§2. Benadering van het Belgische Hof van Cassatie tegenover de verstoting.....	97
Besluit.....	100
Bibliografie.....	102

.

Inleiding

1. Het onderwerp van dit werkstuk is echtscheiding volgens de “*Shari’a*” en meer bepaald volgens de Marokkaanse en Iraanse familiewetgeving. In dit werkstuk zal er ook sporadisch verwezen worden naar de Turkse familiewetgeving.
2. De reden, waarom specifiek voor deze wetgevingen is gekozen, is eerst en vooral omdat deze Islamitische landen van elkaar verschillen zowel qua staatsstructuur als de Islamitische rechtsscholen die zij volgen (respectievelijk de “*Sji’a*” in Iran en de “*Maliki*” in Marokko). In deze moslimlanden, uitgezonderd Turkije die een seculiere Staat is, is de familiewetgeving tenminste theoretisch of symbolisch ontleend aan de “*Shari’a*”. De “*Shari’a*” is het religieuze recht dat volgens de Islam van “*Allah*” (God) is gegeven. Daarom is het niet aan de mens om die wetten te veranderen. Hij kan ze alleen maar interpreteren.
3. De vaak voorkomende discussie met betrekking tot deze problematiek is wie nu gerechtigd is om deze regels te interpreteren. Ook de voortdurende controverse tussen de modernisten en traditionalisten zorgt voor hevige discussies in de Islamitische wereld. De modernisten zoeken in de interpretatie van de Koran en de “*Sunna*” bijvoorbeeld elementen ten voordele van de gelijkstelling van man en vrouw, terwijl de traditionalisten de bevoorrechte positie van de man tegenover de vrouw willen handhaven.
4. Maar naast het religieuze recht heeft iedere Islamitische staat een nationaal recht. Het is in de rechtsgebieden als het staatsrecht, het familierecht, het erf- en strafrecht dat de “*Shari’a*” zijn bestaan laat gelden. In de andere rechtsgebieden speelt de “*Shari’a*” geen of in zeer kleine mate een rol.
5. Een andere reden voor de keuze van deze wetgevingen is omdat de Marokkaanse en Turkse familiewetgevingen het voorwerp zijn geweest van een recente hervorming. Het Turkse familierecht in 2001 en het Marokkaanse familierecht in 2004. Deze hervormingen vertonen belangrijke implicaties op het vlak van gelijkheid tussen man en vrouw en op het vlak van de bescherming van kinderen. De Marokkaanse staat blijft evenwel nog steeds trouw aan bepaalde religieuze rechtsprincipes. In de monarchie Marokko bestaat er de zogenaamde

“*Mudawannah*”. Dit is het Marokkaanse wetboek van personen- en familierecht. Deze is beïnvloed, doch niet noodzakelijk ondergeschikt aan de “*Shari’a*”.

6. Sinds 5 februari 2004 is het nieuwe Marokkaanse familiewetboek van kracht in Marokko. Marokko is een gematigd Islamitisch land dat open staat voor hervormingen in de positieve zin wat betreft het familierecht. De hervorming van 2004 is de realisatie van koning Mohammed VI. Sinds juli 1999 volgde hij zijn vader koning Hassan II op na diens overlijden. Hij is zowel staatshoofd als religieuze leider die het land op een gematigde wijze probeert te moderniseren, doch zonder al te veel te raken aan de rechtsprincipes als polygamie en verstoting. De voorwaarden om deze te kunnen toepassen worden wel strikter, maar worden niet afgeschaft.

7. Naast het geschreven recht bestaat er tevens een niet-geschreven recht in de Islamitische landen, namelijk de Islamitische rechtswetenschap of “*fiqh*”, dat in geval van leemte de wet zal aanvullen.

8. Doordat de religie in Marokko voor het merendeel soennitisch Islamitisch is en de Marokkaanse staat officieel aanhanger is van de “*Malikitische*” rechtsschool zullen de rechters in Marokko, in geval van lacunes in de nieuwe wet, moeten verwijzen naar de rechtsleer van de “*Maliki*”. De Marokkaanse staat is dus trouw gebleven aan een rechtssysteem dat haar bron vindt in hun officiële religie.

9. In tegenstelling tot Marokko en Turkije wordt de Iraanse staat door een conservatieve Islamitische wetgeving beheerst. De Iranian Civil Code, het Iraanse Burgerlijk Wetboek, is dan weer volledig ondergeschikt aan de “*Shari’a*”. Iran is sinds de Iraanse revolutie van 1979 een Islamitische republiek met een unieke staatsstructuur die in geen enkel ander land voorkomt. De staatsstructuur is afgeleid van de staatsgodsdienst van Iran, het “*Sji’isme*”, met als belangrijkste principe de “*valajat-e fakih*”, dit is de voogdij van de jurist. Dit wil zeggen dat de hoogste geestelijke uiteindelijk alle wetsvoorstellen moet goedkeuren. De conservatieve houding van de staat komt vaak tot uiting in de schending van vrouwenrechten door de burgerlijke wetten van Iran, die bij de echtscheiding worden uitgevoerd. Het is een combinatie van religieuze reglementen en gewoontes die de rechter toelaat, om bij wettelijke tekortkoming aan kennis en informatie over het echtscheidingsgeval, rechtstreeks religieuze

boeken te raadplegen. De rechtbanken accepteren in principe de scheidingsaanvragen van vrouwen niet, tenzij in uitzonderlijke omstandigheden.

10. Bovendien zal er in dit werkstuk ook sporadisch worden ingegaan op het Turkse familierecht dat geldt voor een land waar de kerk en staat gescheiden is. Maar waar de religieuze traditie nog steeds belangrijk is, voornamelijk in het Oosten van het land. Turkije is het enige Islamitische land waar de “*Shari’a*” volledig werd afgeschaft en dit onder Mustafa Kemal Atatürk, die op 29 oktober 1923 de republiek Turkije stichtte. Zijn politieke visie, het “*kemalisme*” genoemd, moest het land moderniseren en Turkije zou een progressieve staat worden. Kenmerkend voor deze modernisering is dat de oude Islamitische wetten zijn afgeschaft, het Schrift van Arabisch naar het Turks veranderde, de hoofddoek verboden werd en verschillende Islamitische gebruiken als polygamie en verstoting afgeschaft werden. Turkije werd met andere worden een seculiere staat, die bovendien strak toezicht houdt op godsdienstige zaken via “*Diyanet*”, het Directoraat voor Religieuze zaken. Op het gebied van het familierecht is het relevant om te weten dat het Turkse Burgerlijk Wetboek een overname is van het Zwitserse Burgerlijk Wetboek van 1912. Het Turkse Burgerlijk Wetboek is in werking getreden op 4 oktober 1926. Zoals reeds hierboven is aangehaald, is het Turkse Burgerlijk Wetboek grondig gewijzigd door de goedkeuring van het nieuwe burgerlijk wetboek op 22 november 2001. Zo werd elke vorm van suprematie van de man over de vrouw op het vlak van het familierecht afgeschaft en het buitenhuwelijkse kind werd gelijkgesteld met het huwelijkse kind.

11. Het eerste deel van het werkstuk vangt aan met een historische schets van de “*Shari’a*”. Het is immers nodig het verleden te kennen om het heden te kunnen begrijpen. Daarbij worden de verschillende bronnen van de “*Shari’a*” besproken, zoals de Koran, “*Sunna*”, “*idjmâ*” enz. De strekkingen en de rechtsscholen binnen de Islam zullen aan bod komen, alsook de verschillende interpretaties die deze hanteren.

12. In het tweede deel wordt het huwelijk in de “*Shari’a*” gesitueerd en de relevantie ervan met betrekking tot echtscheiding aangehaald.

13. In de uiteenzetting van echtscheiding in de “*Shari’a*” worden de verschillende gronden van echtscheiding belicht. Daarna komen de bevoegde rechtbanken inzake de

echtscheidingsprocedures aan bod, alsook de wettelijke gevolgen van een echtscheiding voor de vrouw en de kinderen.

14. Bovendien zal er in de tekst af en toe verwezen worden naar de praktijk van verschillende staten. Daarna worden de bezwaren vanuit het perspectief van de mensenrechten en vanuit de Islamitische vrouwenbewegingen besproken. Ten slotte wordt bekeken of de Islamitische echtscheidingen in België worden erkend en wat de benadering van het Belgische Hof van Cassatie is ten opzichte van verstotingen. Uiteindelijk zal het werkstuk afgesloten worden met een besluit.

Hoofdstuk 1. Islamitisch recht: historische schets

Afdeling 1. Betekenissen van “*Shari’a*”

§1. “*Shari’a*”

15. In de volksmond en literatuur komt men allerlei omschrijvingen tegen van de “*Shari’a*”. Het begrip wordt vaak geassocieerd met allerlei barbaarse praktijken zoals het stenigen van mensen, afhakken van handen voor de minste vergrijpen, bestraffing van apostasie, onderdrukking van vrouwen enz. Het is niet onterecht dat het woord “*Shari’a*” bij velen de indruk wekt dat in de meeste Islamitische landen zulke middeleeuwse praktijken gangbaar zijn. Immers in landen waar de “*Shari’a*” als wet van kracht is, worden de universele mensenrechten met voeten getreden. En in de eerste plaats zijn vrouwen daarvan het slachtoffer. De laatste jaren wordt de “*Shari’a*” tevens geassocieerd met terroristische daden, omdat bepaalde terroristische groeperingen hun acties daarmee rechtvaardigen. Maar wat houdt de “*Shari’a*” nu precies in?

16. De Arabische term “*Shari’a*” staat voor goddelijke wet. De letterlijke betekenis ervan is het pad dat naar het water (de bron) leidt, het pad dat gevolgd moet worden.¹ De “*Shari’a*” bestaat uit geboden en verboden die “*Allah*”, door middel van zijn openbaring aan de profeet Mohammed, aan de mensen heeft bekendgemaakt.² Als goddelijke wet heeft de “*Shari’a*” zowel een juridische dimensie gericht op het leven op aarde, als een religieuze dimensie gericht op het hiernamaals.³

17. De voorschriften over hoe de gelovigen zich dienen te gedragen neemt een belangrijke plaats in binnen de Islam. Deze voorschriften omvatten zowel religieuze regels, gedragsregels als rechtsregels en hebben daarom een enorme impact op het handelen van de gelovige moslims. De Islamitische wet is dus in de eerste plaats een leidraad voor het gedrag van de individuele moslim. De “*Shari’a*” is in feite een plichtenleer, een verzameling van

---

¹ M.S. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 14.

² S.H. AMIN, *Islamic law in the contemporary world*, Glasgow, Royston Limited, 1985, 1.

³ A. VAN BOMMEL, *Islam en de rechten van vrouwen*, I, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 41.

voorschriften over hoe een moslim moet handelen in zowel wereldse als religieuze zaken. De achterliggende idee van de “*Shari’a*” verschilt dus duidelijk van dat van het Westerse recht.

18. Men zou kunnen zeggen dat de “*Shari’a*” het Islamitische recht is met een geheel eigen karakter, maar het is zeker niet een kant-en-klaar wetboek.⁴ Ondanks diverse pogingen is de “*Shari’a*” nooit gecodificeerd. Vergeleken met het Westerse recht, is de “*Shari’a*” veel meer dan wat wij onder recht verstaan. Zo staat het godsdienstige element centraal in het Islamitische recht en dit komt tot uiting in de leer van de rechtsbronnen en de behandelde onderwerpen.⁵ Als basis voor rechterlijke beslissingen gelden in plaats van wetboeken oudere uitspraken en juridische traktaten die geformuleerd zijn door rechtsgeleerden, de “*fuqaha*”.⁶ Bovendien heeft de “*Shari’a*” betrekking op een beperkt aantal rechtsgebieden, waaronder bijvoorbeeld het familie- en erfrecht.⁷ Alle overige rechtsgebieden vallen onder de regelgevende bevoegdheid van de overheid of “*siyasa*”.⁸

19. Een belangrijk probleem waarmee men te kampen heeft bij de bespreking van het begrip “*Shari’a*” is echter dat de Islamitische wereld geen eenstemmig leergezag kent.⁹ Daardoor bestaan er soms sterk uiteenlopende versies van het begrip “*Shari’a*”. In feite bestaat er geen eenduidig begrip van ‘de *Shari’a*’, hoewel er in de praktijk wel vaak van ‘de *Shari’a*’ wordt gesproken. In dit geval wordt aan één van de varianten ervan gerefereerd.¹⁰

20. Volgens Berger kunnen er drie definities aangehouden worden om de term “*Shari’a*” te kunnen duiden.¹¹ Ten eerste is er de “*Shari’a*” als goddelijke blauwdruk, als goddelijk ideaal voor een rechtvaardige maatschappij.¹² Deze stelling wordt vooropgesteld door de meeste Islamitische schriftgeleerden die de “*Shari’a*” hebben onderzocht en onderwezen. In de eerste twee eeuwen na Mohammed hebben Islamitische theologen, de “*ulama*”, dit plan opgetekend

---

⁴ M.S. BERGER, *De sjeik in de Domkerk*, Amsterdam/Antwerpen, Contact, 2008, 125.

⁵ *Infra* 9, nr. 26 et seq.

⁶ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 23.

⁷ Zie ook M.S. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 114.

⁸ M.S. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 114.

⁹ S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 28.

¹⁰ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 24.

¹¹ M.S. BERGER, *Shari’a: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom, 2006, 5.

¹² Hoewel in de meeste Islamitische landen rechtvaardigheid nog ver te zoeken is.

en uitgewerkt in een rechtswetenschappelijk corpus van gedragsregels.¹³ Ten tweede is er de “*Shari’a*” als een wetenschap en systeem van regels dat door rechtsgeleerden, de “*fuqaha*”, is ontwikkeld. Ten slotte is er de “*Shari’a*” zoals het heden ten dage wordt toegepast. Men zou kunnen zeggen dat dit overeenkomt met de drie dimensies van religie, recht en politiek die onlosmakelijk verbonden zijn met de “*Shari’a*”.

§2. “*Shari’a*”-begrippen¹⁴

2.1. “*Shari’a*” als door god gegeven maatschappelijk ideaal

21. Volgens Berger is de “*Shari’a*” in deze betekenis “*het religieuze en metafysische beginsel van een goddelijk plan voor de mensheid waarvan de concrete uitwerking wordt verondersteld besloten te liggen in de twee bronnen Koran en Sunna*”.¹⁵ De “*Shari’a*” is om die reden eeuwig en onveranderlijk. De “*Shari’a*” heeft een sterk mobiliserende kracht, maar verschaft weinig duidelijkheid over wat het is en hoe het tot stand gebracht moet worden.”¹⁶

2.2. “*Shari’a*” als klassiek rechtsstelsel

22. Verder merkt Berger op dat de “*Shari’a*” in termen van concrete rechtsregels wordt vastgelegd in het corpus van de “*fiqh*”.¹⁷ Voorts is de “*fiqh*” tevens de benaming voor de rechtswetenschap die tot het corpus heeft geleid. Het betreft hier rechtsgeleerdheid gericht op juridisch religieuze teksten en in veel mindere mate de werkzaamheid van juristen die zich richten op de rechtspraktijk.¹⁸

2.3. Hedendaagse varianten van “*Shari’a*”

23. Als laatste geeft Berger aan dat de “*Shari’a*” in een aantal grondwetten officieel beschouwd wordt als een bron en als het corpus van regelgeving. Die grondwetten moeten volgens Berger de grondslag vormen van het gehele rechtsstelsel en de rechtspraktijk van een moderne samenleving. Aangezien de klassieke “*Shari’a*” een beperkt aantal rechtsgebieden

¹³ M.S. BERGER, *Klassieke Shari’a en vernieuwing*, Amsterdam, University Press, 2006, 16-17.

¹⁴ M.S. BERGER, *Klassieke Shari’a en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press 2006, 16-17.

¹⁵ De Koran en “*Sunna*” zijn de twee primaire rechtsbronnen van de “*Shari’a*”; Zie *Infra* ..., nr.

¹⁶ M.S. BERGER, *Klassieke Shari’a en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 16-17.

¹⁷ *Infra* 20, nr. 60 et seq.

¹⁸ M.S. BERGER, *Klassieke Shari’a en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 16-17.

bestrijkt, heeft deze zienswijze volgens Berger geleid tot nieuwe interpretaties van de “*fiqh*” en soms zelfs tot nieuwe vormen van regelgeving.¹⁹

§3. “*Shari’a*” en nationaal recht

24. Het hanteren van het begrip Islamitisch recht is echter niet onproblematisch. Er zijn weliswaar Islamitische landen waarvan de rechtsstelsels in meer of mindere mate gebaseerd zijn op de “*Shari’a*”. Doch het recht van die diverse Islamitische staten mag niet over een zelfde kam worden geschoren, omdat het recht van sommige Islamitische landen beïnvloed is geweest door het West-Europese recht, voornamelijk het Franse en Engelse recht. Daarnaast bestaan er verschillen in de rechtsopvattingen die de traditionele Islamitische rechtsscholen²⁰ hebben laten gelden in de ontwikkeling van het positieve recht. De term klassiek Islamitisch recht of “*Shari’a*”, die hierna zal gebruikt worden slaat dus niet op een uniform rechtsstelsel, maar op een groep van elkaar in zekere mate afwijkende rechtsstelsels die nochtans hoofdzakelijk gelijkaardig zijn.²¹

25. Voorts dient opgemerkt te worden dat nationaal recht van moslimlanden anno 2009 nooit een exacte kopie kan zijn van het corpus van regels dat in de middeleeuwen door schriftgeleerden is opgetekend, en dat door velen vaak zo misleidend met ‘de *Shari’a*’ wordt aangeduid.²² Er is immers altijd sprake van interpretaties, die in hoge mate worden beïnvloed door de maatschappelijke en politieke context, naar tijd en plaats, waarin zij plaatsvinden.²³ Zo krijgen thema’s afkomstig uit de klassieke “*Shari’a*” vorm in de wetgeving, de rechtspraak en de maatschappij van nu. Twee voorbeelden ter illustratie. Volgens de klassieke “*Shari’a*” mag de man eenzijdig, en zonder enige tussenkomst van de overheid, zijn vrouw verstoten. Vele nationale wetgevingen van vandaag beperken echter die vrijheid. Volgens de klassieke “*Shari’a*” wordt de schuldige aan overspel gestenigd. De nationale rechtspraak van vandaag weigert in de meeste moslimlanden die straf daadwerkelijk uit te spreken.²⁴

---

¹⁹ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 16-17.

²⁰ *Infra* 18, nr. 55.

²¹ W. JACOB, “De (on)verenigbaarheid van het Islamrecht met Westerse rechtsopvattingen in het kader van de toepassing van het *ipr*”, 11 maart 2009, <http://law.kuleuven.be/jura/39n4/jacob.htm> (consultatie 19 juli 2010).

²² J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 22.

²³ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 22.

²⁴ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 22.

Afdeling 2. Primaire bronnen van “*Shari’a*”

§1. Koran

26. De Koran is voor moslims het Heilige boek met het letterlijke woord van God of “*Allah*”, die door de engel Gabriël of “*Jibril*”, is overgebracht aan de profeet Mohammed.²⁵ Mohammed wordt ook wel de ‘Zegel der profeten’ genoemd.²⁶ Want volgens de leerstellingen van de islam heeft God voor de laatste keer Zijn woord geopenbaard aan profeet Mohammed. De eerdere verschijningsvormen van Zijn woord tot de mensen zijn de Thora en de Evangelie. Immers de Koran erkent ook deze twee boeken als de woorden van God. De moslimgeleerden stellen echter dat de betekenis of woorden van deze boeken zijn gewijzigd, dat sommige passages worden genegeerd en dat andere passages er later aan toegevoegd zijn. De overlevering van ‘de oorspronkelijke boodschap’ zou dus in deze boeken niet volledig zuiver zijn. Ten aanzien van de uitspraken op basis van deze boeken nemen de moslims een neutrale houding in. Dit houdt in dat moslims deze verhalen noch geloven, noch denken dat de joden en de christenen onwaarheid zouden spreken.²⁷

27. Moslims rechtvaardigen hun handelingen vaak door te beweren dat het zo in de Koran staat, maar wie de regels opzoekt in het Heilige boek kan bot vangen. Immers de Koran is niet de enige bron van het Islamitische recht. De “*Shari’a*” baseert zich eveneens op de “*Sunna*” of traditie²⁸, die de handelingen van de profeet Mohammed inhoudt. Volgens liberale moslims is de Koran evengoed een product van een bepaalde cultuur, geopenbaard in een historische setting. De klassieke Islam kan dit idee echter niet aanvaarden.²⁹

28. De Koran is onderverdeeld in 114 hoofdstukken die “*soera’s*” worden genoemd.³⁰ Alle “*soera’s*” samen bevatten circa 6000 verzen of “*ayat*”.³¹ Elke “*soera*” heeft een naam. Zo heet “*soera*” 2 ‘de koe’, maar de naam zegt niet noodzakelijk iets over de inhoud van de “*soera*”.

---

²⁵ 570-632 na Christus.

²⁶ M.S. BERGER, *Sharia. Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 15.

²⁷ Zie A. LJAMAI, *Inleiding tot de studie van Koran*, Zoetermeer, Meinema, 2005, 100.

²⁸ *Infra* 11, nr. 33 et seq.

²⁹ P. DERIE, *De Koran*, Amsterdam, Mets en Schilt, 2008, 125.

³⁰ S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 24.

³¹ Enkelvoud van “*ayat*” is “*aya*” en betekent evenveel als teken of godsbewijs. De telling van het totaal aantal “*ayat*” kan per stroming verschillen. Soms is dat afhankelijk van het meetellen van de beginformule “*bismillah*”, wat een groter aantal “*ayat*” oplevert.

De “soera’s” zijn los achter elkaar geplaatste uitingen en zijn niet gerangschikt op chronologische volgorde van openbaring.³²

29. De profeet Mohammed ontving de tekst van de Koran, in Mekka en Medina, over een periode van 23 jaar.³³ Daarom wordt er een onderscheid gemaakt tussen de verzen naargelang hun plaats van openbaring. De verzen die vóór de “hidjra”³⁴ zijn geopenbaard noemt men de mekkaanse verzen en na de “hidjra” de medinische verzen. Aangezien de profeet analfabeet was, werd de tekst van de Koran door Hem en zijn volgelingen in het geheugen bewaard. Aanvankelijk werden de openbaringen dus hoofdzakelijk mondeling doorgegeven, onder meer door erg betrouwbare professionele beroepsvertellers. Daarnaast zijn ook gedeelten van de tekst tijdens het leven en kort na de dood van Mohammed door metgezellen opgetekend op allerlei soorten materiaal zoals vellen, potscherven, platte stenen. In 650 na Christus, onder de derde kalief Oethman, is van het mondelinge en schriftelijke materiaal een geschreven tekst gemaakt waarop alle latere Korans zich baseren.³⁵ Het belang van het tijdstip van openbaring ligt voornamelijk in het feit dat de “Sunna” van de profeet stelt dat een later geopenbaard vers over een onderwerp een vroeger geopenbaard vers over datzelfde onderwerp opheft.³⁶

30. De taal waarin de boodschap van God werd geopenbaard is het Arabisch, en dit wordt meermaals bevestigd in de Koran.³⁷ Dit is ook de reden waarom het Arabisch als de moedertaal van de Islamitische wereld wordt beschouwd, en de moslims de Koran bij voorkeur in het Arabisch reciteren.³⁸

31. De Koran is het fundament van alle Islamitische wetgeving, maar het bevat relatief weinig concrete rechtsregels. Echter het terrein van het familie- en erfrecht vormt hierop een

---

³² S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 24.

³³ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 3.

³⁴ “Hidjra” is de Islamitische jaartelling die begint op 6 juli 622, het jaar waarin de profeet Mohammed en zijn volgelingen geëmigreerd zijn van Mekka naar Medina.

³⁵ Zie F. LEEMHUIS, “Koran”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 58-63.

³⁶ Dit wordt in het Arabisch “naskh” genoemd. Een voorbeeld ter illustratie hiervan is het drinken van wijn dat in Koran, hoofdstuk 16, vers 67 aanvankelijk wordt aangeprezen, terwijl Koran, hoofdstuk 5, vers 90 het drinken ervan volledig verbiedt.

³⁷ Zie F. LEEMHUIS, “Koran”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 54-57.

³⁸ Vele niet Arabisch sprekende moslims volgen koranlessen om dit Heilige boek in haar oorspronkelijke taal te kunnen reciteren, hoewel ze de inhoud van de teksten niet begrijpen. Immers voor moslims is het reciteren een belangrijk onderdeel van hun godsdienst en aan de woorden van de Koran worden helende en beschermende eigenschappen toegekend.

uitzondering. Immers de openbaringen aan de profeet Mohammed zijn op dit punt nogal talrijk.³⁹ Het familierecht, en meer bepaald huwelijk en echtscheiding, zijn er zeer gedetailleerd in uitgewerkt.⁴⁰ In de zevende eeuw, bij het op schrift stellen van de Koran, waren deze Koranische bepalingen bedoeld ter verbetering van de positie van de vrouw en ter versteviging van het gezinsleven.⁴¹ Zo bracht de Koran hervormingen op het vlak van huwelijk, echtscheiding en erfrecht.⁴² Maar de keerzijde van de medaille is, dat veertien eeuwen later nog moeilijk van deze bepalingen kan afgeweken worden of aanpassingen aan de moderne tijd kunnen worden doorgevoerd. Immers, volgens de orthodoxie van de Islam zijn expliciete regels uit de Koran onveranderlijk.⁴³ Wat destijds in het voordeel van de vrouw moest zijn, is dus de dag van vandaag geresulteerd in het nadeel van de vrouw. Het bijzondere belang van het familierecht in de Koran verklaart deels de belangrijke rol van het Islamitische familierecht in het dagelijkse leven van veel moslims. Er dient ook te worden opgemerkt dat de bepalingen in de Koran met betrekking tot het huwelijks- en echtscheidingsrecht enkel en alleen van toepassing zijn op moslims. Niet-moslims vallen niet onder deze bepalingen.⁴⁴

32. Wanneer in de Koran niet specifiek wordt verwezen naar een bepaalde kwestie of wanneer de toepassing van een vers uit de Koran op een bepaalde situatie aanleiding geeft tot meerdere mogelijke interpretaties, kijken de juristen naar de “*Sunna*” (inclusief “*hadith*”) van de profeet als aanvullende leidraad.

§2. Traditie of “*Sunna*”

33. Volgens de Koran vormt de “*Sunna*” de op een na belangrijkste bron van tradities, zeden en gebruiken. De Koran schrijft namelijk voor dat moslims naast God ook de profeet en zijn gezagdragers moeten gehoorzamen.⁴⁵ De “*Sunna*” is gebaseerd op de uitspraken en

---

³⁹ J. SCHACHT, *An introduction to Islamic Law*, Oxford, Oxford University Press, 1964, 12.

⁴⁰ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 37.

⁴¹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 4.

⁴² Zie ook J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 4.

⁴³ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 37.

⁴⁴ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 37.

⁴⁵ Koran, “soera” 4, “aya” 59: “Jullie die geloven! Gehoorzaamt God en gehoorzaamt de gezant en de gezagdragers uit jullie midden. Als jullie met elkaar twisten, legt het dan voor aan God en de gezant, als jullie in God en de laatste dag geloven; dat is beter voor jullie en een mooiere afsluiting.”; Koran, soera 33, aya 21: “Jullie hebben toch in Gods gezant een goed voorbeeld voor wie op God en de laatste dag hopen en God veel gedenken.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran: Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands*, Houten, Fibula/Unieboek, 2002, 65 en 286, (hierna verkort F. LEEMHUIS, *De Koran*).

handelingen van de profeet, en vormt daarmee de basis van de politieke, juridische en religieuze praktijk. De “Sunna” vormt dus een aanvulling op de Koran en zorgt voor de precisering ervan.⁴⁶

34. De “Sunna”, die bestaat uit persoonlijke uitingen en beslissingen van de profeet Mohammed, is verzameld in de “*hadith(s)*”, de ‘overleveringen’.⁴⁷ Voor de moslimgemeenschap is de “Sunna”, alles wat de profeet gedaan of gezegd heeft of stilzwijgend goed vond. Daarom wordt de “Sunna” als een erg belangrijke rechtsbron beschouwd. De “Sunna” bevat in wezen ook veel gewoonterecht.⁴⁸

35. Een belangrijk probleem bij deze bron van Islamitisch recht is ongetwijfeld de betrouwbaarheid van deze overleveringen. Immers iedere opgeschreven overlevering ging gepaard met een mondelinge weergave. Zo’n overlevering kreeg bevestiging in een “*isnaad*”, keten van overlevertaars, die steeds aan de eigenlijke tekst van het verhaal of “*matn*” voorafging. Deze keten, die bestond uit de namen van degenen die overleverden, moest garanderen dat de persoon die de teksten verzamelde deze ook correct weergaf. Dat was tevens de garantie voor de betrouwbaarheid en de authenticiteit van de teksten.⁴⁹ De graad van betrouwbaarheid van de overleveringsteksten wordt als volgt weergegeven: “*sahih*” (grootste graad van betrouwbaarheid), “*hasan*” (iets minder betrouwbaar), “*dayif*” (zwak) en “*mawdû*” (niet authentiek).⁵⁰ De twee belangrijkste werken die tevens bekendstaan als de twee “*sahihs*” zijn, die van Bukhari (gest. 870 na Christus) en van Moeslim (gest. 875 na Christus).⁵¹ Dit zijn de twee verzamelingen van authentieke “*hadiths*”.

36. Wanneer noch de Koran, noch de “Sunna” een oplossing kunnen bieden voor een bepaald probleem, nemen de juristen hun toevlucht tot de “*idjtihâd*”.

§3. Consensus of “*idjmâ*”

---

⁴⁶ F. LEEMHUIS, “Soenna” in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 78-79.

⁴⁷ S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 27

⁴⁸ S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 27.

⁴⁹ J. PETERS, “Tafsier en ilm al-hadith” (koranexegese en traditiwetenschap), in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 137-140.

⁵⁰ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 6.

⁵¹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 6.

37. Als derde rechtsbron wordt de consensus of “*idjmâ*” genoemd. Dit gaat terug op een uitspraak van de profeet Mohammed waarin hij aangaf dat zijn gemeenschap het nooit eens zal zijn over een dwaling.⁵² Dit impliceert dat wanneer de gemeenschap het wel ergens over eens is, dit geen dwaling kan zijn. Daarbij werden twee soorten consensus onderscheiden. In de eerste plaats de overeenstemming van alle gelovigen over een aantal essentiële punten van de Islam, zoals de gemeenschappelijke opvatting van de moslims dat de Koran Gods woord is. De tweede vorm van “*idjmâ*” bestond erin dat wanneer de geleerden van een bepaalde generatie het over een bepaalde regel eens waren, deze regel als bindend werd beschouwd. Zelfs even bindend alsof hij in de Koran of de Traditie had gestaan.⁵³ Wanneer bijvoorbeeld zich een nieuwe zaak voordoet en er geen oplossing voor kan gevonden worden in de Koran of de “*Sunna*”, zullen de geleerden teruggrijpen naar de “*idjmâ*”.

§4. Redenering bij analogie of “*qiyâs*”

38. De laatste rechtsbron is de analogische redenering of “*qiyâs*”. Dit houdt in dat men op een bepaald geval een regel gaat toepassen die eigenlijk betrekking heeft op een ander geval. Men gaat hierbij na of de ratio in beide gevallen dezelfde is. Indien dit het geval is, dan is er sprake van analogische interpretatie.⁵⁴ Een voorbeeld ter verduidelijking is het drinken van wijn dat verboden werd verklaard in de Koran. Al gauw rees echter de vraag of dit verbod ook gold voor andere alcoholische dranken. Deze vraag werd bevestigend beantwoord omdat de onderliggende gedachte, in beide gevallen, het verbod van dronkenschap was. Daar dronkenschap een roes veroorzaakt die rationeel handelen onmogelijk maakt. In het verlengde daarvan is ook het gebruik van verdovende middelen verboden omdat ze minstens dezelfde uiterwerking als alcohol hebben.⁵⁵

Afdeling 2. Aanvullende bronnen van “*Shari’a*”

§1. Zelfstandige interpretatie of “*idjtihâd*”

---

⁵² J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 7.

⁵³ R. PETERS, “Fiqh (rechtswetenschap)”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 143.

⁵⁴ M.S. BERGER, *Sharia. Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 23.

⁵⁵ M.S. BERGER, *Sharia. Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 23; A. VAN BOMMEL, *Islam en de rechten van vrouwen*, I, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 32.

39. Na de eerste eeuwen van de Islam heeft de methode van de zelfstandige interpretatie veel invloed gehad op de “*Shari’a*” bij het formuleren van rechtsregels voor situaties waarvoor men geen oplossing kon vinden in de Koran of de “*hadith*”.

40. Aanvankelijk bezat iedere gelovige moslim, die een zekere kennis van de Koran en de “*Sunna*” had, het recht om voor nieuwe gevallen een oplossing te zoeken door middel van de interpretatie van deze bronnen. Dit wordt ook wel de vrije tekstinterpretatie of “*idjtihâd*” genoemd. De letterlijke betekenis ervan is ‘het zich inspannen’, namelijk om een oplossing te vinden.⁵⁶

41. De “*idjtihâd*” verwijst in die zin naar een wijze van redeneren die het mogelijk maakt de betekenis van een goddelijke tekst in zijn historische context te plaatsen en te zoeken naar de betekenis ervan in volkomen veranderde omstandigheden.⁵⁷ Dit principe werd met andere woorden gebruikt om te benadrukken dat de Islam een godsdienst is voor alle tijden en mensen. Het is daarom voor elke cultuur toegelaten om, binnen de grenzen van bindende Koranische aanwijzingen, een gegronde mate van flexibiliteit te hanteren bij de interpretatie en toepassing van de Islam op zijn eigen gemeenschap.⁵⁸

42. De “*idjtihâd*” van juristen op kwesties betreffende het huwelijk en echtscheiding waren in belangrijke mate beïnvloed door hun omgeving. Vaak sijpelden plaatselijke sekse, klasse en politieke voorkeuren door in het Islamitische bewustzijn en werden overgenomen als een deel van de regionale Islamitische traditie.⁵⁹

43. In de tiende eeuw verklaarden de islamgeleerden of “*ulama*” echter dat de ‘Poorten van *idjtihâd*’ gesloten waren.⁶⁰ Dit betekent dat zelf redeneren aan de hand van de Koran en “*hadith*” niet meer mogelijk was.

§2. Gewoonte of “*urf*”

---

⁵⁶ M.S. BERGER, *Sharia. Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 24.

⁵⁷ A. VAN BOMMEL, *Islam en de rechten van vrouwen*, I, Amsterdam, Bulaq, 2005, 34.

⁵⁸ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 48.

⁵⁹ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 48.

⁶⁰ *Infra* 19, nr. 58.

44. De Arabische term “*urf*”, die letterlijk ‘weten’ betekent, verwijst naar de gewoonten en praktijken van een bepaalde samenleving. De “*Shari’a*” erkent gewoonten die in de tijd van profeet Mohammed de bovenhand hadden, maar niet ingetrokken werden door de Koran of de “*Sunna*”. Praktijken die later als nieuwigheid zijn ingevoerd zijn eveneens gerechtvaardigd, zolang zij niet indruisen tegen de Islamitische principes.⁶¹

Afdeling 3. Strekkingen en rechtsscholen binnen de Islam

§1. Ontstaan van Islamitische strekkingen

45. Na de dood van profeet Mohammed in 632 na Christus hebben zijn opvolgers, de kaliefen, de Islam buiten de grenzen van het Arabische schiereiland verspreid. Bij de strijd wie Mohammed na zijn dood moest opvolgen, kwam het al snel tot een splitsing tussen de soennitische meerderheid en de sji’ieten.⁶² De soennieten verplichtten zich tot het naleven van de “*Sunna*” of Traditie van de profeet. Zij vormen de grootste geloofsgroep binnen de Islam (circa 90 procent).⁶³ De sji’ieten vormen de tweede grootste geloofsgroep binnen de Islam waarvan de grootste groepering behoort tot de zogenaamde ‘Twaalver sji’ieten’. Deze religieuze groepering onderscheidt zich van de soennieten doordat ze de autoriteit van de eerste drie kaliefen⁶⁴ niet erkent als overleveraars van de tradities van de Islam. Zij gaan uit van twaalf afstammelingen van Mohammed, de twaalf imams, die als enigen in staat waren tot een dieper begrip van de Koran.

1.1. Soennieten

46. Een van de twee hoofdstromingen binnen de Islam is het Soennisme, die een relevant grote meerderheid van de moslims vertegenwoordigt. Ze beschouwen zichzelf als de ‘orthodoxe’ moslimgroepering in tegenstelling tot de sji’ieten die ze als ‘heterodox’ beschouwen.⁶⁵ De soennieten kenmerken zich tevens doordat ze beweren dat de kalief als

---

⁶¹ S.H. AMIN, *Islamic Law in the contemporary world*, Glasgow, Royston Limited, 1985, 14.

⁶² Zie J.T.P. DE BRUIJN, “De instellingen van de islam”, in J. WARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 124-128.

⁶³ S. ABDUS SATTAR, *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 29.

⁶⁴ Aboe Bakr (632-634), Oemar (634-644) en Oethman (644-656).

⁶⁵ ‘heterodoxie’ is een leer die afwijkt van de officiële of orthodoxe leer.

opvolger van Mohammed gekozen moet worden uit de stam van Mohammed, de “*Koeraisj*”.⁶⁶ De kalief is enkel een wereldlijke leider en geen geestelijke leider. De geestelijke leiders zijn de islamgeleerden of “*ulama*”.⁶⁷

47. Voorbeelden van Islamitische landen waarvan een grote meerderheid van de bevolking soennitisch is, zijn Marokko en Turkije, hoewel deze twee landen qua staatsstructuur sterk van elkaar verschillen. Turkije is immers een seculier Islamitisch land.

1.2. Sji'ieten

48. Het Arabische woord “*sji'a*” betekent letterlijk ‘volgelingen, partij of partijgangers’. De sji'ieten stellen dat de leider van de moslimgemeenschap, die zij imam noemen, niet gekozen kan worden maar dat hij een eerste bloedverwant van Mohammed moet zijn.⁶⁸ Deze opvolger of imam, die volgens de sji'ieten onfeilbaar is, erft op die manier de geestelijke kennis en bekwaamheid om de “*Shari'a*” te interpreteren.

49. De wettelijke erfopvolging van imams wordt de ‘Twaalver sji'a’ genoemd. De sji'ieten vereren Ali, de stichter van hun geloof. Hij was tevens de neef en schoonzoon van profeet Mohammed.⁶⁹ Uit de partij van Ali, de “*sji'at*” van Ali, is de naam ‘sji'ieten’ voortgekomen. Bovendien treuren de sji'ieten om Hoessein, de kleinzoon van de profeet Mohammed, die bij een bloedbad in 681 na Christus in Irak omkwam.

50. Er zijn vele strekkingen binnen het Sji'isme die vaak erg verschillend zijn in opvattingen en rituelen. De voornaamste en grootste strekking is, zoals boven reeds aangehaald, de ‘Twaalvers of Imanieten’, ook de “*Ithna Ashri*” genoemd. Deze strekking gelooft dat er twaalf imams zijn geweest na de profeet Mohammed en dat de twaalfde imam Mohammed al-Mahdi op een mysterieuze wijze is verdwenen. Zij geloven dat deze twaalfde imam op de Dag des

---

⁶⁶ De profeet Mohammed behoorde tot de “*Hashim*”-clan, één van de clans van de stam “*Koeraisj*”, die de beheerders van de “*Ka'aba*” waren. De “*Ka'aba*” is een gebouw in de vorm van een kubus die in het midden van de grote moskee in Mekka staat. Het is het centrale heiligdom van de Islam en moslims beschouwen het bouwwerk als het ‘Huis van God’. Als onderdeel van de bedevaart naar Mekka lopen de moslims zeven keer rond de “*Ka'aba*”. Het legt ook de islamitische gebedsrichting vast. Een moslim bidt altijd in de richting van de “*Ka'aba*”. Indien hij niet in Mekka is, bidt hij dus in de richting van Mekka.

⁶⁷ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 19.

⁶⁸ K. HODKINSON, *Muslim family law : a sourcebook*, Kent, Croom Helm Ltd, 1984, 7.

⁶⁹ K. HODKINSON, *Muslim family law : a sourcebook*, Kent, Croom Helm Ltd, 1984, 7.

Oordeels zal terugkeren, en daarom noemen ze zichzelf de ‘Twaalvers’ en het geloof zelf het Twaalver Sji’isme.⁷⁰

51. De sji’ieten hebben een andere selectie van tradities, en leggen meer nadruk op de innerlijke betekenis van de wet die door de imam moet geïnterpreteerd worden. Een dergelijke interpretatie van de geestelijke uit zich in een gezaghebbende verklaring of “*fatwa*”.⁷¹ De geestelijke leiders hebben een belangrijke rol als bemiddelaar tussen God en de mens.

52. De sji’ieten worden door de soennieten aangezien als afwijkend van de “*Sunna*” en de gemeenschap. Zo kunnen de sji’ieten in tegenstelling tot de soennieten bijvoorbeeld tijdelijke huwelijken sluiten in het dagelijkse leven.⁷² Een voorbeeld van een land waarvan een relevant grote meerderheid van de bevolking het Sji’isme aanhangt, is zonder twijfel de Islamitische republiek Iran die ontstond in 1979.⁷³

1.3. Kharidjieten

53. Deze strekking is ontstaan op het Arabische schiereiland tijdens de burgeroorlog die uitbrak na de moord op de derde kalief Oethman. De kharidjieten, thans ook Ibadieten genoemd, scheidden zich hierbij af van de meerderheid van de “*umma*”. Zij leggen de nadruk op daden dan op dogma’s en geloven dat iedere goede moslim, die gezond is naar lichaam en geest, kalief kan worden.⁷⁴

54. Een andere opvatting van de Ibadieten is, dat de Koran net als de mensen een schepping is van God. Deze opvatting wordt door de meeste andere strekkingen als controversieel gezien,

---

⁷⁰ K. HODKINSON, *Muslim family law : a sourcebook*, Kent, Croom Helm Ltd, 1984, 7.

⁷¹ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 19.

⁷² *Infra* 25, nr. 74 et seq.

⁷³ De huidige staatsinrichting van Iran kent zowel elementen van een islamitische theocratie als elementen van een democratie. De Geestelijke Leider belichaamt het theocratisch karakter van de republiek en bekleedt formeel het hoogste gezag. Momenteel is Ali Khamenei de Geestelijke Leider in Iran. Daarnaast is er een gekozen president, die vandaag Mahmoud Ahmedinejad is. De aanwezigheid van de Geestelijke Leider vindt zijn oorsprong in het leerstuk van de “*velayat-e-faqih*”. Dit is de heerschappij van de religieuze wetgeleerde die door ayatollah Khomeini werd geïntroduceerd. De Geestelijke Leider wordt voor onbepaalde termijn gekozen door de Vergadering van Experts. De Geestelijke Leider heeft op grond van de Iraanse Grondwet de bevoegdheid om rechtstreeks in de aangelegenheden van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in te grijpen als daarbij wordt ingegaan tegen de principes van de Islam.

⁷⁴ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 19.

omdat zij ervan uitgaan dat de Koran wel degelijk het woord van “Allah” is. Oman is het enige land ter wereld waarvan de meerderheid van de bevolking tot de Ibadieten behoort.⁷⁵

§2. Rechtsscholen binnen de Islam

55. Het Islamitische familierecht was aanvankelijk niet gecodificeerd. Rechters die met een familiaal geschil te kampen hadden vertrouwden regelrecht op de Koran en “*hadith*” en, waar nodig, op hun eigen “*idjtihâd*”. Wanneer echter de Islamitische rechtsscholen veld wonnen, begonnen de moslimstaten de rechtspleging van een van deze rechtsscholen te hanteren als basis voor hun eigen rechtssystemen. De meeste moslimlanden hebben vandaag hun familiewetgevingen gecodificeerd.⁷⁶

56. Binnen de soennitische Islam bestaan er vier erkende religieuze rechtsscholen of “*madhahib*”⁷⁷ die als volgt verdeeld zijn:

1. De Hanafitische school, genoemd naar de Perzische stichter Abu Hanifah al-Nu'man:⁷⁸ de Hanafieten aanvaardden dat naast de voorschriften uit de Koran en de “*Sunna*”, ook door redenering nieuwe Islamitische voorschriften kunnen ingevoerd worden. Wanneer geen specifieke regel te vinden is in de Koran of de “*Sunna*”, passen zij ofwel de “*qiyâs*” of redenering bij analogie toe, ofwel gaan zij een logische regel afleiden vanuit bepaalde omstandigheden. Dit laatste wordt “*istihsan*” genoemd. De Hanafitische school wordt beschouwd als de school die het meest openstaat voor moderne en liberale ideeën. De Hanafieten zijn verspreid in Turkije, Pakistan en een deel van het Midden-Oosten.⁷⁹
2. De Malikitische school, genoemd naar de stichter Malik ibn⁸⁰ Anas uit Medina:⁸¹ de Malikieten leggen als bijkomende rechtsbron de nadruk op de “*idjmâ*” of consensus van de gemeenschap (gewoonterecht) of van de rechtsgeleerden. Zij stellen dat het gewoonterecht van Medina hierbij als basis moet gelden. Traditie en plaatselijke

---

⁷⁵ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 19.

⁷⁶ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 48.

⁷⁷ Enkelvoud van “*madhahib*” is “*madhab*” en betekent rechtsschool.

⁷⁸ D.S. EL ALAMI, *The Marriage Contract in Islamic Law*, Londen, Graham & Trotman, 1992, 2.

⁷⁹ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 17.

⁸⁰ “*Ibn*” betekent ‘zoon van’.

⁸¹ D.S. EL ALAMI, *The Marriage Contract in Islamic Law*, Londen, Graham & Trotman, 1992, 2.

gewoonten staan bij deze rechtsschool dan ook hoog in het vaandel. De Malikieten zijn dominant aanwezig in West- Afrika en Noord- Afrika, waaronder Marokko.⁸²

3. De Sjafi'itische school, genoemd naar de stichter Mohammed ibn Idris Al-Sjafi'i uit Egypte:⁸³ deze school hecht eveneens belang aan de “*idjmâ*” of consensus. De rechtspraktijk van de gemeenschap is evenwel ondergeschikt aan de praktijk van profeet Mohammed. De “*Sunna*” van de profeet op zijn beurt kan nooit ingaan tegen de voorschriften van de Koran, maar kan enkel een aanvulling daarbij zijn. Het Sjafi'isme is voornamelijk aanwezig in Zuidoost- Azië, Oost- Afrika, Palestina, Syrië, Noord- Egypte en Oost- Turkije.⁸⁴
4. De Hanbalitische school, genoemd naar de stichter Ahmad Bin Hanbal uit Irak:⁸⁵ de Hanbalieten baseren zich nagenoeg uitsluitend op de Koran en de “*Sunna*” als rechtsbronnen, en blijven heel strikt bij een letterlijke interpretatie van deze twee bronnen. Zij wantrouwen zeer sterk de menselijke ratio. Redenering bij analogie wordt slechts in uiterst noodzakelijke gevallen aanvaard. Het Hanbalisme is voornamelijk te vinden in Saoedi-Arabië, Oman en Qatar.⁸⁶

57. Deze rechtsscholen hebben elk eigen interpretaties en uitwerkingen van de bronnen vastgelegd, maar dat moet niet noodzakelijk als een schisma worden gezien. Er bestaat namelijk weinig tot geen vijandigheid tussen de verschillende “*madhahib*”.⁸⁷ Het is dan ook niet ongewoon of verboden dat een individu een bepaalde school volgt, maar voor een bepaalde kwestie het standpunt van een andere school inneemt.

58. De aanhangers van de vier bovenvermelde soennitische rechtsscholen stellen dat op het einde van de tiende eeuw alle mogelijke studies en interpretaties, namelijk “*idjtihâd*”, gebeurd waren. Hiermee zijn de ‘poorten van de *idjtihâd*’ gesloten. In geval van onduidelijkheden over het huidige Islamitische recht mag daarom nog enkel teruggегреpen worden naar deze toen bestaande studies en interpretaties.⁸⁸ Een aantal huidige Islamitische geleerden,

---

⁸² D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 17.

⁸³ D.S. EL ALAMI, *The Marriage Contract in Islamic Law*, Londen, Graham & Trotman, 1992, 3.

⁸⁴ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 17.

⁸⁵ D.S. EL ALAMI, *The Marriage Contract in Islamic Law*, Londen, Graham & Trotman, 1992, 3.

⁸⁶ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 17.

⁸⁷ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 25-26.

⁸⁸ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 17-18; Zie M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 29.

zogenaamde modernisten, verwerpen deze doctrine en vinden dat het Islamitische recht verder bestudeerd en geïnterpreteerd moet worden.⁸⁹

59. Volgens sommige hedendaagse moslims moet de rechtsschool van de ‘Twaalver sji’a’ als een vijfde “*madhab*” beschouwd worden. De Djafaritische of Sji’itsche rechtsschool, genoemd naar Ja’far as-Sadiq. De Sji’ieten stellen dat de “*idjtihâd*” ook vandaag nog verder moet gebeuren, maar dan enkel door hooggekwalificeerde rechtsgeleerden. Voor hen is een voorschrift slechts bindend wanneer dit geverifieerd is door de imam. Een consensus is alleen rechtsgeldig wanneer ook rekening wordt gehouden met de mening van de imam. Landen die deze rechtsschool aanhangen zijn Iran, Zuid-Irak en Libanon.⁹⁰

Afdeling 4. Islamitische rechtsleer of “*fiqh*”

§1. “*Fiqh*” als rechtswetenschap

60. De “*fiqh*” is de rechtswetenschap die zich bezighoudt met de interpretatie van de “*Shari’a*” of Islamitisch recht, teneinde erachter te komen wat precies Gods geboden en verboden zijn voor de moslimgemeenschap. Wanneer tijdens het leven van de profeet Mohammed verzen werden geopenbaard die betrekking hadden op voorschriften, zocht men al snel naar de betekenis en uitleg van de woorden. In eerste instantie was de profeet zelf de aangewezen persoon om de Koran te interpreteren, doch na zijn dood moesten de moslims het zelf doen.⁹¹ De “*fiqh*” gebruikt hiervoor meestal de vier “*usul al fiqh*” of bronnen van Islamitisch recht.⁹²

61. De “*fiqh*” maakt een onderscheid tussen twee categorieën regels, namelijk de regels die expliciet zijn vermeld in de Koran en “*Sunna*” en de regels die door “*idjtihâd*” tot stand zijn

---

⁸⁹ Zo heeft Turkije in 2008 aan het Directoraat voor Religieuze zaken de opdracht gegeven om werk te maken van een hervorming van de Islamitische rechtsleer en de “*hadith*”. Dit Directoraat heeft aan de universiteit van Ankara een team van vooraanstaande theologen aangesteld, teneinde een fundamentele herziening van de “*hadith*” uit te voeren. De Turkse staat is van mening dat de “*hadith*” een negatieve invloed heeft op de maatschappij die met spoed aan het moderniseren is, en gelooft dat het verantwoordelijk is voor de verduistering van de oorspronkelijke waarden van de Islam. Immers een aanzienlijk aantal van de overleveringen zijn nooit door de profeet Mohammed uitgesproken. Daarom is een herinterpretatie van de “*hadiths*” noodzakelijk, in R. PIGOTT, *Turkey in radical revision of Islamic texts*, 26 februari 2008, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7264903.stm> (consultatie 23 oktober 2008).

⁹⁰ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 18.

⁹¹ Zie R. PETERS, “*Fiqh* (rechtswetenschap)”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 141-143.

⁹² *Supra* 9, nr. 26 et seq.

gekomen.⁹³ De eerste categorie bevat niet veel regels, maar ze staan wel onveranderlijk vast. Het gaat hier om de regels van God of Zijn profeet, en daar mag de mens niet aan komen. De overige regels zijn weliswaar gebaseerd op de Koran en “*Sunna*”, maar zijn geformuleerd door de mens door middel van “*idjtihād*”. Deze tweede categorie van regels is de “*fiqh*”, en omvat de interpretaties van de verschillende rechtsscholen en dan ook nog eens de verschillende opvattingen die binnen iedere rechtsschool heersen.⁹⁴ Veel bepalingen inzake het familierecht, en meer bepaald de echtscheiding, zijn opgenomen in de “*fiqh*”.

62. De soennitische en sji’itische Islam volgen elk hun eigen “*fiqh*”. Het verschil tussen deze beide strekkingen ligt in het feit dat de sji’ieten de grote rol van de imam erkennen. De soennieten erkennen het gezag van sji’itische “*qadi’s*” of rechters niet. Bij de soennieten moest men een consensus of “*idjmā*” verkrijgen van verschillende rechtsgeleerden van een generatie. Voor de sji’ieten daarentegen heeft de persoonlijke interpretatie van een individuele rechtsgeleerde een veel grotere betekenis.⁹⁵

63. De “*fiqh*” heeft zowel een religieuze als een juridische dimensie, die echter als afzonderlijke elementen werden beschouwd. Zo maakt de “*fiqh*”-literatuur plaats vrij voor aparte hoofdstukken als ‘handelingen tussen mensen’ of “*mu’amalat*” en ‘handelingen tussen mens en God’ of “*mu’abadat*”. Deze juridische en religieuze dichotomie kan in een enkele handeling voorkomen. De verstoting is bijvoorbeeld juridisch geldig, maar religieus verwerpelijk. Dit heeft als gevolg dat een man weliswaar rechtsgeldig zijn vrouw kan verstoten, maar dat hij in het hiernamaals zal moeten boeten voor deze verwerpelijke handeling. Kenmerkend voor de “*fiqh*” is dat deze niet is ontwikkeld door praktijkjuristen zoals rechters of wetgevers, maar door juridische en theologische schriftgeleerden.⁹⁶

§2. “*Fiqh*” als leidraad voor de moslims

64. De “*fiqh*” onderscheidt vijf soorten menselijke handelingen.⁹⁷

---

⁹³ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 27.

⁹⁴ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 27.

⁹⁵ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 7.

⁹⁶ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 22-23.

⁹⁷ P. CHIPPENDALE en C. HORRIE, *Islam: achtergronden van een wereldreligie*, Utrecht/Antwerpen, Kosmos, 1992, 68-69.

1. De verplichte handelingen of “*fard*”: het niet naleven ervan is zowel een zonde die bestraft zal worden in het hiernamaals, als een misdrijf dat in deze wereld moet worden gesanctioneerd. Het naleven ervan brengt een beloning in het hiernamaals.⁹⁸ Deze handelingen omvatten onder meer de ‘Vijf Zuilen van de Islam’.⁹⁹
2. De verboden handelingen of “*haram*”: deze zijn zowel zonden als wereldse misdrijven. Het zijn handelingen die verboden zijn volgens de Koran en het vermijden ervan brengt beloning in het hiernamaals.¹⁰⁰ Het gaat dan bijvoorbeeld om diefstal, verboden seksueel gedrag enz.¹⁰¹ Ook de voedselvoorschriften vallen hieronder. Bijvoorbeeld varkensvlees en alcoholische dranken zijn “*haram*”.
3. De afkeurenswaardige handelingen of “*makruh*”: deze zijn handelingen die noch verplicht noch verboden zijn, maar het verrichten ervan wordt ten zeerste ontraden. Bij het vermijden van deze handelingen wordt men beloond in het hiernamaals.¹⁰² Een voorbeeld hiervan is de echtscheiding.
4. De aanbevelenswaardige handelingen of “*mustahabb*”: deze zijn handelingen waarvan de naleving beloning brengt in het hiernamaals.¹⁰³ Zoals, bijvoorbeeld, de beleefdheidsregels, vrijgevigheid, het aangaan van een huwelijk en het stichten van een gezin.
5. De neutrale handelingen of “*mubah*”: deze zijn handelingen waartegenover men onverschillig staat. De overheid is hierbij vrij om sommige van de handelingen die tot deze groep behoren al dan niet strafbaar te stellen.¹⁰⁴

---

⁹⁸ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 16.

⁹⁹ Volgens een “*hadith*” heeft de profeet gezegd “*De islam is gebouwd op vijf zaken: 1) de geloofsbelijdenis of “sjahada”, 2) het ritueel gebed of “salaat”, 3) de religieuze belasting of “zakaat”, 4) de bedevaart naar Mekka of “hadj” en 5) het vasten tijdens de maand ramadan of “saum”.*”

¹⁰⁰ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 16.

¹⁰¹ H. DE LEY, *Wortels van de Islam: een beknopte historische introductie*, 16 november 2008, http://www.flw.ugent.be/cie/hdeley/islam_syl7.htm (consultatie 17 januari 2009).

¹⁰² D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 16.

¹⁰³ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 16.

¹⁰⁴ D. BEKE, *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, 16.

Hoofdstuk 2. Huwelijk

Afdeling 1. Huwelijk: situering

§1. Betekenis van het huwelijk in de Islam

65. In de Islam wordt het huwelijk sterk aanbevolen zowel op financieel, sociaal als emotioneel vlak. Het gehuwde paar voorziet in elkaars sociale en seksuele behoeften, kinderen worden er opgevoed en grootgebracht en de ouders vinden er verzorging en respect.¹⁰⁵ Volgens de vastgestelde tradities van de profeet Mohammed wordt het huwelijk zelfs beschouwd als een religieuze verplichting waarvan het hoofddoel “*sukun*”, “*muaddat*” en “*rahmat*” is.¹⁰⁶ Deze drie termen kunnen vertaald worden als ‘voldaanheid of gemoedsrust’, ‘liefde’ en ‘vriendelijkheid of mededogen’.¹⁰⁷ Dit hoofddoel van het huwelijk is tevens af te leiden uit een koranische vers.¹⁰⁸

66. Een belangrijke functie van het huwelijk in de Islam is, dat het een wettelijk kader vormt waarbinnen een man en een vrouw op een reine (“*halal*”) wijze hun seksuele behoeften kunnen bevredigen.¹⁰⁹ Immers seksueel contact buiten het huwelijk is vanuit religieus en ethisch oogpunt ten eerste ongeoorloofd, en in sommige Islamitische landen zelfs strafbaar.¹¹⁰

67. “*Nikâh*” is het woord dat in de spreektaal voor huwelijk wordt gebruikt.¹¹¹ Letterlijk betekent “*nikah*” seksuele gemeenschap, vereniging of overeenkomst. Derhalve is het huwelijk de enige vorm om een natuurlijke samenlevingsvorm tussen de man en de vrouw te creëren. Elke andere vorm van samenleving tussen de twee geslachten wordt beschouwd als “*zina*” en is bijgevolg immoreel.¹¹²

---

¹⁰⁵ S. ABDUS SATTAR, *De positie van de vrouw in de Islam*, Den Haag, Oase, 1993, 45.

¹⁰⁶ M.A. QURESHI, *Marriage and matrimonial remedies*, New Delhi, Naurang Rai, 1978, 42.

¹⁰⁷ M.A. QURESHI, *Marriage and matrimonial remedies*, New Delhi, Naurang Rai, 1978, 42.

¹⁰⁸ Koran, “soera” 30, “aya” 21 : “En tot Zijn tekenen behoort dat Hij voor jullie echtgenotes uit jullie eigen midden geschapen heeft om bij haar rust te vinden. En Hij heeft liefde en erbarmen tussen jullie gebracht. Daarin zijn tekenen voor mensen die nadenken.” in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 276.

¹⁰⁹ D. PEARL en W. MENSKI, *Muslim Family Law*, Londen, London Sweet & Maxwell, 3rd edition, 1998, 139.

¹¹⁰ *Infra* 65, nr. 192 et seq.

¹¹¹ J. SCHACHT, *An introduction to Islamic Law*, Oxford, Oxford University Press, 1964, 161.

¹¹² Het Arabische woord “*zina*” betekent onzedelijkheid en is één van de verboden daden binnen de Islam.

68. Het huwelijk wordt in de Islam gezien als een burgerlijke overeenkomst.¹¹³ Bijgevolg kunnen de partijen elke voorwaarde die zij wensen in het huwelijkscontract laten opnemen. De voorwaarden mogen wel niet ingaan tegen de Islamitische principes, en de partijen mogen de geslachtsgemeenschap niet weren uit hun relatie. Dit is vooral van belang voor de vrouwen, omdat zij dan bepaalde praktijken waarop de man recht heeft volgens de Islamitische wetgeving kunnen uitsluiten.¹¹⁴ Zo kan de vrouw bijvoorbeeld in haar huwelijkscontract laten opnemen dat, indien de man een tweede vrouw neemt, zij het recht krijgt om te scheiden. Een andere voorwaarde kan bijvoorbeeld zijn om buitenshuis te mogen werken of de voorwaarde dat zij van haar echtgenoot de machtiging krijgt om van hem te scheiden, ook zonder zijn toestemming.

§2. Marokko

69. Het Marokkaanse Familiewetboek is gecodificeerd in 1957-1958 onder de naam “*Mudawannah al-ahwal al-shakhsiyya*”, ofwel het wetboek van het personeel statuut. Doch na de codificatie hebben tal van hervormingen plaatsgevonden, teneinde de “*Mudawannah*” te harmoniseren met de maatschappelijke veranderingen. De hervorming van het familierecht in 2004 is de belangrijkste omdat de nieuwe wet zowel continuïteit met de traditie waarborgt als verandering teweegbrengt. Dit blijkt al uit de titel “*Mudawannah al-usra*” waarbij ‘het personeel statuut’ wordt vervangen door ‘het gezin’. De wetgever richt zich hierbij nadrukkelijk op de stabiliteit van het gezin waarin man en vrouw als gelijken moeten beschouwd worden.¹¹⁵

70. Het huwelijk wordt in artikel 4 van de “*Mudawannah*” als volgt gedefinieerd: ‘*het huwelijk is een heilig verbond gebaseerd op wederzijdse instemming, met het oog op de vaststelling van een wettelijk en duurzaam verbond tussen een man en een vrouw. Het heeft als doel het leven met wederzijdse trouw, kuisheid en de stichting van een stabiel gezin onder toezicht van beide echtgenoten.*’¹¹⁶

---

¹¹³ *Infra* 27, nr. 79.

¹¹⁴ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, *Islam en de rechten van vrouwen*, II, Amsterdam, Bulaq, 2005, 76-77.

¹¹⁵ L. BUSKENS, “Sharia en nationaal recht in Marokko”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG (red.), *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, University Press, 2006, 61.

¹¹⁶ Ministère de la Justice, *Code de la famille*, <http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Codefamille.pdf> (consultatie 3 mei 2009), (hierna verkort Moudawana), (eigen vertaling).

71. In de oude “*Mudawannah*” stond volgens artikel 1 het gezin nog onder toezicht van de echtgenoot. De hervorming van 2004 maakte een einde aan het patriarchale model van familieverhoudingen dat de grondslag vormde van het Marokkaanse familierecht. Het huwelijk wordt niet enkel beschouwd als een heilig verbond gericht op duurzaamheid en kuisheid, maar ook als een harmonieuze en affectieve relatie tussen twee gelijkwaardige partners.

72. Met de nieuwe “*Mudawannah*” werd tevens een einde gemaakt aan de gehoorzaamheidsplicht van de vrouw aan de man. De vrouw draagt voortaan samen met de echtgenoot de verantwoordelijkheid van het bestuur van en het toezicht op het huis en de kinderen.¹¹⁷ Het gezin is dus een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de man én de vrouw.

§3. Iran

73. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek geeft geen definitie van de instelling huwelijk. Enkel de formele en materiële vereisten voor het sluiten van een huwelijk, alsook de wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten worden in boek 7, deel 1 van het Iraanse Burgerlijk Wetboek weergegeven.¹¹⁸

74. In tegenstelling tot de Malikitische Marokko erkent de Sji’itische Iran, en meer bepaald de ‘Twaalver Sji’a’, wel de instelling van het tijdelijke huwelijk of “*mut’a*”, ook wel “*sigheh*” genoemd.¹¹⁹ Het verschil met een permanent huwelijk ligt voornamelijk in het feit dat bij een tijdelijk huwelijk de specifieke tijdsduur ervan moet bepaald worden in het huwelijkscontract.¹²⁰ De duur van het huwelijk kan namelijk variëren van één uur tot maximaal 99 jaar.¹²¹

---

¹¹⁷ Art. 51, lid 3 Moudawana.

¹¹⁸ Art. 1034-1119 Civil Code of the Islamic Republic of Iran, (hierna verkort Civil Code Iran), (eigen vertaling), www.alaviandassociates.com/documents/civilcode.pdf (consultatie 3 mei 2009).

¹¹⁹ V.J. CORNELL, *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 66.

¹²⁰ V.J. CORNELL, *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 67.

¹²¹ V.J. CORNELL, *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 67.

75. Het tijdelijke huwelijk is een praktijk die door profeet Mohammed was toegestaan voor moslimmannen tijdens een langdurige veldtocht of op zakenreis.¹²² Het was immers beter om tijdelijk een huwelijk aan te gaan dan overspel te plegen. De soennieten menen echter dat deze toestemming later door de profeet was ingetrokken en vinden dat een tijdelijk huwelijk een verkapte vorm van prostitutie is. Op die manier kunnen de vrouwen om geld te verdienen en hun doel te bereiken voor een korte periode met meerdere mannen trouwen.¹²³ Vrouwen die een tijdelijk huwelijk aangaan worden bijgevolg gestigmatiseerd.

76. Hoewel sinds de Islamitische revolutie van 1979 prostitutie verboden is, neemt de prostitutie toe in Iran. De Iraanse staat wil dit verhelpen door tijdelijke huwelijken promoten. Het is dan ook niet verbazend dat sommigen deze praktijk beschouwen als een gelegaliseerde vorm van prostitutie. Maar het tijdelijke huwelijk is zeker niet onomstreden. Hoewel sommigen er fel op tegen zijn, zien anderen het tijdelijke huwelijk als een verantwoorde, Islamitische manier om jongeren meer ruimte te geven om sociale contacten te onderhouden met hun andere geslachten.¹²⁴

77. Volgens het Iraanse Burgerlijk Wetboek is een huwelijk tijdelijk, wanneer het is aangegaan voor een bepaalde periode.¹²⁵ Bovendien moet de duur van het huwelijk uitdrukkelijk worden bepaald in het huwelijkscontract.¹²⁶ De bepalingen betreffende de bruidsgift zijn dezelfde als deze die zijn vastgelegd voor het permanente huwelijk.¹²⁷ De vrouw ontvangt in de periode van het huwelijk meestal wel geld van de man, maar de partners worden geen erfgenamen van elkaar. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek bepaalt immers dat enkel een permanent huwelijk erfrecht creëert tussen de echtgenoten.¹²⁸ Er ontstaan wel erfenisrechten voor de eventuele kinderen die uit het huwelijk geboren zouden worden.¹²⁹

---

¹²² E. SCIOLINO, *Love finds way in Iran: Temporary marriage*, 4 oktober 2000, <http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/tmpmrig.htm> (consultatie 3 mei 2010).

¹²³ S. ANSARI en V. MARTIN, *Women, religion and culture in Iran*, Surrey, Curzon Press, 2002, 179.

¹²⁴ E. SCIOLINO, *Love finds a way in Iran: Temporary marriage*, 4 oktober 2000, <http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/tmpmrig.htm> (consultatie 3 mei 2010).

¹²⁵ Art. 1075 Civil Code Iran.

¹²⁶ Art. 1076 Civil Code Iran.

¹²⁷ Art. 1077 Civil Code Iran.

¹²⁸ Art. 940 Civil Code Iran.

¹²⁹ E. SCIOLINO, *Love finds a way in Iran: Temporary marriage*, 4 oktober 2000, <http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/tmpmrig.htm> (consultatie 3 mei 2010).

78. Een ander aspect van het tijdelijke huwelijk is dat een echtscheiding niet toegelaten is in een tijdelijk huwelijk.¹³⁰ Het huwelijk neemt immers in beginsel een einde door het verval van de overeengekomen periode.¹³¹ Maar indien de partijen de relatie al dan niet vroegtijdig wensen te verbreken, is het aan de man om het huwelijk te beëindigen. Dat kan, ofwel door af te zien van de nog resterende tijd van het huwelijk, ofwel door de huwelijksovereenkomst niet te hernieuwen.

Afdeling 2. Geldigheidsvereisten van het huwelijk

§1. Vormvereisten

79. In het klassieke Islamitische recht wordt het huwelijk gekwalificeerd als een civiele overeenkomst tussen de man en de vrouw, beide moslims.¹³² Dit is gebaseerd op een Koranische regel.¹³³ Voor de geldigheid van de huwelijksovereenkomst is in de eerste plaats de instemming van beide partners vereist. Deze wilsovereenstemming komt tot uiting door een aanbod of “*ijab*” en aanvaarding of “*qabul*” van de partijen of hun vertegenwoordigers, in een zitting, en in aanwezigheid van moslimgetuigen.¹³⁴ In beginsel zijn dat twee mannelijke getuigen, maar bij gebreke daaraan is een mannelijk en twee vrouwelijke getuigen ook geldig.¹³⁵ Deze voorwaarde wordt in het Islamitische recht dermate belangrijk geacht dat het huwelijk, bij afwezigheid van getuigen, als nietig wordt beschouwd. De huwelijkszitting begint op het moment waarop het aanzoek wordt gedaan en duurt totdat de partijen de zitting hebben verlaten. De acceptatie van de partijen of hun vertegenwoordigers moet uitgewisseld worden in één en dezelfde zitting.¹³⁶ Hiermee wou de Islam een eventuele lange periode

---

¹³⁰ V.J. CORNELL, *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 67.

¹³¹ V.J. CORNELL, *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 67.

¹³² A. QURAISHI en F. VOGEL, *The Islamic marriage contract, case studies in Islamic Family Law*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 2008, 11.

¹³³ Koran, “soera” 4, “aya” 21 : “Hoe kunnen jullie het nemen terwijl jullie al tot elkaar gekomen zijn en zij met jullie een solide overeenkomst zijn aangegaan ?” in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 61.

¹³⁴ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 16.

¹³⁵ Het feit dat in de Islam twee vrouwelijke getuigen evenveel waard zijn als één mannelijke getuige is gebaseerd op Koran, “soera” 2, “aya” 282: “Jullie die geloven!...En roept twee getuigen op uit het midden van jullie mannen. En als er geen twee mannen zijn, dan een man en twee vrouwen uit hen die jullie als getuigen aanvaarden, zodat als één van haar beiden zich vergist, de andere haar eraan kan herinneren.” in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 40.

¹³⁶ D. PEARL, *A textbook on Muslim personal law*, New South Wales, Croom Helm Ltd., 1987, 41.

tussen het aanbod en de aanvaarding tegengaan, en zo zekerheid bieden omtrent het akkoord van de partijen.

80. Ten tweede is het volgens het klassieke Islamitische recht vereist dat de vrouw bij het aangaan van het huwelijk vertegenwoordigd wordt door een mannelijke voogd.¹³⁷ Deze voogd zal met andere woorden in naam van de vrouw het huwelijkscontract sluiten.¹³⁸

81. Ten slotte dient er een bruidsgift of huwelijksgift, die de bruidegom verschuldigd is aan de bruid, bepaald te worden in het huwelijkscontract.¹³⁹

82. In beginsel is bij de openbaarmaking van de wederzijdse instemming van de partijen niet meer vereist dan twee getuigen en de bepaling van de bruidsgift. Bijgevolg is de huwelijksceremonie in principe heel sober. Alles wat daarbuiten gebeurt, is eigenlijk cultureel bepaald en is geen vereiste voor de huwelijksluiting. De wet vereist immers geen specifieke vorm van ceremonie waarin het huwelijkscontract moet plaatsvinden.¹⁴⁰ In de praktijk wordt de huwelijksluiting wel meestal verricht in een ceremonie die geleid wordt door de imam. Religieuze symbolen en rituelen zoals het reciteren van de “*Al fatiha*” uit de Koran spelen hierbij een belangrijke rol.¹⁴¹ Immers door deze symbolen en rituelen geeft men een religieuze dimensie aan de huwelijksvoltrekking, en op die manier is het seksuele taboe tussen de koppels opgeheven. Ze zijn met andere woorden voortaan “*halal*” of ‘niet verboden’ voor elkaar. Hoewel het Islamitische huwelijk een burgerlijke overeenkomst is, kan het echter niet ontkend worden dat het ook een contract voor God is.¹⁴²

1.1. Marokko

---

¹³⁷ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 15.

¹³⁸ De Hanafitische rechtsschool laat een meerderjarige vrouw in theorie toe haar huwelijkscontract zelf te sluiten, maar deze praktijk is niet wijdverbreid in de praktijk.

¹³⁹ *Infra* 78, nr. 226 et seq.

¹⁴⁰ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 15.

¹⁴¹ De “*Al fatiha*” is de openingssoera van de Koran en luidt als volgt: “*In de naam van God, de erbarmen, de barmhartige. Lof zij God, de Heer van de wereldebewoners, de erbarmen, de barmhartige, de heerser op de oordeelsdag. U dienen wij en U vragen wij om hulp. Leid ons op de juiste weg, de weg van hen aan wie U genade hebt, op wie geen toorn rust en die niet dwalen.*” in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 8.

¹⁴² D. PEARL en W. MENSKEI, *Muslim Family Law*, Londen, London Sweet & Maxwell, 3rd edition, 1998, 140.

83. Volgens de Marokkaanse familiewetgeving wordt het huwelijk gesloten door het aanbod van één van de contractspartijen en de aanvaarding van de andere partij, uitgedrukt in bewoordingen die in taal of naar gewoonte de betekenis van huwelijk hebben.¹⁴³

84. Een noodzakelijke vormvereiste voor de geldigheid van een huwelijk is, volgens de “*Mudawannah*”, de aanwezigheid van twee “*adouls*” en de registratie ervan. Immers het opstellen van de huwelijksakte vereist de voorafgaande toestemming van de familierechter om een akte te laten opmaken door twee moslimgetuigen.¹⁴⁴ Dit zijn gekwalificeerde en professionele getuigen die door de minister van Justitie zijn benoemd. Deze “*adouls*” schrijven in een huwelijksakte op wat zij gehoord en gezien hebben.¹⁴⁵ De tekst van de door “*adouls*” ondertekende huwelijksakte wordt geregistreerd in het huwelijksregister van de rechtbank en een kopie daarvan wordt verstuurd naar de burgerlijke stand.

85. De registratie van het huwelijk voor de geldigheid ervan neemt echter niet weg, dat op het platteland van Marokko niet-officiële huwelijken van jonge meisjes plaatsvinden. In dit soort gevallen spreken de beide aanstaande echtgenoten de “*Al fatiha*” uit, in het bijzijn van getuigen. Voor de wet zijn ze niet getrouwd en hebben evenmin een huwelijksakte, maar in het ongeletterde Marokkaanse dorpsmilieu is dit voor velen voldoende.¹⁴⁶

86. Een andere belangrijke vormvereiste om een geldig huwelijk te kunnen sluiten in Marokko, is de voorlegging van een administratief en een medisch getuigschrift door beide toekomstige echtgenoten.¹⁴⁷ Deze getuigschriften dienen om de toekomstige echtgenoten te informeren over de gezondheidstoestand van de andere echtgenoot. Dit is eveneens een vormvereiste in Turkije.¹⁴⁸

1.2. Iran

---

¹⁴³ Art. 10, lid 1 Moudawana.

¹⁴⁴ X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 35.

¹⁴⁵ Art. 65 Moudawana.

¹⁴⁶ G. RIEMERSMA, “Marokkaanse meisjesbruiden”, *Opzij* 2009, (64) 63-65.

¹⁴⁷ Art. 65 Moudawana.

¹⁴⁸ *Infra* 30, nr 89.

87. Het huwelijk in Iran komt tot stand door een mondeling huwelijksaanzoek en aanvaarding, die een uitdrukkelijke intentie tot trouwen inhoudt.¹⁴⁹ Het aanzoek en de aanvaarding mogen door de man en de vrouw zelf uitgesproken worden, of door de persoon die daartoe wettelijk gemachtigd is.¹⁵⁰ Overeenkomstig de Islamitische gewoonte is het voor de geldigheid van het huwelijk vereist dat de aanvaarding dicht op het aanzoek volgt.¹⁵¹

88. Ook de Iraanse wetgever maakt melding van een medisch getuigschrift, maar het verschil met Marokko en Turkije ligt hierin dat de partijen zelf van elkaar een medisch attest kunnen vorderen waaruit blijkt dat ze vrij zijn van besmettelijke ziekten.¹⁵² Hier is het dus geen verplichte vormvereiste om een geldig huwelijk te kunnen sluiten.

1.3. Turkije

89. De huwelijksluiting in Turkije vindt plaats op het gemeentehuis in het bijzijn van de huwelijksambtenaar en twee meerderjarige, handelingsbekwame getuigen.¹⁵³ Sinds de hervorming van de familiewetgeving in 2002, is bovendien een attest van gezondheidsverklaring vereist voor de huwelijksvoltrekking waaruit blijkt dat er geen ziekten aanwezig zijn die het huwelijk belemmeren.¹⁵⁴ Het huwelijk komt tot stand op het tijdstip dat aanstaande echtgenoten mondeling hun bevestigend antwoord hebben gegeven. De ambtenaar verklaart daarna dat het huwelijk met wederzijdse toestemming van partijen en volgens de wet heeft plaatsgevonden.¹⁵⁵ Na de voltrekking van het huwelijk overhandigt de huwelijksambtenaar aan de echtgenoten een trouwboekje.¹⁵⁶ Een religieuze huwelijksluiting kan niet plaatsvinden, als het trouwboekje niet getoond kan worden.¹⁵⁷ De geldigheid van een huwelijk is met andere woorden niet afhankelijk van een religieuze huwelijksluiting die gebaseerd is op de Islamitische principes, zoals dit wel het geval is in het merendeel van de Islamitische landen.¹⁵⁸ De wetgever wou hiermee een oplossing bieden voor de problemen die de vrouwen ondervonden als gevolg van een niet-officieel religieus huwelijk. Zo konden de

---

¹⁴⁹ Art. 1062 Civil Code Iran.

¹⁵⁰ Art. 1063 Civil Code Iran.

¹⁵¹ Art. 1065 Civil Code Iran.

¹⁵² Art. 1040 Civil Code Iran.

¹⁵³ Art. 141 Turks Burgerlijk Wetboek, (hierna verkort Turks B.W.),

www.recht.nl/nieuws/familierecht/archief/index.html?nid=15465 (consultatie 10 april 2009).

¹⁵⁴ Art. 136 Turks B.W.

¹⁵⁵ Art. 142 Turks B.W.

¹⁵⁶ Art. 143, lid 1 Turks B.W.

¹⁵⁷ Art. 143, lid 2 Turks B.W.

¹⁵⁸ Art. 143, lid 3 Turks B.W.

vrouwen, na de ontbinding van een dergelijk huwelijk, geen enkele aanspraak maken op de wettelijke rechtsgevolgen die een officieel huwelijk zou teweegbrengen.

90. In landen met een seculier bewind, zoals Turkije, is alleen een burgerlijk huwelijk rechtsgeldig. In landen met een Islamitische familiewetgeving, zoals Marokko en Iran, is een burgerlijk huwelijk eveneens een religieus huwelijk.¹⁵⁹

§2. Huwelijksvoogdij

91. Het klassieke Islamitische recht erkent het instituut van de huwelijksvoogdij, waarbij de vrouw tijdens het aangaan van de huwelijksovereenkomst wordt vertegenwoordigd door haar huwelijksvoogd of “*wali*”.¹⁶⁰ De huwelijksvoogd heeft volgens het Islamitische recht voogdijchap over een minderjarige of een handelingsonbekwame meerderjarige vrouw. Dit recht komt toe aan de vader of de grootvader van het meisje. Zij kunnen dus een geldig huwelijk sluiten in naam van hun minderjarige kinderen die de huwbare leeftijd hebben bereikt.¹⁶¹ Maar het Islamitische recht bepaalt geen bijzondere leeftijd voor het huwelijk. Voor de geldigheid van het huwelijk is namelijk enkel vereist dat de jongen en het meisje een gezond verstand hebben. Deze regel is gebaseerd op de Koran waarin de huwbare leeftijd wordt gelijkgesteld met de verstandsrijpheid.¹⁶² Een man of een vrouw die de puberteit niet heeft bereikt kan dus niet beslissen over een huwelijk. De vraag die hierbij kan rijzen is, of een huwelijk met minderjarigen mogelijk is. In de Koran wordt hier niets over vermeldt.¹⁶³ Maar de praktijk van sommige moslimlanden toont aan dat dit wel mogelijk is.

92. Een achtjarig meisje, Nojoud Muhammed Nasser, uit Jemen vroeg de rechter om een scheiding uit te spreken.¹⁶⁴ De aanleiding daartoe was dat ze door haar vader werd uitgehuwelijkt aan een 30-jarige man. Daarnaast klaagde zij haar echtgenoot aan voor

---

¹⁵⁹ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, *Islam en de rechten van vrouwen*, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 77.

¹⁶⁰ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 16.

¹⁶¹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 16.

¹⁶² Koran, “soera” 4, “*aya*” 6: “ En toest de wezen totdat zij de leeftijd om te trouwen bereikt hebben en als jullie bij hen dan redelijk inzicht bemerken, overhandigt hun dan hun bezittingen. En verteert ze niet verkwistend en overijld voordat zij groot geworden zijn.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 59.

¹⁶³ X, *De religie van de Islam*, www.faaain.nl/rvi/deel20.htm (consultatie 26 maart 2010).

¹⁶⁴ WaarMaarRaar, jaargang 9, *Meisje van acht vraagt scheiding aan*, 14 april 2008, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/26361/Meisje_van_acht_vraagt_scheiding_aan.html (consultatie 27 maart 2010).

seksueel misbruik. Volgens de plaatselijke wetgeving was het meisje, gezien haar leeftijd, rechtsonbekwaam om een rechtszaak aan te spannen. Toch liet de rechter haar vader en de echtgenoot arresteren, en daarna werd de scheiding geregeld. In Jemen worden meisjes vaak jong uitgehuwelijkt, omdat er geen wet is die het uithuwelijken van jonge meisjes verbiedt.¹⁶⁵ Mensenrechtenactivisten vechten voor een wetswijziging.

93. Een ander geval is dat van een 12-jarig meisje uit Saoedi-Arabië dat van de rechtbank de toelating kreeg om te scheiden van haar tachtigjarige man.¹⁶⁶ Het meisje werd in 2009 door haar vader gedwongen om te trouwen met zijn oudere neef van 80, en daar werd ruim 17.000 euro voor betaald. Een mensenrechtencommissie wou destijds dat de minimumleeftijd voor trouwen op 16 jaar moest gebracht worden. Maar een minimumleeftijd voor een huwelijk opleggen, blijft in Saoedi-Arabië nog voorlopig uit. Immers recent verscheen er in een krantenartikel dat een man in Saoedi-Arabië getrouwd was met een 10-jarig meisje.¹⁶⁷ Het meisje is de derde echtgenote van de 34-jarige man.

94. De meeste voornaamste rechtsscholen zijn namelijk het ermee eens dat de vader, in de hoedanigheid van voogd, zijn maagd dochter kan dwingen om te trouwen met een man van zijn keuze, en dit ongeacht haar leeftijd. Het motief daartoe was, dat een maagd meisje onervaren is op het vlak van mannen en daarom te emotioneel kan handelen bij het maken van een partnerkeuze en daardoor vlugger een foute beslissing kan nemen.¹⁶⁸ Dit heeft bijgevolg de uithuwelijking van jonge meisjes en gearrangeerde huwelijken tot gevolg.

95. Dit alles moet echter genuanceerd worden. Indien de bruid al eerder getrouwd is geweest, is de rol van de huwelijksvoogd louter het overbrengen van haar instemming met het huwelijk.¹⁶⁹ Zo is, volgens de Hanafieten, de bruid die de volwassenheid heeft bereikt niet

---

¹⁶⁵ Nos, *Achtjarig meisje vraagt scheiding aan*, 7 februari 2009, <http://www.nos.nl/artikel/83128-achtjarig-meisje-vraagt-scheiding-aan.html> (consultatie 27 maart 2010).

¹⁶⁶ WaarMaarRaar, jaargang 9, *Twaalfjarige mag scheiden van 80-jarige man*, 24 april 2010, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/52094/Twaalfjarige_mag_scheiden_van_80-jarige_man.html#via (consultatie 10 mei 2010).

¹⁶⁷ De Morgen, *Tienjarige wordt derde vrouw van Saoedische man*, 7 oktober 2010, <http://www.demorgen.be/dm/nl/990/Buitenland/article/detail/1166807/2010/10/07/Tienjarige-wordt-derde-vrouw-van-Saoedische-man.dhtml> (consultatie 7 december 2010).

¹⁶⁸ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 49.

¹⁶⁹ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, *Islam en de rechten van vrouwen*, II, Amsterdam, Bulaq, 2005, 80.

verplicht om zich te laten vertegenwoordigen door een huwelijksvoogd.¹⁷⁰ In dit geval speelt de huwelijksvoogd eerder een adviserende rol. En volgens de Malikitische leer kan de vader van het meisje, ongeacht de leeftijd, haar niet dwingen tot een huwelijk, indien zij meerderjarig is of al getrouwd is geweest.¹⁷¹ In dat geval heeft de vader dus de toestemming van het meisje nodig.

96. Daarnaast heeft de minderjarige het recht om de ‘optie van puberteit’ (“*khiyar al-bulugh*”) uit te oefenen en het huwelijk te verwerpen bij het bereiken van de puberteit, indien het huwelijk op een onrechtmatige of frauduleuze wijze is tot stand gekomen, of indien iemand anders dan de vader of de grootvader het huwelijk heeft afgesloten.¹⁷² Ofschoon dit in de praktijk ook kan uitgeoefend worden, is een vraagteken.

2.1. Marokko

97. De Marokkaanse wetgever maakte in 2004 het optreden van een huwelijksvoogd voor een meerderjarige vrouw facultatief. Daarmee volgde de nieuwe wet een opvatting die in de Hanafitische rechtsschool alom bekend was en bleef, aldus, binnen het kader van het klassieke Islamitische recht.¹⁷³ De huwelijksvoogd is dus voortaan een recht van de Marokkaanse vrouw die meerderjarig is.¹⁷⁴ Sinds 2004 is in Marokko de huwbare leeftijd voor meisjes verhoogd van vijftien jaar naar de wettelijke meerderjarigheid van achttien jaar, en daarmee gelijkgesteld aan die van mannen.¹⁷⁵ De rechter kan wel, in uitzonderlijke gevallen, de toestemming geven om jonger te kunnen trouwen.¹⁷⁶ De meerderjarige vrouw kan dus voortaan haar huwelijksovereenkomst zelf afsluiten, of indien zij dat wenst kan ze dat recht overdragen aan haar vader of één van haar familieleden.¹⁷⁷ De gedelegeerde zal dan in haar plaats de huwelijksovereenkomst afsluiten, doch op voorwaarde dat zij haar handtekening heeft gegeven.

---

¹⁷⁰ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, *Islam en de rechten van vrouwen*, II, 16.

¹⁷¹ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 49.

¹⁷² J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 16.

¹⁷³ L. BUSKENS, “ Sharia en nationaal recht in Marokko”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG (red.), *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, University Press, 2006, 62-63.

¹⁷⁴ Art. 24 Moudawana.

¹⁷⁵ Art. 19 Moudawana.

¹⁷⁶ Art. 20 Moudawana.

¹⁷⁷ Art. 25 Moudawana.

98. Maar de praktijk is anders. Volgens de Marokkaanse vrouwenorganisatie Ligue Démocratique des Droits des femmes (LDDF) is er, sinds de nieuwe familiewet van kracht is, zelfs een stijging van het aantal huwelijken waarbij een van de partners jonger is dan 18 jaar.¹⁷⁸ Dat komt, volgens de LDDF, doordat in de “*Mudawannah*” geen criteria worden genoemd waaraan huwelijkskandidaten moeten voldoen die jonger zijn dan 18 jaar. Het hangt van het persoonlijke oordeel van een rechter af, of hij iemand rijp of geschikt genoeg voor het huwelijk acht. Het gaat zelfs zo ver dat de rechter zijn blik over het lichaam van een jong meisje laat glijden om te zien of zij rijp genoeg is. De LDDF merkt ook nadrukkelijk op dat de toename van dit soort huwelijken ook te maken heeft met de tradities in Marokko, die moeilijk uit te roeien zijn, vooral op het platteland.¹⁷⁹ Vooral huwelijken op jonge leeftijd leiden later vaak tot een echtscheiding.

99. Hanan een 19- jarig jong meisje werd op haar zeventiende door haar ouders gepusht om te trouwen met haar echtgenoot.¹⁸⁰ Hanan had wel al een relatie met haar 37- jarige echtgenoot op wie ze verliefd was, en was niet meer maagd. Dat vonden haar ouders gevaarlijk. Na de toestemming van de rechter, stapte Hanan in het huwelijksbootje. Na drie maanden huwelijk begonnen echter de problemen. Haar man luisterde te veel naar zijn moeder en bovendien gaf hij zijn salaris aan haar waardoor zijzelf geld tekortkamen. Hanan vond dat allemaal oneerlijk en dacht aan scheiden. Maar aangezien men in Marokko kan fluiten naar alimentatie, kon ze niet meteen een echtscheiding op gang brengen. Zij moest eerst stiekem sparen van het geld dat ze als kapster verdiende. En bij haar ouders hoefde zij niet terug te komen. Dan was ze immers gezakt voor haar examen.

100. Merkwaardig is dat in een seculier land als Turkije pas sinds de hervorming van de Turkse familiewetgeving in 2002 de huwelijksleeftijd voor meisjes opgetrokken is van vijftien naar zeventien jaar.¹⁸¹ Een leeftijd die lager ligt dan in de Islamitische staat Marokko. Deze leeftijd geldt voortaan zowel voor meisjes als jongens. En ook in Turkije kan de rechter om zeer gewichtige redenen toestemming verlenen om een huwelijk te sluiten vanaf zestien jaar.¹⁸²

---

¹⁷⁸ G. RIEMERSMA, “Marokkaanse meisjesbruiden”, *Opzij* 2009, (63) 62-65.

¹⁷⁹ G. RIEMERSMA, “Marokkaanse meisjesbruiden”, *Opzij* 2009, (64) 62-65.

¹⁸⁰ G. RIEMERSMA, “Marokkaanse meisjesbruiden”, *Opzij* 2009, (63-64) 62-65.

¹⁸¹ Art. 124 Turks B.W.

¹⁸² Art. 124 Turks B.W.

2.2. Iran

101. Een minderjarig kind staat onder de voogdij van zijn/haar vader of grootvader langs vaderskant.¹⁸³ In alle aangelegenheden wat betreft de burgerlijke en financiële zaken van het kind, zal de voogd zijn of haar wettelijke vertegenwoordiger zijn.¹⁸⁴

102. In Iran vereist het huwelijk van een maagd meisje, zelfs als zij de meerderjarigheid heeft bereikt, de toestemming van haar vader of grootvader langs vaderskant. Indien de voogd de toestemming zou weigeren zonder een geldige reden, kan het meisje alsnog toestemming vragen aan de Speciale burgerlijke rechtbank (Special Civil Court).¹⁸⁵

103. Het Iraanse Burgerlijk wetboek bepaalt dat een huwelijk vóór de leeftijd van meerderjarigheid verboden is.¹⁸⁶ Doch deze wetsregel kan gemakkelijk omzeild worden omdat een huwelijk vóór de leeftijd van puberteit geldig is, mits de toestemming van de voogd en rekening houdend met de belangen van het kind. De rechtbank oordeelt soeverein over dit ‘belang’.

104. Oorspronkelijk was in Iran de huwbare leeftijd voor meisjes vijftien jaar. Maar onmiddellijk na de Islamitische revolutie van 1979, onder Ayatollah Khomeini, werd de huwelijksleeftijd verlaagd van vijftien naar negen jaar. Na protest werd dit artikel door de Raad der Hoeders (Guardian Council) van Iran herzien op 14 juni 2002, en later werd dit artikel door de Raad voor de Vaststelling van de Belangen van het Systeem (Expediency Council) goedgekeurd. Nu is er voor het huwelijk van een meisje onder de dertien jaar en van een jongen onder de vijftien jaar vereist, dat de ouders toestemming van de rechtbank verkrijgen. Daarnaast werden meisjes en jongens boven de voornoemde leeftijden toegelaten om op vrijwillige basis te trouwen. Deze nieuwe regel is er gekomen na veel protest van Iraanse mensenrechtenactivisten.¹⁸⁷

---

¹⁸³ Art. 1180 Civil Code Iran.

¹⁸⁴ Art. 1183 Civil Code Iran.

¹⁸⁵ Art. 1043 Civil Code Iran.

¹⁸⁶ Art. 1041 Civil Code Iran.

¹⁸⁷ C. RECKNAGEL en A. CORGIN, *Human-Rights activists win partial victory in battle against child marriage*, www.parstimes.com/women/child_marriage.html (consultatie 3 juli 2010).

Hoofdstuk 3. Ontbinding van de huwelijksovereenkomst

Afdeling 1. Echtscheiding: inleiding

§1. Islamitisch recht

105. Hoewel echtscheiding toegelaten is in de Koran en bijgevolg geïncorporeerd is in de nationale wetgeving van de meeste moslimlanden, is het toch een zeer verwerpelijke zaak volgens de Islam. De profeet heeft over de echtscheiding gezegd dat het in uiterste gevallen is toegestaan, maar dat het door God met afkeer wordt gezien.¹⁸⁸ Daarom zal de rechter of “*qadi*”, vooraleer tot een echtscheiding over te gaan, allerlei verzoeningsmaatregelen treffen. Zo zal hij bijvoorbeeld bemiddelaars aanduiden uit de families van de echtparen, die tot taak hebben de man en de vrouw te verzoenen met elkaar. Pas al blijkt dat de bemiddelingspogingen geen resultaat opleveren zal de rechter tot de ontbinding van het huwelijk overgaan. Wanneer de eerste wrijvingen of conflicten tussen de echtgenoten zich voordoen, is het namelijk de taak van de directe omgeving, de familie, de moskeegemeenschap en de imam om alles in het werk te stellen om de partijen weer met elkaar te verzoenen.¹⁸⁹

106. De verstoting of “*talaq*” is de basisvorm van echtscheiding. Het is echter het prerogatief van de man om het huwelijk zonder opgaaf van redenen en eenzijdig te ontbinden.¹⁹⁰ De man dient ook geen rekening te houden met enige vormvereisten, want volgens de klassieke “*Shari’a*” is de verstoting in beginsel vormvrij.¹⁹¹ Volgens de meest gangbare interpretatie van de “*Shari’a*” zijn zelfs geen getuigen of schriftelijke verklaringen nodig als een man de “*talaq*” uitspreekt. De woorden van de man zijn dus voldoende om het huwelijk te ontbinden. De man heeft daarenboven het recht om die verstoting te herroepen. Wat de situatie voor vrouwen nog erger maakt, is dat verstoting en herroeping niet hoeven geregistreerd te worden door een derde, neutrale partij, bijvoorbeeld de overheid. Dit heeft tot gevolg dat er veel vrouwen wegens overspel worden aangeklaagd in hun land. Immers wanneer de verstoten

---

¹⁸⁸ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 27.

¹⁸⁹ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, *Islam en de rechten van vrouwen*, II, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 99.

¹⁹⁰ D. BEKE, *Marokkaans familierecht. Knelpunten voor de Belgische jurist*, Gent, in druk, 2002, 9-13.

¹⁹¹ M.S. BERGER, *Klassieke sharia en vernieuwing*, Amsterdam, University Press, 2006, 40.

vrouw een nieuwe partner heeft gevonden, kan de eerste echtgenoot weer opduiken en stellen dat hij zijn verstoting had herroepen, en dat het nieuwe huwelijk van zijn echtgenote dus niet geldig is.¹⁹² In sommige Islamitische landen, waaronder Saoedi-Arabië, is de burgerlijke wetgeving gebaseerd op voornoemde regels. In andere Islamitische landen daarentegen lopen de regels sterk uiteen, afhankelijk van de dominante religieuze stroming en de al dan niet strikte scheiding tussen kerk en Staat. Zo is de verstoting in Turkije verboden. Het nationale recht van Marokko en Iran staat de verstoting wel toe, maar stelt hieraan procedurele en materiële voorwaarden, variërend in zwaarte en effectiviteit.¹⁹³ Pogingen van hervormers om de verstoting geheel te vervangen door een rechterlijke ontbinding zijn daar vooralsnog niet in geslaagd. Immers de conservatieven en puriteinen kennen aan dit ‘ door God gegeven recht’ een grote symbolische betekenis toe.¹⁹⁴

107. De klassieke “*Shari’a*” kent aan de vrouw daarentegen geen autonoom recht toe om te scheiden van haar man. De vrouw heeft echter de mogelijkheid om haar huwelijk te beëindigen door beroep te doen op een rechter. Volgens bepaalde rechtsscholen binnen de Islam is het tevens toegelaten om ontbindende voorwaarden op te nemen in het huwelijkscontract. Een veel voorkomende ontbindingsvoorwaarde is polygamie.¹⁹⁵

108. Hoewel voor een moslimman echtscheiding een eenvoudige zaak is, is de sociale acceptatie ervan vaak een probleem. Moslims verwijzen dan vaak naar een overlevering van de profeet Mohammed waarin hij echtscheiding omschrijft als “ *het meest verafschuwd door God onder de toegelaten handelingen.*”¹⁹⁶

§2. Marokko

109. De Marokkaanse familiewetgeving is gebaseerd op de Malikitische rechtsschool, en wordt geregeld in de “*Mudawanna Al-Usra*”, ofwel de Familiewet. De “*Mudawannah*” bestond aanvankelijk uit zes boeken, nu bestaat ze echter uit zeven boeken. De ontbinding van het huwelijk wordt behandeld in boek twee. De mogelijkheden tot ontbinding van het

---

¹⁹² H. JANSEN, “Wat de sharia voor vrouwen betekent”, *Opzij* 2002, (51) 50-52.

¹⁹³ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 99.

¹⁹⁴ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 99-100.

¹⁹⁵ *Infra* 63, nr 185.

¹⁹⁶ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 27.

huwelijk, die nader zullen besproken worden, zijn de éézijdige verstoting, de ontbinding van het huwelijk wegens gebreken, het overlijden van een van de echtgenoten, de ontbinding van het huwelijk door optie en de verstoting mits compensatie.

110. De verstoting is een manier van ontbinding van het huwelijk die het vaakst in opspraak komt. Het is, zoals eerder al is gezegd, een privilege van de man. De man is niet verplicht om er een reden voor op te geven.¹⁹⁷ Tijdens de hervorming van 1993 heeft men de man niet het voorrecht van de eenzijdige verstoting willen ontnemen. Wel heeft men enkele aanpassingen doorgevoerd. Zo moet de echtgenote opgeroepen worden en moet er een akte van verstoting worden opgemaakt. Voor de registratie is tevens de toestemming van de rechter vereist. De rechter zal dan, alvorens tot de toestemming over te gaan, een verzoeningspoging tussen de echtgenoten ondernemen. Bovendien moet de rechter die zijn toestemming heeft, het bedrag bepalen dat de man als borgsom moet storten in de kas van de rechtbank als garantie voor de nakoming van zijn financiële verplichtingen jegens zijn ex-echtgenote. Ondanks de duidelijke verbeteringen ten opzichte van vroeger is het duidelijk dat er in de praktijk niet veel verandert en de verstoting een voorrecht van de man blijft.¹⁹⁸

111. Met de hervorming van de Marokkaanse familiewetgeving in 2004 heeft men de “*talaq*” niet willen afschaffen, maar wel aanzienlijk beperkt. De belangrijkste beperking is gelegen in het feit dat de procedure nu volledig gerechtelijk is geworden. Artikel 71 somt vijf manieren van ontbinding van het huwelijk naar Marokkaans recht op: het overlijden, de vernietiging, de echtscheiding onder rechterlijke controle beter gekend als de ‘verstoting’, de gerechtelijke echtscheiding en de scheiding tegen vergoeding (ook: verstoting tegen compensatie).¹⁹⁹

§3. Iran

112. De Family Protection Law van 1967 betekende in Iran een verbetering voor de positie van de vrouw in geval van een echtscheiding. Zo werd het voor de man onmogelijk gemaakt om zijn vrouw zomaar te verstoten in aanwezigheid van twee getuigen. Nochtans is dit een wijze van ontbinding van het huwelijk die letterlijk staat omschreven in de “*Shari’a*”. De wet

---

¹⁹⁷ D. BEKE, *Marokkaans familierecht. Knelpunten voor de Belgische jurist*, Gent, in druk, 2002, 9-13.

¹⁹⁸ M. FOLETS, *Marokkaanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen. Wat zijn passende juridische oplossingen*, Antwerpen, Maklu, 1998, 50-52.

¹⁹⁹ Art. 71 Moudawana.

stelde dat een echtscheiding voortaan voor de rechtbank diende te gebeuren waarna de echtscheiding werd geregistreerd.²⁰⁰

113. Daarnaast werden de gronden, waarop de vrouw zich kon beroepen om haar huwelijk te laten ontbinden, uitgebreid. Naast de gronden die golden voor de man, kreeg de vrouw eveneens de mogelijkheid zich te beroepen op gronden zoals, het tekort schieten van de man om in het levensonderhoud van de vrouw te voorzien, of het niet slagen van de man om zijn vrouwen op een gelijke manier te behandelen in geval van polygamie²⁰¹ Om geen al te grote breuk met de “*Shari’a*” teweeg te brengen, werden deze gronden voor echtscheiding door de overheid als clauses in het huwelijkscontract opgenomen. Door de desbetreffende gronden voor echtscheiding als clauses in het huwelijkscontract op te nemen, onderwierp de man zijn recht van verstoting aan bepaalde voorwaarden, of droeg zijn recht van verstoting gedeeltelijk over aan zijn vrouw. Op die manier garandeerde men de compatibiliteit van echtscheiding met de “*Shari’a*”.²⁰²

114. Ook kon de rechter aan de gescheiden vrouw het hoederecht over de kinderen toewijzen. Vóór de totstandkoming van de Family Protection Law van 1967 werd het hoederecht over de kinderen immers automatisch toegekend aan de vader (zonen vanaf de leeftijd van twee jaar, dochters vanaf zeven jaar). Na de invoering van deze wet kwam het aan de rechter toe om te oordelen welke ouder het meest geschikt was om voor de opvoeding van de kinderen in te staan.

115. Na de Islamitische revolutie in 1979 werd de Family Protection Law van 1967 echter op bevel van ayatollah Khomeini opgeschort. Hij vond dat deze wetgeving niet conform de “*Shari’a*” was. Het recht van de vrouw om een echtscheiding te initiëren bleef behouden, maar de gronden waarop ze zich kon beroepen werden sterk ingeperkt. Enkele traditionele gronden staan vermeld in het Iraanse Burgerlijk Wetboek. Zo is, bijvoorbeeld, het feit dat de man gecastreerd is, een grond voor de vrouw om de nietigheid van het huwelijk te vorderen. Wel bleef het nog steeds mogelijk om ontbindende voorwaarden op te nemen in het huwelijkscontract. De vrouw verloor ook het hoederecht over haar kinderen. Zonen werden

---

²⁰⁰ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 54-55.

²⁰¹ P.J. HIGGINS, “Women in the Islamic Republic of Iran: Legal, social and ideological Changes”, *Signs* 1985, 480.

²⁰² Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 55.

vanaf de leeftijd van twee jaar automatisch toegewezen aan de vader, dochters vanaf de leeftijd van zeven jaar.²⁰³ Later werd de leeftijd voor zonen eveneens opgetrokken tot zeven jaar.

116. Er moet eveneens opgemerkt worden dat een echtscheiding enkel van toepassing kan zijn op een permanent huwelijk, en niet op een tijdelijk huwelijk. Bij een tijdelijk huwelijk is de vrouw vrij zodra de einddatum van het huwelijk is verstreken, of zodra de man haar de resterende termijn van het huwelijk heeft kwijtgescholden.²⁰⁴

Afdeling 2. Gronden van beëindiging van het huwelijk

117. In de “*Shari’a*” of het klassieke Islamitische recht zijn er vier manieren die de ontbinding van het huwelijk tot gevolg kunnen hebben:²⁰⁵

1. De “*talaq*” of verstoting van de vrouw door de man.
2. De “*khul*” en “*mubarat*” of de beëindiging van het huwelijkscontract door onderlinge toestemming.
3. De “*tatliq*” of scheiding op grond van het vonnis van de rechter.
4. De “*faskh*” of vernietiging van het huwelijkscontract.

§1. “*Talaq*”

118. De belangrijkste en de meest in opspraak komende vorm van echtscheiding in het klassieke Islamitische recht, is ongetwijfeld de “*talaq*”. De letterlijke betekenis ervan is ‘het verbreken, verwijderen of losmaken van de relatie’.²⁰⁶

119. In de juridische zin is de “*talaq*” een daad, een handeling of “*iqa*” in tegenstelling tot het huwelijk dat een overeenkomst of “*aqd*” is. Het verschil tussen beide is dat “*aqd*” een wettelijke overeenkomst is, die de toestemming van beide partijen vereist. De overeenkomst wordt gerealiseerd door het uitspreken van een aanbod en een aanvaarding. De “*iqa*”

---

²⁰³ A.J. ZOLAN, “The effect of islamization on the legal and social status of women in Iran”, *B.C. Third World L.J.* 1987, 192.

²⁰⁴ *Supra* 27, nr.78.

²⁰⁵ Z. MIR HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 36.

²⁰⁶ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 63.

daarentegen is een éézijdige handeling, die wettelijke gevolgen teweegbrengt louter door de verklaring van een partij die in het geval van “*talaq*” de echtgenoot is.²⁰⁷

120. In essentie is de “*talaq*” dus de eenzijdige verbreking van de huwelijkse relatie door de man. Het is een voorrecht dat uitsluitend aan de man is toegekend door een Koranische regel.²⁰⁸ De man heeft echter de mogelijkheid om dit voorrecht over te dragen aan een andere persoon of aan zijn echtgenote, die in dit geval de zogeheten gedelegeerde “*talaq*” aanwendt om zichzelf te verstoten.²⁰⁹ Zo kan in Marokko de verstoting door de vrouw slechts plaatsvinden, indien haar echtgenoot haar daartoe heeft gemachtigd. Voor de vrouw is deze vorm aantrekkelijk daar zij geen compensatie verschuldigd is zoals bij de “*khul*”, of geen bewijs hoeft te leveren van een feit op grond waarvan zij de gerechtelijke echtscheiding verzoekt. De rechtbank controleert of aan de voorwaarden van bevoegdheidsoverdracht is voldaan en nadien verloopt de procedure zoals bij de gewone “*talaq*”.²¹⁰

1.1. “*Talaq*”-formule

121. De “*talaq*” vereist in eerste instantie het uitspreken van een specifieke formule die op verschillende manieren kan plaatsvinden. Een probleem dat zich hier kan voordoen is dat de woorden die door de man worden aangewend om de verstoting uit te spreken niet duidelijk genoeg zijn om zijn voornemen tot verstoting aan te duiden.²¹¹ Daarom speelt de verstaanbaarheid van de uit te spreken verstoting hier een belangrijke rol.

122. De verstaanbaarheid van de uiting van “*talaq*” kan ingedeeld worden in twee soorten, namelijk uitdrukkelijk of “*şarih*” en impliciet of “*kinayah*”.²¹²

123. De verstoting is “*şarih*” wanneer het uitspreken ervan in zulke woorden is gebeurd, dat de bedoeling van de man om te verstoten overduidelijk is. Een voorbeeld is wanneer de echtgenoot tegen zijn vrouw zegt: “Ik heb je verstoten” of “Jij bent verstoten”.²¹³

---

²⁰⁷ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 37.

²⁰⁸ F. LEEMHUIS, *De Koran*, “soera at-talaak” 65, “aya” 1-7, 384.

²⁰⁹ Dit gedelegeerde recht van verstoting voor de vrouw noemt “*talaq-i-tafwid*”.

²¹⁰ P. KRUINIGER, *Marokkaanse verstotingsvormen in de Nederlandse rechtspraak: een juridische beschouwing over de Marokkaanse khul en talaq in het kader van erkenning in Nederland*, Tilburg, Celsus, 2008, 52-53.

²¹¹ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 74.

²¹² K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 74.

124. Een impliciete verstoting of “*kinayah*” daarentegen betekent dat de uitdrukking van de verstoting dubbelzinnigheid inhoudt.²¹⁴ De verstoting is verricht door een impliciete uiting en is dus “*kinayah*”, wanneer er sprake is van een intentie die bewezen kan worden, de intentie kan afgeleid worden uit de omliggende omstandigheden of wanneer er een vermelding is van de verstoting.²¹⁵ Voorbeelden van “*kinayah*”-uitdrukkingen, die al dan niet de intentie van de man tot verstoting inhouden, zijn: “ Jij bent niet als een vrouw voor mij”, “ Ik heb jou niet meer nodig”, “ Laat mij alleen”, “ Ga terug naar je familie”, “ Ik ben onwettig voor jou”. Deze en nog een zeer groot aantal van deze uitdrukkingen werden door soennitische rechtsgeleerden opgesomd.²¹⁶

125. Volgens de klassieke “*Shari’a*”- regels kan een man dus van zijn vrouw scheiden door gewoonweg drie keer “Ik verstoot je” te zeggen. Dat heeft de dag van vandaag in sommige moslimlanden ertoe geleid dat de mannen via een telefoonberichtje van hun vrouwen kunnen scheiden. Zo is in Saoedi-Arabië een man van zijn vrouw gescheiden, doordat hij haar gewoon een sms’je had verstuurd.²¹⁷ Een officiële afronding van de scheiding vond daarna plaats in een rechtbank, om de juridische en financiële gevolgen ervan te regelen.²¹⁸

1.2. Onderscheid naargelang de gevolgen

126. De twee belangrijke soorten van “*talaq*” die onderscheiden worden naargelang de wettelijke gevolgen die ze teweegbrengen, zijn de “*talaq al-raj’i*” en de “*talaq al-ba’in*”. Deze worden zowel door het Marokkaanse Burgerlijk Wetboek als het Iraanse Burgerlijk Wetboek erkend.²¹⁹

1.2.1. “*Talaq al-raj’i*”

---

²¹³ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 74.

²¹⁴ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 77.

²¹⁵ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 77.

²¹⁶ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 77.

²¹⁷ Gazet Van Antwerpen, *Man scheidt van vrouw via sms*, 10 april 2009, <http://www.gva.be/nieuws/in-de-rand/man-scheidt-van-vrouw-via-sms.aspx> (consultatie 27 december 2009).

²¹⁸ T. AL QZEERI, *Moslims ontdekken flitscheiding via sms*, 16 februari 2010, <http://www.mw.nl/nederlands/article/moslims-ontdekken-flitscheiding-sms> (consultatie 7 maart 2010).

²¹⁹ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 38.

127. De “*talaq al-raj’i*” of de herroepelijke verstoting verbreekt de huwelijkse relatie niet onmiddellijk. De vrouw moet namelijk vanaf het moment van het uitspreken van de “*talaq*”-formule een wachttijd doorlopen van drie menstruatiecycli.²²⁰ Bijgevolg is het huwelijk niet verbroken nadat de “*talaq*” is uitgesproken, en gedurende de wachttijd van de vrouw kan de man de verstoting herroepen. Het huwelijk neemt wel een einde wanneer de drie menstruatiecycli van de vrouw zijn verstreken. Het is enkel na het verstrijken van de wachttijd van de vrouw dat de verstoting onherroepelijk wordt.²²¹

128. De herroepelijkheid van deze verstoting hangt echter af van de voorwaarde dat het huwelijk daadwerkelijk geconsumeerd moet zijn, anders zou de verstoting neerkomen op een onherroepelijke verstoting.²²² De vrouw dient echter geen wachttijd te doorlopen, indien haar huwelijk niet is geconsumeerd. Daar de wachttijd bedoeld is om te bevestigen of de vrouw al dan niet zwanger is.²²³ Indien de man zijn echtgenote heeft verstoten voordat het huwelijk daadwerkelijk was geconsumeerd, kan er bijgevolg geen sprake zijn van een zwangerschap. De vrouw moet dan ook geen wachttijd in acht nemen. Dit is uitdrukkelijk is gebaseerd op een Koranische vers.²²⁴

1.2.2. “*Talaq al ba’in*”

129. De “*talaq al ba’in*” of de onherroepelijke verstoting is de verstoting waarbij de ontbinding van het huwelijk is gerealiseerd vanaf het moment van het uitspreken van de “*talaq*”-formule.²²⁵ De letterlijke betekenis ervan is ‘*een scheiding die de partijen scheidt en geen recht geeft op het hervatten van de huwelijksrelatie, onder voorbehoud van het vernieuwen van het huwelijk.*’²²⁶

---

²²⁰ *Infra* 45, nr. 135.

²²¹ J.J. NASIR, *The Status of Women under Islamic Law and Modern Islamic Legislation*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 3rd edition, 2009, 127.

²²² De consummatie van het huwelijk betekent dat de echtpaar na de voltrekking van het huwelijk geslachtsgemeenschap hebben gehad.

²²³ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 83.

²²⁴ Koran, “soera” 33, “aya” 49 : “Jullie die geloven ! Wanneer jullie gelovige vrouwen getrouwd hebben en jullie geven hun de scheiding voordat jullie haar aangeraakt hebben dan kunnen jullie voor haar geen wachttijd berekenen, maar treft wel een voorziening en zendt haar op een vriendelijke manier weg.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 288.

²²⁵ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & CO Ltd, 2000, 38.

²²⁶ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 83.

130. De onherroepelijkheid van de verstoting is slechts mogelijk in de volgende gevallen:²²⁷

- indien het huwelijk niet is geconsumeerd.
- in het geval van verstoting van een vrouw die haar menopauze heeft bereikt.
- in het geval van verstoting van een meisje dat haar menstruatieleeftijd niet heeft bereikt.
- in het geval van verstoting van een vrouw die drie keer is verstoten met twee tussentijdse herroepingen. Dit laatste creëert een belemmering tussen de echtgenoten om opnieuw te trouwen.²²⁸

1.2.3. “*Ila*” en “*zihar*”

131. De “*Shari’a*” bevat nog eens twee vormen van eenzijdige ontbinding van het huwelijk, die echter los van de “*talaq*” moeten gezien worden omdat ze als verouderd worden beschouwd in de praktijk.²²⁹ De eerste vorm is de “*ila*” waarbij de man de eed aflegt dat hij gedurende vier maanden geen gemeenschap met zijn vrouw zal hebben. Indien de man zich houdt aan zijn belofte, breng dat een herroepelijke verstoting met zich mee. De tweede vorm daarentegen is de “*zihar*”, die eigenlijk een pre-islamitische wijze van verstoting is. Ook hier gaat de man de eed tot onthouding van echtelijke gemeenschap afleggen. De eedaflegging gebeurt in dit geval echter door het uitspreken van een formule waarin de man tegen zijn vrouw zegt dat zij voor hem ‘als de rug van zijn moeder’ is.²³⁰ Hoewel deze twee vormen van verstoting achterhaald zijn in de praktijk, erkent de Marokkaanse familiewetgeving de “*ila*” als een echtscheidingsgrond waarop de vrouw zich kan beroepen.²³¹

1.3. “*Talaq*”-procedure

132. In het klassieke Islamitische recht is de “*talaq*”-procedure onder te verdelen in twee hoofdvormen. De meest verdienstelijke vorm is de “*talaq al-sunna*”, die de mogelijkheid van herroeping impliceert en in overeenstemming is met het onderricht van de profeet Mohammed.²³² Immers de herroeping van de verstoting impliceert dat de echtgenoot kan

---

²²⁷ K.N. AHMED, *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 73.

²²⁸ *Infra* 47, nr. 140.

²²⁹ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 208.

²³⁰ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, B. AHMAD ALI en H. AHMAD ALI, II, *Islam en de rechten van vrouwen*, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 98.

²³¹ *Infra* 58, nr. 173.

²³² J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

terugkomen op zijn beslissing en dus het huwelijk blijft voortbestaan. Aangezien de profeet de verstoting afkeurde, is deze vorm de meest goedgekeurde vorm van verstoting.²³³ De minst verdienstelijke vorm daarentegen is de “*al-bid’ah*”-vorm, die onherroepelijk en min of meer onmiddellijk effectief is vanaf het moment van het uitspreken van de verstoting.²³⁴ Deze vorm van verstoting volgt dus niet het onderricht van de profeet en wordt daarom beschouwd als afwijkend van de “*Sunna*”.

133. De “*talaq al-sunna*”, die zowel door het Soennisme als het Sji’isme wordt erkend, wordt nog eens onderverdeeld in twee sub-vormen.

1.3.1. “*Talaq al-ahsan*”

134. De eerste is de “*ahsan*”-vorm of “*talaq al-ahsan*”, en is de meest goedgekeurde methode van verstoting.²³⁵ Het kenmerkt zich door de enkelvoudige “*talaq*” die wordt uitgesproken door de echtgenoot, in de periode waarin de vrouw vrij is van haar menstruatie.²³⁶ Deze periode wordt de “*tuhr*” genoemd, en wordt vertaald als de ‘periode van reinheid’ die tussen twee succesvolle menstruatieperiodes ligt.²³⁷ Een andere voorwaarde is dat de man gedurende de wachtperiode van de vrouw geen seksuele betrekking met haar mag hebben.²³⁸

135. Nadat de man de verstoting heeft uitgesproken, begint de wachttijd van de vrouw te lopen.²³⁹ De wachttijd van de vrouw wordt verwoord als de “*idda*”-periode en houdt een wachttijd van drie menstruatiecycli in.²⁴⁰ Indien de vrouw niet of niet meer menstueert, of indien haar periodes onregelmatig zijn, dan is de “*idda*”-periode gewoon drie maanden

---

²³³ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²³⁴ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²³⁵ J.J. NASIR, *The Status of Women under Islamic Law and Modern Islamic Legislation*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 3rd edition, 2009, 126.

²³⁶ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²³⁷ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²³⁸ *Infra* 47, nr. 138.

²³⁹ *Infra* 47, nr. 140

²⁴⁰ Koran, “soera” 2, “aya” 228 : “De gescheiden vrouwen moeten voor zichzelf een wachttijd van drie perioden aanhouden.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 32.

volgens het Islamitische maanjaar.²⁴¹ De wachttijd van de zwangere vrouw is tot haar bevalling.²⁴² Indien de echtgenoot wenst dat het huwelijk definitief wordt verbroken, moet hij ervoor zorgen dat hij geen seksuele betrekking meer heeft met zijn echtgenote. Na het verstrijken van de “*idda*”-periode neemt het huwelijk een einde.²⁴³ Voortaan zijn de man en de vrouw verboden of “*haram*” voor elkaar, doch ze hebben de mogelijkheid om een nieuw huwelijk aan te gaan.²⁴⁴

136. De “*talaq al-ahsan*” houdt echter de mogelijkheid in om de verstoting te herroepen. De herroeping is echter voorbehouden aan de man. Hij heeft het recht om gedurende de “*idda*”-periode van de vrouw op zijn beslissing terug te komen, en alsnog de verstoting ongedaan te maken.²⁴⁵ Hij kan dan zijn vrouw terug nemen zonder enige formaliteiten. Volgens sommige Islamitische rechtsgeleerden is de hervatting van seksueel verkeer voldoende als bewijs om de intentie tot herroeping vast te stellen. De herroeping van de verstoting is gebaseerd op een voorschrift in de Koran waarbij tegelijkertijd de herroeping beperkt wordt tot twee keer.²⁴⁶

137. Indien de echtgenoten, nadat ze geldig zijn gescheiden, opnieuw wensen te trouwen dienen zij een nieuw huwelijk aan te gaan waarbij een nieuwe bruidsgift dient bepaald te worden. Deze methode wordt ook wel de kleine verstoting of “*sughra*” genoemd, omdat het als weinig of minder doelmatig wordt gezien dan de “*hasan*”-vorm die ook wel de grote verstoting of “*kubra*” wordt genoemd.²⁴⁷

1.3.2. “*Talaq al-hasan*”

---

²⁴¹ Koran, “*soera*” 65, “*aya*” 4 : “*En die vrouwen van jullie die niet meer op de menstruatie hopen, als jullie twijfelen, een wachttijd van drie maanden en ook zij die nog niet gemenstrueerd hebben. En voor de zwangeren is haar termijn dat zij baren waarvan zij zwanger zijn.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 384.

²⁴² *Ibid.* voetnoot 241.

²⁴³ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim famil law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²⁴⁴ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²⁴⁵ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²⁴⁶ Koran, “*soera*” 2, “*aya*” 229 : “*De scheiding geven mag twee keer, daarna moeten zij in redelijkheid teruggenomen of op een goede manier weggezonden worden.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 33. ZIE OOK Koran 2:227

²⁴⁷ J.J. NASIR, *The Islamic Law of Personal Status*, Londen, Graham & Trotman, 1990, 121.

138. De tweede vorm is de “*hasan*”-vorm of “*talaq al-hasan*”, en is de andere juiste en goedgekeurde methode van verstoting die door alle rechtsscholen wordt geaccepteerd.²⁴⁸ Deze vorm staat echter op een lager niveau dan de “*ahsan*”-vorm, omdat het niet de geest maar de letter van de “*Sunna*” van de profeet volgt.²⁴⁹ De procedure bestaat erin dat de man zijn vrouw drie maal verstoot. De eerste “*talaq*” vindt plaats binnen de eerste ‘periode van reinheid’ of “*tuhr*” van de vrouw. Daarna spreekt de man twee opeenvolgende “*talaqs*” uit binnen de twee volgende “*tuhr*”-periodes van de vrouw.²⁵⁰ Bovendien is vereist dat er geen seksueel contact is tussen de echtparen gedurende de drie “*tuhr*”-periodes van de vrouw.²⁵¹ Op het moment dat de man de derde “*talaq*” heeft uitgesproken ligt de scheiding onherroepelijk vast.²⁵²

139. Ook bij deze vorm van ontbinding van het huwelijk heeft de man de mogelijkheid om de alsnog uitgesproken verstoting ongedaan te maken, maar dit kan enkel totdat de derde “*talaq*” is uitgesproken. Met andere woorden, bij de “*hasan*”-vorm van de “*talaq al-sunna*” neemt het huwelijk geen einde totdat de derde verstoting heeft plaatsgevonden.

140. Na de derde verstoting begint de “*idda*”-periode van de vrouw te lopen, maar de man heeft dus niet meer het recht om de verstoting te herroepen.²⁵³ Dit creëert bijgevolg een belemmering voor de man die zijn vrouw wenst terug te nemen. Hij kan dat nu alleen maar verwezenlijken als de vrouw een huwelijkscontract met een andere man heeft gesloten, dat huwelijk daadwerkelijk is geconsumeerd en de nieuwe echtgenoot van de vrouw haar op een geldige wijze heeft verstoten.²⁵⁴

1.3.3. “*Talaq al-bid’ah*”

---

²⁴⁸ J.J. NASIR, *The Status of Women under Islamic law and Modern Islamic Legislation*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 3rd edition, 2009, 126.

²⁴⁹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²⁵⁰ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30-31.

²⁵¹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 30.

²⁵² J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 31.

²⁵³ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 31.

²⁵⁴ Koran, “*soera*” 2, “*aya*” 230 : “Als hij haar dan de scheiding geeft dan is zij voor hem daarna niet meer toegestaan, zolang zij niet met een andere echtgenoot trouwt. Als deze haar de scheiding geeft dan is het voor hen beiden geen overtreding tot elkaar terug te keren als zij denken Gods bepalingen te kunnen nakomen. Dat zijn Gods bepalingen die Hij verduidelijkt voor mensen.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 33.

141. De onregelmatige vorm van “*talaq*” is de “*talaq al-bid’ah*” waarvan de term verwijst naar afwijking van de goddelijke voorschriften.²⁵⁵ Daarom wordt deze vorm ook wel als onorthodox beschouwd. Bij deze vorm van verstoting wordt de hierboven beschreven methode niet gevolgd. De man kan hier een definitieve verstoting tot stand brengen door een drievoudige “*talaq*” uit te spreken in één keer, en dit zowel binnen als buiten de “*tuhr*”-periode van de vrouw.²⁵⁶ Deze vorm van verstoting brengt het huwelijk ogenblikkelijk en onherroepelijk ten einde en laat de man dus niet toe om de verstoting, die bijvoorbeeld willekeurig of gehaast uitgesproken is, te herroepen.²⁵⁷

142. Een illustratie uit de praktijk is het voorbeeld van een Indisch koppel dat in 2006 problemen ondervond, omdat de man in een dronken bui drie keer “*talaq*” mompelde tegen zijn vrouw.²⁵⁸ Het koppel wou hertrouwen, maar dat werd verhinderd door Islamitische klerken in het land. Hoewel het koppel hun best deed om de zaak stil te houden en bleven samenwonen, bereikte het nieuws toch de Islamitische klerken. Deze besloten dat het koppel uit elkaar moest gaan, omdat het drie keer uitspreken van een “*talaq*” wettelijke kracht had gegeven aan de scheiding. Het koppel kon alleen maar hertrouwen, als de vrouw eerst drie maanden met een andere man was gehuwd. Bovendien moest de tijdelijke man, volgens de regels in India, meer dan 70 jaar oud zijn.

143. Zowel Marokko als Iran, hebben de geldigheid van “*talaq*” afhankelijk gemaakt van de procedures opgenomen in hun burgerlijke wetboeken.

1.4. Marokko²⁵⁹

144. Vroeger was het zo dat de Marokkaanse man zijn vrouw kon verstoten zonder veel formaliteiten en zelfs mondeling. In sommige gevallen kwam de vrouw zelfs pas later te

---

²⁵⁵ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 37.

²⁵⁶ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 31.

²⁵⁷ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 31.

²⁵⁸ WaarMaarRaar, *Echtscheiding tijdens dronken bui leidt tot huwelijk met zeventiger*, 25 augustus 2006, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/4472/Echtscheiding_tijdens_dronken_bui_leidt_tot_huwelijk_met_zeventiger.html (consultatie 7 september 2009).

²⁵⁹ P. KRUINIGER, *Marokkaanse verstotingsvormen in de Nederlandse rechtspraak: een juridische beschouwing over de Marokkaanse khul en talaq in het kader van de erkenning in Nederland*, Tilburg, Celsus, 2008, 50-67.

weten dat ze verstoten was, want de aanwezigheid van de vrouw bij de verstoting was niet vereist. De man kon namelijk de verstoting bij een bevoegde ambtenaar laten registreren zonder enige controle op misbruik. Ondanks de hervorming van de “*Mudawannah*” in 2004, is de verstoting als een voorrecht van de man behouden gebleven om de continuïteit van religieuze waarden te bewaren. Doch de verstoting werd net als polygamie ten zeerste aan banden gelegd. Zo is de verstoting voortaan alleen mogelijk met een voorafgaande rechterlijke toestemming. Deze toestemming wordt op haar beurt pas afgeleverd nadat de vrouw op rechtmatige wijze is opgeroepen, en nadat de rechter een poging heeft ondernomen om de echtgenoten te verzoenen.²⁶⁰

145. In het Marokkaanse familiewetboek wordt de verstoting thans omschreven als volgt: “*de echtscheiding onder rechterlijke controle is de ontbinding van de huwelijksovereenkomst op gang gebracht door de echtgenoot of de echtgenote, elkeen overeenkomstig de voorwaarden waaraan ze zijn onderworpen, onder gerechtelijk toezicht en volgens de bepalingen van de “Mudawannah”*”.²⁶¹ Dit wetsartikel laat dus toe dat de verstoting ook door de vrouw op gang kan gebracht worden. Maar de bevoegdheid van de vrouw is slechts een afgeleide bevoegdheid. De man kan namelijk zijn echtgenote in het huwelijkscontract, of later, het recht toekennen om, al dan niet onder bepaalde voorwaarden, zichzelf namens hem te verstoten. Dit recht van zelfverstoting of optierecht (“*tamlik*”) van de vrouw is van oudsher gekend in het klassieke Islamitische recht. Het was niet expliciet geregeld in de oude Marokkaanse wet, maar evenmin verboden. Het werd dan ook nauwelijks toegepast.²⁶² Maar het nieuwe Marokkaanse wetboek bepaalt nu uitdrukkelijk dat de man het recht van verstoting aan zijn echtgenote kan overdragen.²⁶³

146. Bovendien dient opgemerkt te worden dat de Marokkaanse wetgever de ‘verstoting’ kwalificeert als echtscheiding onder rechterlijke controle en de ‘echtscheiding’ als gerechtelijke echtscheiding. De verstoting is dus een ‘niet-gerechtelijke’ echtscheiding, die

---

²⁶⁰ M.C. FOLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJNIGER, *Recht van de Islam 23*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 97.

²⁶¹ Art. 78 Moudawana.

²⁶² M.C. FOLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJNIGER, *Recht van de Islam 23: teksten van de op 3 juni 2005, 2 juni 2006 en 13 juni 2008 te Leiden gehouden jaarlijkse RIMO-symposia*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2009, 97.

²⁶³ Art. 89 Moudawana.

echter wel onder controle van de rechter staat. Daarom zal in deze afdeling de term ‘echtscheiding’ hetzelfde betekenen als ‘verstoting’.²⁶⁴

147. Het Marokkaanse Burgerlijk Wetboek erkent zowel een herroepelijke als een onherroepelijke echtscheiding (‘verstoting’). Zo heeft de Marokkaanse wetgever ervoor gekozen om iedere echtscheiding (‘verstoting’) die door de rechtbank wordt uitgesproken onherroepelijk te verklaren, met uitzondering echter van de echtscheiding (‘verstoting’) wegens de eed tot onthouding of wegens het gebrek aan onderhoudsvoorziening.²⁶⁵ Elke echtscheiding (‘verstoting’) die uitgaat van de man is herroepelijk, onder voorbehoud van de echtscheiding (‘verstoting’) die volgt op de vorige twee successievelijke verstotingen, de echtscheiding (‘verstoting’) die plaatsvond vóór de consummatie van het huwelijk, de echtscheiding (‘verstoting’) met wederzijdse toestemming (“*khul*”) en de echtscheiding (‘verstoting’) welke als een optierecht is toegekend door de man aan zijn vrouw.²⁶⁶

148. Wanneer het huwelijk is geconsumeerd en de man gaat voor de eerste keer over tot een echtscheiding (‘verstoting’), dan is dit een herroepelijke echtscheiding (‘verstoting’). De man kan dan gedurende de wachtperiode van de vrouw haar terugnemen.²⁶⁷ Indien de man zijn echtgenote wenst terug te nemen, moet hij daarvan getuigenis laten opnemen door twee “*adouls*”²⁶⁸ die de rechter onmiddellijk op de hoogte brengen van de verklaring.²⁶⁹ De rechter moet, voordat hij de akte van herroeping homologeert, de vrouw oproepen om haar van de herroeping te informeren. Indien de vrouw zich verzet tegen de herroeping van de echtscheiding (‘verstoting’) en zij weigert de hervatting van het huwelijksleven, dan kan zij beroep doen op de procedure van duurzame ontwrichting.²⁷⁰

149. Na het verstrijken van de wachtperiode, die volgt op een herroepelijke echtscheiding (‘verstoting’), is de vrouw onherroepelijk gescheiden van zijn man.²⁷¹ Dit is de zogenaamde

---

²⁶⁴ X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: het nieuwe Marokkaanse familiewetboek: Overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 53.

²⁶⁵ Art. 122 Moudawana.

²⁶⁶ Art. 123 Moudawana.

²⁶⁷ Art. 124, lid 1 Moudawana.

²⁶⁸ “*Adoul*” of “*adl*” is een officiële functie in Marokko. De “*adoul*” wordt erkend door en is verantwoording verschuldigd aan de rechterlijke macht. Vandaag is de “*adoul*” in Marokko de ‘traditionele notaris’ die bevoegd is inzake het familierecht.

²⁶⁹ Art. 124, lid 2 Moudawana.

²⁷⁰ Art. 124, lid 3 Moudawana.

²⁷¹ Art. 125 Moudawana.

kleine onherroepelijkheid, omdat de gescheiden echtgenoten eventueel kunnen hertrouwen.²⁷² Ze moeten dan wel een nieuwe huwelijksovereenkomst sluiten met inachtneming van alle wettelijke bepalingen.

150. Het kan ook zijn dat de vrouw de herroeping van de echtscheiding (‘verstoting’) aanvaardt, in welk geval het huwelijk blijft voortbestaan. Als de man zijn vrouw vervolgens voor de tweede maal verstoot, dan gaat weer een wachtperiode in gedurende welke hij de echtscheiding (‘verstoting’) nog eens kan herroepen. Vindt er opnieuw een herroeping plaats, dan blijft het huwelijk bestaan. Het huwelijk wordt echter verbonden op het moment dat de wachtperiode is verstreken. In het laatste geval kunnen de man en de vrouw hertrouwen. Bij een derde successievelijke echtscheiding (‘verstoting’) wordt het huwelijk echter onmiddellijk ontbonden en een vernieuwing van de huwelijksovereenkomst met de verstoten echtgenote wordt verhinderd. Een nieuw huwelijk tussen de vrouw en de man kan nu slechts plaatsvinden, indien de vrouw een wachtperiode heeft voltooid opeenvolgend aan de ontbinding van een huwelijk dat effectief en wettelijk is geconsumeerd met een andere echtgenoot.²⁷³ Hier volgt de Marokkaanse wetgever onverkort de klassieke Islamitische regels die hun basis vinden in de bronnen van de “*Shari’a*”.

1.5. Iran

151. De afdeling over de verstoting in het Burgerlijk Wetboek van Iran geeft min of meer de bovengenoemde voorschriften inzake verstoting weer. Het recht van verstoting is met andere woorden grotendeels gebaseerd op de “*Shari’a*”, maar dan volgens de principes van de Sji’itische rechtsschool. Niettemin was een aanpassing aan de eisen van het moderne leven onvermijdelijk, waardoor de Iraanse wetgever een aantal hervormingen doorvoerde op dit vlak. Maar desondanks bleef de wetgever grotendeels trouw aan de principes van de “*Shari’a*”.

152. Zo is de verstoting nog steeds een voorrecht van de man, en hij kan deze aanwenden wanneer hij wil.²⁷⁴ De scheiding wordt pas voltrokken door het uitspreken ervan door de man in aanwezigheid van twee rechtvaardige moslimmannen.²⁷⁵ Doch de verstoting van de vrouw door haar echtgenoot kan vandaag niet meer gebeuren zonder een gerechtelijke tussenkomst.

---

²⁷² Art. 126 Moudawana.

²⁷³ Art. 127 Moudawana.

²⁷⁴ Art. 1133 Civil Code Iran.

²⁷⁵ Art. 1134 Civil Code Iran.

Sinds de invoering van de echtscheidingswet in 1992 moet de verstoting in rechte worden bevestigd.²⁷⁶ De verstoting dient verder te gebeuren in duidelijke en precieze bewoordingen, en een voorwaardelijke verstoting is nietig.²⁷⁷ De werkelijke rituele uiting van de verstoting kan ook geschieden door de gevolmachtigde van de persoon die tot een scheiding wil overgaan.²⁷⁸ De voogd van een effectief gehuwde persoon heeft de mogelijkheid om de vrouw van deze laatste te verstoten, indien de belangen van de persoon onder zijn voogdij hem dat toelaat.²⁷⁹

153. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek maakt eveneens onderscheid tussen een herroepelijke en een onherroepelijke verstoting, en volgt daarmee de voorschriften van het klassieke Islamitische recht.²⁸⁰ Een verstoting uitgesproken voordat het huwelijk daadwerkelijk is geconsumeerd, alsook de verstoting van een onvruchtbare vrouw worden, worden aanzien als een onherroepelijke verstoting.²⁸¹ In de gevallen waarin de vrouw een scheiding bereikt door compensatie te verlenen aan haar echtgenoot of bij onderlinge toestemming heeft de verstoting eveneens een onherroepelijk karakter, tenzij de vrouw de teruggave van de compensatie vraagt.²⁸² De verstoting is ook onherroepelijk, indien het uitgesproken is na een derde successievelijke huwelijk (tussen dezelfde echtgenoten) dat, ofwel telkens louter door de herroeping van de verstoting is voortbestaan, ofwel doordat een nieuw huwelijk tussen de partijen is gesloten.²⁸³

§2. “Khul” en “mubarat”

154. Deze twee vormen van ontbinding van het huwelijk verschillen van de “*talaq*” in die zin dat hier een actieve deelname van de vrouw is vereist.

2.1. “Khul”

---

²⁷⁶ M. BARENDs en A. DEKKER, “Sharia en nationaal recht in Iran”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 222.

²⁷⁷ Art. 1135 Civil Code Iran.

²⁷⁸ Art. 1138 Civil Code Iran.

²⁷⁹ Art. 1137 Civil Code Iran.

²⁸⁰ Art. 1143 Civil Code Iran.

²⁸¹ Art. 1145, lid 1-2 Civil Code Iran.

²⁸² Art. 1145, lid 3 Civil Code Iran.

²⁸³ Art. 1145, lid 4 Civil Code Iran.

155. In het geval van “*khul*” wordt de beëindiging van het huwelijk op gang gebracht door de vrouw. Zij biedt haar echtgenoot een vergoeding aan in ruil voor zijn toestemming om te scheiden. Een essentieel element van “*khul*” is dus de betaling van compensatie of “*awad*” aan de echtgenoot, in ruil voor de vrijlating van de vrouw.²⁸⁴ De compensatie bestaat hier meestal uit de kwijtschelding van het onbetaalde deel van de bruidsgift, alsook uit elke andere vorm van compensatie.²⁸⁵ De vrouw koopt hier eigenlijk zichzelf vrij. Dit recht van de vrouw om de huwelijkse relatie te ontbinden is door de Islamitische wetgeving in de eerste plaats gebaseerd op de Koran.²⁸⁶ Een andere basis voor “*khul*” is een “*hadith*” waarin verteld wordt over de vrouw van Thabit ibn Qais die naar de profeet ging en zei:²⁸⁷ “*O Boodschapper van ‘Allah’! Ik heb geen klacht over Thabit wat betreft zijn karakter of geloof, maar als een moslim haat ik het om tegen de Islam te handelen (zij bedoelde daarmee eigenlijk dat zij en haar man gewoon niet verder konden).*” De profeet zei daarop: “*Ben je bereid om de tuin die hij jou heeft gegeven (de bruidsgift) terug te geven aan hem?*” Ze zei: “*Ja.*” De profeet zei daarna: “*O Thabit! Aanvaard jouw tuin, en scheid van haar.*”

156. Een belangrijke vraag die in het geval van “*khul*” kan rijzen is, of de instemming van de man een noodzakelijke voorwaarde is voor de scheiding van de vrouw. Deze vraag wordt door een aantal auteurs bevestigend beantwoord. Zo is volgens Abdulwahid van Bommel *et al.* deze vorm van huwelijksontbinding een verstoting met wederzijds goedvinden waarbij de man moet instemmen met de verstoting, en dus de vrouw voor het verkrijgen van een echtscheiding afhankelijk is van de instemming van de man.²⁸⁸ Peters langs zijn kant definieert de “*khul*” als *een door de man op verzoek van de vrouw en tegen een financiële vergoeding van haar kant uitgesproken verstoting, waarbij de vrouw geheel afhankelijk blijft van de wil van de man.*²⁸⁹ Een probleem dat zich bij “*khul*” kan voordoen is dat de man

²⁸⁴ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 38.

²⁸⁵ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 100.

²⁸⁶ Koran, “soera” 2, “aya” 228 : “*Zij hebben recht op hetzelfde als waartoe zij in redelijkheid verplicht zijn, maar de mannen hebben een positie boven haar. God is almachtig en wijs.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 32-33; Koran, “soera” 2, “aya” 229: “*Het is jullie niet toegestaan iets te nemen van wat jullie haar gegeven hebben, behalve als beiden bang zijn Gods bepalingen niet te kunnen nakomen. Dan geldt dat waarmee zij zich loskoopt niet als overtreding voor hen beiden.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 33. Hier wordt dus bedoeld dat zij haar bruidsgift aan de man kan terug schenken als compensatie voor een scheiding.

²⁸⁷ Sahih Bukhari, Volume 7, Boek 63, Nummer 197,

http://www.quranenglish.com/hadith/Sahih_Bukhari/063.htm (consultatie 15 september 2010).

²⁸⁸ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, B. AHMAD ALI en H. AHMAD ALI, II, *Islam en de rechten van vrouwen*, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 103.

²⁸⁹ R. PETERS, “Het recht. Recente ontwikkelingen”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Antwerpen, Fibula/Unieboek, 2008, 255.

zodanig hoge eisen aan de compensatie kan stellen, dat het voor de vrouw vrijwel onmogelijk wordt om een echtscheiding te verkrijgen.

2.2. “Mubarat”

157. Een andere vorm van echtscheiding waarbij compensatie de essentie vormt is de “mubarat”. In tegenstelling tot “khul” bestaat de onwilligheid tot samenleven hier uit hoofde van zowel de man als de vrouw.²⁹⁰ Men kan deze vorm beschouwen als een echtscheiding bij onderlinge toestemming, doch de vrouw is ook hier compensatie verschuldigd aan de man. Een ander verschilpunt met de “khul” is, dat het bedrag van de compensatie niet hoger mag zijn dan de waarde van de bruidsgift. Indien de aanwending van “khul” of “mubarat” resultaat heeft opgeleverd, wordt het huwelijk in beide gevallen onherroepelijk ontbonden.

2.3. Marokkaanse familiewetgeving

158. De Marokkaanse familiewetgeving maakt geen gewag van de “mubarat”, maar besteedt wel zes artikelen aan de “khul”.²⁹¹

159. De beide echtgenoten kunnen echter overeenstemming bereiken om de huwelijkse relatie zonder voorwaarden te beëindigen, of op voorwaarden die niet strijdig zijn met de bepalingen van de “Mudawannah” en niet schadelijk zijn voor de belangen van de kinderen.²⁹² Dit is de zogenaamde scheidingsovereenkomst of echtscheiding met wederzijdse toestemming.

160. De echtgenoten kunnen ook overeenkomen om te scheiden bij toepassing van “khul”, zulks in overeenstemming met de bepalingen van artikel 114 van de “Mudawannah”.²⁹³ Bij een “khul” of echtscheiding tegen compensatie aanvaardt de man om zijn echtgenote te verstoten, weliswaar tegen een aantal tussen de echtgenoten afgesproken voorwaarden. Als het de echtgenoten niet lukt om de compensatie te bepalen, is de rechter bevoegd om de prijs ervan vast te stellen.²⁹⁴ Vooreerst zal de rechter de partijen trachten te verzoenen. Als dat niet lukt, zal hij de compensatie kunnen bepalen, rekening houdend met alle concrete

---

²⁹⁰ J.J. NASIR, *The Status of Women under Islamic Law and Modern Islamic Legislation*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 3rd edition, 2009, 134.

²⁹¹ Art. 115-120 Moudawana.

²⁹² Art. 114, lid 1 Moudawana.

²⁹³ Art. 115 Moudawana.

²⁹⁴ Art. 120 Moudawana.

omstandigheden. Zoals, het saldo van de bruidsgift, de duur van het huwelijk, de redenen die de echtgenoten ertoe hebben gebracht om een echtscheiding op grond van “*khul*” te verzoeken en de materiële positie van de vrouw.²⁹⁵ De onderhandelingen staan dus in laatste instantie onder toezicht van de rechtbank die toeziet op de concrete omstandigheden.

161. De wettelijk meerderjarige vrouw kan zelf een verstoting tegen compensatie overeenkomen. Indien de toestemming tot compensatie uitgaat van een vrouw die de wettelijke meerderjarigheid nog niet heeft bereikt, dan vindt de verstoting alsnog plaats, maar de vrouw is dan slechts verplicht de compensatie te voldoen wanneer de wettelijke vertegenwoordiger daarmee instemt.²⁹⁶

162. De compensatie kan bestaan uit al datgene wat wettelijk het voorwerp kan uitmaken van een verbintenis, mits zij niet wordt opgelegd door de echtgenoot en niet excessief is.²⁹⁷ Als compensatie zijn onder meer geldig, de vermogensrechten, met uitzondering van wat de Marokkaanse handelswet verbiedt, de vermogensrechten zoals vorderingen, rechten en diensten met een vermogenswaarde zoals woonrecht en uitvoeren van chirurgische ingrepen, alsook rechten en diensten zonder een vermogenswaarde zoals het afstand doen van het verzorgingsrecht, het afstaan van bloed of lichaamsdelen voor medische behandeling.

163. In geval van insolventie van de vrouw mag de compensatie geen betrekking hebben op een recht van de kinderen of op hun recht op levensonderhoud.²⁹⁸ Dit wil zeggen dat, indien de moeder wel draagkrachtig is, de compensatie wel kan bestaan uit het recht van de kinderen. Een voorbeeld ter illustratie is de situatie waarin de man zijn echtgenote verstoot en zij als tegenprestatie het recht op levensonderhoud van de kinderen op zichzelf neemt, hetgeen normaliter de plicht van de man is. Indien de vrouw die verstoten is als compensatie het levensonderhoud van de kinderen op zich heeft genomen en zij wordt insolvent, dan rust de plicht tot levensonderhoud op de vader, onverkort zijn recht om deze terug te vorderen van de vrouw.²⁹⁹

2.4. Iraanse familiewetgeving

---

²⁹⁵ Art. 120 Moudawana.

²⁹⁶ Art. 116 Moudawana.

²⁹⁷ Art. 118 Moudawana.

²⁹⁸ Art. 119, lid 1 Moudawana.

²⁹⁹ Art. 119, lid 2 Moudawana.

164. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek daarentegen maakt wel een onderscheid tussen “*khul*” en “*mubarat*”. Er is sprake van beëindiging van het huwelijk op grond van “*khul*”, wanneer de vrouw een scheiding verkrijgt wegens afkeer tegenover haar man en tegen een eigendom die zij afstaat aan haar echtgenoot. De eigendom in kwestie kan bestaan uit, hetzij de oorspronkelijke bruidsgift of de financiële tegenwaarde ervan, hetzij een meerdere of mindere bruidsgift.³⁰⁰

165. De “*mubarat*” daarentegen vindt plaats wanneer de echtscheiding berust op een wederzijdse afkeer van de echtelieden, in welk geval de compensatie niet meer mag zijn dan de oorspronkelijke bruidsgift.³⁰¹

166. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek erkent beide vormen van echtscheiding als onherroepelijk, tenzij de vrouw de compensatie die zij heeft betaald terugvordert.³⁰²

§3. “*Tatliq*”

167. In de gevallen waarin de man zou weigeren de vrouw vrij te laten van de huwelijkse relatie, voorziet de Islamitische wetgeving in een echtscheiding op grond van het vonnis van de rechter of “*tatliq*”.³⁰³ Hierbij spelen de tussenkomst van de rechtbank en de macht van de rechter een belangrijke rol. De rechter zal ofwel de man dwingen om een verstoting uit te spreken, ofwel zal hij dit zelf doen in naam van de man. In beide gevallen gebeurt dit uiteraard op verzoek van de vrouw die de ontbinding van het huwelijk wenst.³⁰⁴

168. De gronden waarop de vrouw zich kan beroepen om een echtscheiding te vorderen verschillen binnen de “*Shari’a*”. Sommige daarvan zijn specifiek, bijvoorbeeld ziekte en impotentie van de man, niet-nakoming van de onderhoudsplicht, langdurige gevangenisstraf,

---

³⁰⁰ Art. 1146 Civil Code Iran.

³⁰¹ Art. 1147 Civil Code Iran.

³⁰² Art. 1145-3 Civil Code Iran.

³⁰³ “*Tatliq*” betekent letterlijk ‘doen verstoten’. Hiermee wordt de verstoting door de rechter bedoeld waarbij de rechter de plaats van de man inneemt en de vrouw verstoot.

³⁰⁴ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 39.

dronkenschap en langdurige afwezigheid. Deze zijn vooral in de Hanafitische rechtsschool ontwikkelde en erkende gronden.³⁰⁵

3.1. Marokkaans Burgerlijk Wetboek

169. De Marokkaanse staat heeft de Islamitische regels betreffende “*tatliq*” geïncorporeerd in zijn nationaal Burgerlijk Wetboek. De Marokkaanse Familiewet maakt daarbij een onderscheid tussen echtscheiding op grond van duurzame ontwrichting en echtscheiding wegens andere redenen.³⁰⁶

3.1.1. “*Chiqaq*”

170. In het wetboek wordt voor tweespalt het woord “*chiqaq*” aangewend.³⁰⁷ Men zou de tweespalt in dit geval ook kunnen vertalen als duurzame ontwrichting tussen de echtelieden. Deze echtscheidingsgrond staat open voor zowel de man als de vrouw, en geeft de rechter de mogelijkheid om het huwelijk te ontbinden op grond van duurzame ontwrichting.

171. Indien één of beide echtgenoten een verzoek tot de rechtbank richten om een geschil te beslechten dat aanleiding zou geven tot tweespalt tussen de echtgenoten, dient de rechtbank eerst alles in het werk te stellen om een verzoening te bewerkstelligen.³⁰⁸ Alvorens tot een echtscheiding over te gaan, zal de rechter twee arbiters aanstellen. Deze moeten de redenen van onenigheid tussen de echtgenoten onderzoeken, en zich inzetten om het geschil tot een einde te brengen.³⁰⁹ De mislukking van de verzoeningspoging volstaat om het huwelijk te ontbinden op grond van duurzame ontwrichting.

---

³⁰⁵ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht : rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 101.

³⁰⁶ Art. 94-113 Moudawana.

³⁰⁷ Het commentaar bij artikel 94 Moudawana geeft als definitie voor “*chiqaq*”: “*de tweespalt is een diepgaande en voortdurende onenigheid tussen de echtgenoten, van een gradatie die de continuïteit van de huwelijksband onmogelijk maakt.*”, http://www.justice.gov.ma/Moudawana/Guide_pratique_du_code_la_famille.pdf (consultatie 22 juli 2010).

³⁰⁸ Art. 94 Moudawana.

³⁰⁹ Art. 95, lid 1 Moudawana ; De aanstelling van twee arbiters bij echtelijke geschillen is gebaseerd op de Koran, “soera” 4, “*aya*” 35: “*En als jullie onmin tussen beiden vrezen, zendt dan een scheidsrechter van zijn mensen en een scheidsrechter van haar mensen. Als zij beiden het weer goed willen maken, dan zal God hen met elkaar verzoenen. God is wetend en welingelicht.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 63.

172. De procedure van duurzame ontwrichting is voor de vrouw interessant, omdat ze noch een specifieke grond noch bewijzen nodig heeft om de echtscheiding te vorderen. Er moet enkel sprake zijn van een diepgaande en voortdurende onenigheid tussen de echtelieden, van een gradatie die de voortdurende van de huwelijkse relatie onmogelijk maakt.³¹⁰ De vrouw kan zich via deze weg bijvoorbeeld ook verzetten tegen de herroeping door de man van de verstoting.³¹¹ Indien zij bijvoorbeeld niet instemt met het hervatten van het huwelijk, kan zij alsnog de optie van “*chiqaq*” invoeren. In theorie, kan deze procedure als de tegenhanger van de eenzijdige verstoting door de man worden beschouwd. Hoewel de rechters in de praktijk nog onwettig staan ten aanzien van de “*chiqaq*”- procedure, is dit vanwege de Marokkaanse wetgever een moedige en belangrijke stap in de richting van gelijkheid tussen man en vrouw.³¹²

3.1.2. Gronden van echtscheiding voor de vrouw

173. De “*Mudawannah*” laat de vrouw ook toe om een echtscheiding te vorderen op grond van de volgende redenen:³¹³

1. De niet-nakoming van een van de voorwaarden van de huwelijksvereenkomst door de man.³¹⁴
2. Schade of lijden.³¹⁵
3. De niet-nakoming van de verplichting van de man tot het verstrekken van levensonderhoud.³¹⁶
4. Afwezigheid van de echtgenoot.³¹⁷
5. De aanwezigheid van een gebrek.³¹⁸
6. De eed tot onthouding van gemeenschap of weigering van omgang.³¹⁹

---

³¹⁰ *Supra* voetnoot 307.

³¹¹ M.C. FOLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUINIGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 99-100.

³¹² P. KRUINIGER, *Marokkaanse verstotingsvormen in de Nederlandse rechtspraak: een juridische beschouwing over de Marokkaanse kuhl en talaq in het kader van de erkenning in Nederland*, Tilburg, Celsus, 2008, 84-90.

³¹³ Art. 98 Moudawana.

³¹⁴ Art. 99 Moudawana.

³¹⁵ Art. 99-101 Moudawana; Als schade die de echtscheiding rechtvaardigt wordt zowel morele als materiële schade bedoeld.

³¹⁶ Art. 102-103 Moudawana.

³¹⁷ Art. 104-106 Moudawana; De rechtbank kan de vordering tot echtscheiding toewijzen, indien de echtgenoot langer dan een jaar afwezig is.

³¹⁸ Art. 107 e.v.; deze grond van echtscheiding staat eveneens open voor de man.

³¹⁹ Art. 112 Moudawana; De gelofte tot onthouding is gebaseerd op Koran, “soera” 2, “aya” 226: “ Voor hen die zweren zich van hun vrouwen te onthouden is er een wachttijd van vier maanden, maar als zij erop terugkomen,

174. De echtscheiding op grond van voornoemde feiten is, met uitzondering van de echtscheiding wegens gebrek, voorbehouden aan de vrouw. Indien zij de feiten kan bewijzen, zal haar de echtscheiding worden toegekend. De feiten van de schade kunnen met elk bewijsmiddel, waaronder het getuigenverhoor, worden vastgesteld.³²⁰ Indien de echtgenote er niet in slaagt om de schade te bewijzen, maar toch volhardt in haar verzoek, kan zij beroep doen op de procedure van duurzame ontwrichting.³²¹

3.2. Iraans Burgerlijk Wetboek

175. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek geeft de vrouw het recht om een verzoek tot echtscheiding in te dienen bij de rechter, maar de gronden waarop de vrouw zich kan beroepen zijn beperkt. Artikel 1130 Civil Code Iran geeft bijvoorbeeld als grond ‘hardship’, zonder echter dit nader te definiëren en de interpretatie ervan over te laten aan de rechter.³²² De vrouw moet in dat geval aan de rechtbank het bewijs leveren, dat de voortdurende van het huwelijk moeilijke en ongewenste omstandigheden veroorzaakt. De rechter kan dan, ter wille van het vermijden van problemen en schade, de man dwingen om zijn vrouw te verstoten. Indien de verstoting niet mogelijk is, zal de echtscheiding plaatsvinden bij toestemming van de Islamitische rechter.³²³ In juni 2000 stelde het parlement (“*majlis*”) een nota van uitleg op ter aanvulling van artikel 1130 Civil Code Iran. Hierin werd een aantal oorzaken van ‘hardship’ genoemd.³²⁴ De nota was bedoeld om als leidraad voor rechters te dienen, doch werd in 2000 door de Raad der Hoeders afgewezen.³²⁵ De Raad voor de Vaststelling van de

---

dan is God vergevend en barmhartig. “, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 32 ; De gelofte van de man tot onthouding van seksuele omgang met zijn vrouw berust op Koran, “soera” 4, “*aya*” 34: “ *De mannen zijn zaakwaarnemers voor de vrouwen, omdat God de een boven de ander heeft bevoorrecht en omdat zij van hun bezittingen uitgegeven hebben. De deugdzame vrouwen zijn dus onderdanig en zij waken over wat verborgen is, omdat God erover waakt. Maar zij van wie jullie ongezeglijkheid vrezen, vermaant haar, laat haar alleen in de rustplaatsen en slaat haar. Als zij jullie dan gehoorzamen, dan moeten jullie niet proberen haar nog iets aan te doen. God is vergevend en groot.*”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 62.

³²⁰ Art. 100, lid 1 Moudawana.

³²¹ Art. 100, lid 2 Moudawana.

³²² Art. 1130 Civil Code Iran.

³²³ Art. 1130 Civil Code Iran.

³²⁴ M. BARENDs en A. DEKKER, “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 222-223.

³²⁵ M. BARENDs en A. DEKKER, “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 223.

Belangen van het Systeem heeft de nota in 2002 alsnog goedgekeurd.³²⁶ Zo kan, bijvoorbeeld, alcoholgebruik voortaan een oorzaak van ‘hardship’ zijn en een grond voor echtscheiding opleveren. Hoewel de nota voor vrouwen een positieverbetering betekent, is het bewijsrechtelijk een moeilijke zaak.³²⁷

176. In de gevallen waarin de man weigert om onderhoudskosten te betalen aan zijn vrouw en de vrouw kan dit niet afdwingen via het gerecht of zij kan de man niet overhalen de kosten te betalen, kan de vrouw een echtscheiding aanvragen bij het gerecht. De rechter zal dan de man dwingen om zijn vrouw te verstoten.³²⁸

177. De man kan, op het moment van het sluiten van het huwelijkscontract of nadien, aan zijn vrouw het recht verlenen om het huwelijk in bepaalde gevallen te laten ontbinden. Dit gebeurt door het vastleggen van een beding in het huwelijkscontract op grond waarvan de man de vrouw machtigt om in bepaalde situaties zichzelf te scheiden.³²⁹ Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn waarin de man een tweede vrouw huwt zonder de toestemming van zijn eerste echtgenote. Het inlassen van een dergelijk beding in het huwelijkscontract maakt echter geen afbreuk aan het recht van de man om zijn vrouw te verstoten. Het stelt de vrouw ook niet in staat het huwelijk te beëindigen door het loutere feit van het voordoen van de ingelaste voorwaarde. De vrouw dient aan de rechtbank het bewijs te leveren van het voorval, en zij moet een gerechtelijke ontbinding van het huwelijk verzoeken.³³⁰ Deze praktijk wordt zowel door de Malikitische als de Sji’itische rechtsschool erkend.

§4. “*Faskh*”

178. De “*faskh*” is de annulering of vernietiging van het huwelijk, ten gevolge van een fout in de huwelijksovereenkomst. De fout kan betrekking hebben op zowel de inhoud als de vorm

---

³²⁶ M. BARENDs en A. DEKKER, “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 223.

³²⁷ M. BARENDs en A. DEKKER, “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 223.

³²⁸ Art. 1129 Civil Code Iran.

³²⁹ M.A. QURESHI, *Marriage and matrimonial remedies*, New Delhi, Naurang Rai, 1978, 33.

³³⁰ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 39.

van het contract. Het huwelijk kan eveneens nietig verklaard worden, bij afwezigheid of aanwezigheid van een bepaalde toestand bij een van de partijen.

179. Hoewel de “*faskh*”, zoals de “*talaq*”, gekwalificeerd wordt als een eenzijdige handeling, verschilt het in tal van opzichten van de verstoting. Een eerste belangrijk verschilpunt is, dat in het geval van “*faskh*” beide echtgenoten de vernietiging van het huwelijk kunnen verzoeken.³³¹ Een ander verschilpunt is, dat er geen speciale formule dient uitgesproken te worden om het huwelijk te beëindigen.³³² Bovendien kan de vrouw in geen geval aanspraak maken op haar volledige bruidsgift, indien de vernietiging plaatsvindt voordat het huwelijk is geconsumeerd. Ze kan slechts aanspraak maken op de helft van haar bruidsgift, indien de vernietiging van het huwelijk is toe te schrijven aan de impotentie van de man.³³³ Hoewel de vrouw dezelfde wachtperiode dient in acht te nemen als bij de “*talaq*”, heeft de man niet het recht om de huwelijkse relatie te hervatten in deze periode.³³⁴ Ten slotte creëert de “*faskh*” noch een tijdelijke, noch een permanente belemmering tussen de echtgenoten. Bijgevolg kunnen zij zonder meer opnieuw met elkaar trouwen.³³⁵

4.1. Marokkaans Burgerlijk Wetboek

180. De Marokkaanse wetgeving erkent de vernietiging van het huwelijk als een van de gronden van beëindiging van de huwelijkse relatie.³³⁶ De vernietiging van het huwelijkscontract vóór of nadat de consummatie heeft plaatsgevonden, wordt uitgesproken bij een rechterlijk vonnis, in de gevallen en onder de voorwaarden, zoals bepaald in de “*Mudawannah*”.³³⁷

4.2. Iraans Burgerlijk Wetboek

---

³³¹ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 40.

³³² Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 40.

³³³ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 40.

³³⁴ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 40.

³³⁵ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial. A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B. Tauris & Co Ltd, 2000, 40.

³³⁶ Art. 70 Moudawana.

³³⁷ Art. 77 Moudawana.

181. Het Iraanse Burgerlijk Wetboek daarentegen wijdt een reeks artikelen aan de ontbinding van de huwelijksovereenkomst op grond van vernietiging. Zo hebben beide echtgenoten het recht de nietigheid van het huwelijk te vorderen, indien één van hen permanent of periodiek krankzinnig is verklaard.³³⁸

182. De vrouw heeft tevens het recht de nietigheid van het huwelijk te vorderen, indien de man gebreken vertoont zoals impotentie. Een bijkomende voorwaarde hierbij is wel dat de man zelfs niet één keer seksueel gemeenschap heeft gehad met zijn vrouw. Ook castratie en amputatie van de geslachtsdelen van de man zijn gronden waarop de vrouw zich kan beroepen om de nietigheid te vorderen.³³⁹

183. De man daarentegen kan de nietigheid van het huwelijk vorderen, indien de vrouw de volgende gebreken vertoont, het hebben van lepra, uitpuiling van de baarmoeder, verminkt zijn enz.³⁴⁰ Opdat de man het recht zou hebben om de vernietiging van het huwelijk te vorderen, is vereist dat deze gebreken bestonden op het tijdstip van het huwelijk.³⁴¹ De gebreken impotentie en krankzinnigheid van de man geven de vrouw het recht om het huwelijk te annuleren, zelfs wanneer deze gebreken na de datum van het huwelijk opduiken.³⁴²

184. De echtgenoten hebben niet het recht de nietigheid van het huwelijk te vorderen, indien zij op de hoogte waren van de voornoemde gebreken voordat het huwelijk was gevierd.³⁴³ Indien de man na de voltrekking van de huwelijksakte bijvoorbeeld een geslachtsziekte oploopt, kan de vrouw elke gemeenschap met haar man weigeren. Deze weigering zal haar recht op onderhoudskosten niet uitluiten.³⁴⁴ Het kan ook zijn dat de partijen bij het sluiten van de huwelijksovereenkomst, bijvoorbeeld, een speciale kwaliteit van een van de echtgenoten vermelden als een voorwaarde van het huwelijk. Wanneer echter na het huwelijk blijkt dat de betreffende partij de gewenste kwaliteit mist, dan heeft de andere partij het recht om het huwelijk te annuleren.³⁴⁵

---

³³⁸ Art. 1121 Civil Code Iran.

³³⁹ Art. 1122 Civil Code Iran.

³⁴⁰ Art. 1123 Civil Code Iran.

³⁴¹ Art. 1124 Civil Code Iran.

³⁴² Art. 1125 Civil Code Iran.

³⁴³ Art. 1126 Civil Code Iran.

³⁴⁴ Art. 1127 Civil Code Iran.

³⁴⁵ Art. 1128 Civil Code Iran.

§5. Polygamie

185. Polygamie is een instelling die ontstaan is door historische omstandigheden. Tijdens de oorlog verloren veel vrouwen hun echtgenoten waardoor kinderen uit die huwelijken wees werden. Opdat de maatschappij niet zou verzwakken, kreeg de man de toestemming om met meerdere vrouwen te trouwen.³⁴⁶ Polygamie staat uitdrukkelijk in de Koran vermeld, maar het aantal vrouwen waarmee de man kan trouwen wordt beperkt tot vier.³⁴⁷ Volgens een letterlijke interpretatie van de Koran is het verboden met meer dan vier vrouwen te trouwen, aangezien deze mogelijkheid niet in de Koran is opgenomen. Volgens de klassieke “*Shari’a*” is het wel vereist dat de man zijn vrouwen billijk en gelijk behandelt. Er dient eveneens worden opgemerkt dat polygamie niet verplicht wordt door de Koran. Het is dus zeker niet de plicht van de man om met meerdere vrouwen te trouwen.

186. De tegenstanders van polygamie verwijzen dan weer naar een ander vers uit de Koran waaruit blijkt dat een billijke en gelijke behandeling van meerdere vrouwen onmogelijk is. De Koran stelt zelfs, dat het voor een man onmogelijk is om verschillende vrouwen volkomen rechtvaardig te behandelen, maar tegelijkertijd verzacht het deze regel.³⁴⁸ Bij de Hanafieten bijvoorbeeld, die de Hanafi Family Law binnen het klassieke Hanafitische recht hanteren, moet de man gelijkheid tussen de vrouwen voorzien op het vlak van woning, eten, kledij, ondersteuning enz.³⁴⁹

187. Polygamie wordt door alle rechtsscholen binnen de Islam erkend. Doch nationale rechtssystemen van sommige Islamitische landen hebben polygamie wettelijk verboden of min of meer gereguleerd en daardoor bemoeilijkt.³⁵⁰ Zo is in Turkije polygamie afgeschaft sinds de stichting van de republiek Turkije in 1923. Sinds de invoering van de nieuwe

---

³⁴⁶ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 19.

³⁴⁷ Koran “soera” 4, “aya” 3 : “En als jullie vrezen ten aanzien van de wezen niet juist te handelen, trouwt dan met zoveel vrouwen als jullie goeddunkt, twee, drie of vier. Maar als jullie vrezen (haar) niet rechtvaardig te kunnen behandelen, dan met één of met slavinnen waarover jullie beschikken. Dat is het meest voor de hand liggend om onrechtvaardigheid te voorkomen.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 58.

³⁴⁸ Koran, “soera” 4, “aya” 129 : “Jullie zullen niet in staat zijn de vrouwen gelijk te behandelen, hoe graag jullie het ook zouden willen, maar geeft dan ook niet volledig toe aan jullie afkeer, zodat jullie haar alleen laten als een ongehuwde. En als jullie het weer goed maken en godvrezend zijn, dan is God vergevend en barmhartig.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 72.

³⁴⁹ D. PEARL, “Family Law in Pakistan”, in C. MALLAT, J. CONNERS, *Islamic Family Law*, Londen, Graham & Trotman, 1990, 321.

³⁵⁰ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 99.

Marokkaanse wet in 2004 is in Marokko polygamie aan strikte voorwaarden onderworpen.³⁵¹ Zo dient er voor polygamie vooraf de goedkeuring te worden gegeven door de rechter, de huidige echtgenote en de aankomende echtgenote.³⁵² In Iran is polygamie wettelijk toegelaten, doch op voorwaarde dat de vrouw haar toestemming heeft gegeven en de man de vrouwen op een gelijkwaardige manier behandelt en elke echtgenote afzonderlijk huisvest.

188. Hoewel polygamie in het merendeel van de Islamitische landen toegelaten is, kan het eveneens aangewend worden als een grond om de huwelijkse relatie te verbreken. Zo hebben vrouwen in de meeste moslimlanden het recht om in de huwelijksovereenkomst te bedingen dat hun man geen tweede vrouw mag huwen. Soms gebeurt dit in samenhang met het delegeren van de verstotingsbevoegdheid door de man aan zijn echtgenote. De vrouw kan dan, zodra de voorwaarde wordt vervuld, zelf het huwelijk beëindigen. In andere gevallen is bij schending van deze voorwaarde de rechter verplicht, op verzoek van de vrouw, de scheiding uit te spreken.³⁵³ In Marokko heeft de vrouw bijvoorbeeld de mogelijkheid om als voorwaarde in haar huwelijkscontract te laten opnemen, dat haar echtgenoot geen bijkomende vrouw zal huwen. Indien de man dat wel zou doen, kan dit een grond voor echtscheiding opleveren wegens het niet naleven van de huwelijksvoorwaarden. Polygamie in Iran volgt in grote lijnen de klassieke “*Shari’a*”, zij het dat in Iran de man zijn vrouwen op verschillende plaatsen moet huisvesten.³⁵⁴ Ook in Iran kan polygamie een echtscheidingsgrond opleveren voor de vrouw, indien de man zijn vrouwen niet gelijkwaardig behandelt. In de praktijk hangt dit uiteraard allemaal af van de onderhandelingspositie van de vrouw tegenover haar man.

§6. Overspel

189. Overspel of “*zina*” wordt gekwalificeerd als onwettige geslachtsgemeenschap en slaat zowel op gehuwde als ongehuwde personen.³⁵⁵ In het eerste geval spreekt men van overspel,

---

³⁵¹ Art. 40-41 Moudawana.

³⁵² Art. 42-43 Moudawana en Art. 46 Moudawana.

³⁵³ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 99.

³⁵⁴ J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 99.

³⁵⁵ Onwettige geslachtsgemeenschap houdt in dat de man en de vrouw, al dan niet getrouwd, seksuele betrekkingen hebben met elkaar buiten een huwelijk om.

en in het tweede geval is er sprake van ontucht.³⁵⁶ In beide gevallen is de daad strafbaar, en de strafbaarheid ervan vindt zijn oorsprong in de Koran.³⁵⁷

6.1. Overspel als grond van echtscheiding

190. Overspel kan een grond van echtscheiding vormen, die uitsluitend door de man kan worden aangewend. De vrouw kan zich dus niet beroepen op overspel van haar man om een echtscheiding aan te vragen.

191. Indien de man ontkent de vader te zijn van het kind dat is geboren tijdens het huwelijk met zijn vrouw, of dat is geboren nadat de vrouw was verstoten tijdens haar zwangerschap, of indien hij ontkent de vader te zijn van het kind dat is geboren binnen minder dan zes maanden na een scheiding zelfs als de vrouw ondertussen is hertrouwd met een andere, dan moet de man door een proces gaan dat “*li'an*” wordt genoemd.³⁵⁸ Dit is een vorm van scheiding waarbij de man zijn vrouw beschuldigt van overspel, en de vrouw op haar beurt zweert op haar kuisheid en het overspel ontkent.³⁵⁹ De man moet eveneens door een “*li'an*”-proces gaan, indien hij zijn vrouw beschuldigt van overspel omdat hij haar met een andere man heeft betraft maar dit niet kan bewijzen met vier bevoegde en geloofwaardige getuigen.³⁶⁰

6.2. Bestrafing van overspel

192. Hoewel overspel een grond van echtscheiding voor de man kan zijn, komen de man en de vrouw er niet ongestraft van af. In de Koran is enkel sprake van 100 zweepslagen als bestraffing van overspel, maar de strafmaat voor overspel volgens de “*Shari'a*” is de steniging.³⁶¹ In veruit de meeste moslimlanden wordt de “*Shari'a*” echter niet integraal toegepast en valt overspel onder het seculiere strafrecht, waarbij overspel bestraft wordt met een gevangenisstraf.³⁶² In Turkije staat overspel niet meer in het strafrecht, terwijl in Marokko

---

³⁵⁶ M. RAZI, *Encyclopedia of Islamic jurisprudence: fundamentals of Islamic jurisprudence*, II, New Delhi, Annol Publications, 2007, 229.

³⁵⁷ Koran, “soera” 24, “aya” 2 : “De overspelige vrouw en de overspelige man, geselt elk van hen beide met honderd geselslagen en krijgt in Gods godsdienst geen mededogen met hen, als jullie in God en de laatste dag geloven. Bij hun bestraffing moet een groep gelovigen aanwezig zijn.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 238.

³⁵⁸ A. EZZATI, *A concise description of Islamic Law and Legal Opinions*, Londen, ICAS Press, 2008, 367.

³⁵⁹ A. EZZATI, *A concise description of Islamic Law and Legal Opinions*, Londen, ICAS Press, 2008, 367.

³⁶⁰ A. EZZATI, *A concise description of Islamic Law and Legal Opinions*, Londen, ICAS Press, 2008, 367.

³⁶¹ L. BOGAERT, “Steniging voor overspel?”, www.flw.ugent.be/cie/bogaert36.htm (consultatie 14 juli 2010).

³⁶² L. BOGAERT, “Steniging voor overspel?”, www.flw.ugent.be/cie/bogaert36.htm (consultatie 14 juli 2010).

voor overspel van één van de echtgenoten een gevangenisstraf van een tot twee jaar staat.³⁶³ Het Marokkaanse strafwetboek stelt seksuele gemeenschap tussen ongehuwde personen eveneens strafbaar met een gevangenisstraf van een maand tot een jaar.³⁶⁴

193. In een beperkt aantal moslimlanden geldt echter een codificatie van de “*Shari’a*” voor overspel, en is het volgens de wet strafbaar door steniging. Zo wordt in de Iraanse Islamitische strafwet onwettige geslachtsgemeenschap tussen ongehuwde personen in beginsel gestraft met 100 zweepslagen.³⁶⁵ Overspel van een gehuwde man of een gehuwde vrouw wordt gestraft met de dood door steniging.³⁶⁶ Hoe deze straffen ten uitvoer worden gelegd is ter beoordeling van de rechter.

6.3. Iran

194. Momenteel riskeert de 43-jarige Iraanse Sakineh Mohammadi-Ashtiani de doodstraf door steniging of ophanging. Ashtiani werd in 2006 veroordeeld tot steniging wegens overspel en ophanging vanwege medeplechtigheid aan de moord van haar echtgenoot. Er werd gemeld dat de executie zou plaatsvinden op 3 november 2010. Na wereldwijd protest is dat toch niet gebeurd.³⁶⁷ Ashtiani wordt in de Tabriz gevangenis van de provincie Oost-Azerbajdan gehouden, in afwachting van een gerechtelijke herziening van haar veroordeling.³⁶⁸

Afdeling 3. Procedure

§1. “*Shari’a*” en procesrecht

195. De “*Shari’a*” heeft voornamelijk betrekking op materieel recht, namelijk de verboden en de rechten en plichten. Maar hoe deze regels moeten worden toegepast, en dus het formele

---

³⁶³ Art. 491 Marokkaans sw., www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/fr/ma/ma045fr.pdf (consultatie 14 juli 2010), (eigen vertaling).

³⁶⁴ Art. 490 Marokkaans sw.

³⁶⁵ Art. 88 Iraans sw., www.iranhrdc.org/httpdocs/english/pdfs/Codes/ThePenalCode.pdf (consultatie 14 juli 2010).

³⁶⁶ Art. 83 Iraans sw.

³⁶⁷ Reuters, *Iran stoning case woman to be ‘hanged’*, 2 november 2010, <http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/02/iran-stoning-sakineh-mohammadi-ashtiani> (consultatie 3 december 2010).

³⁶⁸ Amnesty International, *Reports of latest Ashtiani tv ‘confession’ in Iran condemned*, 10 december 2010, <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/reports-latest-ashtiani-tv-confession-iran-condemned-2010-12-10> (consultatie 12 december 2010).

recht, daar zegt de “*Shari’a*” weinig over.³⁶⁹ Een rechtsstaat kenmerkt zich niet alleen door het bestaan van materieelrechtelijke regels. Het moet ook rechtszekerheid bieden aan de burger door het invoeren van procesrechtelijke regels. De wijze waarop deze materieelrechtelijke regels ten uitvoer worden gelegd en hoe de burger daarin bescherming geniet, moeten dus door de rechtsstaat worden bepaald. Maar het is niet omdat de “*Shari’a*” het procesrecht niet regelt, dat dat rechtsgebied niet bestaat.³⁷⁰ Het procesrecht valt onder de regelgevende bevoegdheid van de overheid, namelijk de “*siyasa*”.³⁷¹ Ook wat betreft het familierecht, dat onder invloed staat van de “*Shari’a*”, is de overheid nu bevoegd om op treden. Dit kan zijn als registratieambtenaar of rechter, als adviseur, arbitration council of toetsingsinstantie, en steeds is dat bedoeld om de vrouw te beschermen tegen willekeur van de man.³⁷²

1.1. “*Siyasa*”

196. De “*siyasa*” werd ook aangewend om hervormingen door te voeren in het Islamitische familierecht in de moderne wetgevingen van de twintigste eeuw. Zo werden bijvoorbeeld de verstoting, polygamie en echtscheiding door de vrouw in sommige moslimlanden sterk aan banden gelegd. In vele moslimlanden moet de man bijvoorbeeld zijn verstoting aanmelden bij de rechtbank. In sommige moslimlanden moet de rechtbank, alvorens uitvoering te geven aan de verstoting, eerst trachten om de echtelieden te verzoenen.³⁷³ Polygamie is net als de verstoting een door God gegeven recht dat onvervreemdbaar is. Daarom kon er van een afschaffing van polygamie geen sprake zijn volgens de meeste wetgevers. Wel werden de eisen die de Koran stelde aan polygamie voortaan getoetst door de rechter. De belangrijkste voorwaarde was dat de man financieel in staat moest zijn om de beide of alle vrouwen op gelijke voet te onderhouden. Een andere methode om polygamie aan banden te leggen, was om de vrouw de mogelijkheid te geven haar huwelijk te beëindigen wanneer haar man een tweede huwelijk aanging. Maar in de meeste gevallen moet de vrouw wel aantonen dat zij te lijden heeft onder het tweede huwelijk van haar echtgenoot. De vrouw kan, zoals boven is aangehaald, de voorwaarde in haar huwelijksakte opnemen dat haar huwelijk is ontbonden zodra haar echtgenoot een tweede vrouw huwt. Maar ook deze mogelijkheid is niet zonder

---

³⁶⁹ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 123.

³⁷⁰ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 124.

³⁷¹ *Supra* 6, nr. 18.

³⁷² J.M. OTTO, *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden: tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 120.

³⁷³ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 127.

meer uit te oefenen. De echtgenoot moet namelijk instemmen met het opnemen van de ontbindingsvoorwaarde in het huwelijkscontract.³⁷⁴

197. Op het vlak van de echtscheiding door de vrouw hebben de wetgevers niet alleen de “*siyasa*” aangewend om te komen tot bepaalde regels, maar ze hebben zich ook het recht toegekend om te kiezen uit de regels van alle rechtsscholen gezamenlijk en zich niet te beperken tot de regels van een bepaalde rechtsschool.³⁷⁵ Zo geeft de Malikitische rechtsschool aan de vrouw meerdere gronden om een scheiding aan te vragen bij de rechter. Daarom bevatten de meeste Islamitische familiewetgevingen deze echtscheidingsgronden. Maar het recht van de vrouw om een scheiding te verkrijgen is geen zelfstandig echtscheidingsrecht, want in de meeste gevallen is zij afhankelijk van de bereidheid van haar echtgenoot om mee te werken. En zelfs als dit zou lukken, ligt de finale beslissing aan het oordeel van de rechter.³⁷⁶

1.2. “*Qadi*”

198. De “*qadi*”, “*hakim*” is de Arabische term voor ‘onafhankelijke rechter’, die wordt aangesteld door de politieke autoriteit.³⁷⁷ De meest belangrijke medewerker van de “*qadi*” is de secretaris (griffier). De uitspraak van de rechter moet namelijk op schrift worden gesteld, in twee exemplaren, waarvan een wordt bewaard in het archief van de rechtbank. De “*qadi*” heeft de plicht om een rechtvaardig oordeel te vellen, een plicht die hem wordt opgedragen in de Koran.³⁷⁸ Maar om zich te kunnen verzetten tegen een al dan niet onrechtvaardig uitgesproken oordeel bestaan geen middelen, want de klassieke “*Shari’a*” erkent geen stadia van hoger beroep.³⁷⁹

199. Hoewel de meeste landen wel degelijk over een proceswetgeving beschikken, is het met de rechtszekerheid in vele van deze moslimlanden echter niet al te goed gesteld. Een belangrijke oorzaak daarvan is, is dat in vele landen blijkt dat de politie, justitie en rechters corrupt zijn. Een andere oorzaak is gelegen in de slechte opleiding van de rechters. Ze zijn

---

³⁷⁴ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 127-128.

³⁷⁵ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 128.

³⁷⁶ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 128.

³⁷⁷ J. SCHACHT, *An introduction to Islamic Law*, Oxford, Oxford University Press, 1964, 188.

³⁷⁸ Koran, “soera” 57, “aya” 25: “ Wij hebben Onze gezanten met de duidelijke bewijzen gezonden en Wij hebben het boek en de weegschaal met hen neergezonden, opdat de mensen de rechtvaardigheid in stand houden.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 371.

³⁷⁹ Zie J. SCHACHT, *An introduction to Islamic Law*, Oxford, Oxford University Press, 1964, 189.

namelijk niet volledig doordrongen van het procesrechtelijke kader waarbinnen zij moeten werken, en passen daardoor de regels naar eigen goeddunken toe.³⁸⁰ Deze slechte kwaliteit van de rechterlijke macht, en met name de lagere rechtbanken, is vooral waarneembaar in moslimlanden waar de “*Shari’a*” is ingevoerd, zoals bijvoorbeeld Iran.³⁸¹

§2. Marokko

200. In Marokko zijn vorderingen betreffende het burgerlijke recht, en met name het familierecht, de bevoegdheid van de rechtbank van Eerste aanleg.³⁸² De rechtbank van eerste aanleg kan uitspraak doen, of in eerste en laatste aanleg, of in hoger beroep, al naargelang de soort van de vordering. In burgerlijke zaken doen de rechtbanken van eerste aanleg uitspraak in eerste en laatste aanleg, wanneer het bedrag van het geschil gelijk is aan of minder is dan 3000 dirham.³⁸³ In dit geval is hoger beroep uitgesloten, maar de beslissing kan altijd het voorwerp uitmaken van een cassatieberoep bij het hoogste gerechtshof. Maar indien de waarde van het geschil hoger ligt dan 3000 dirham of niet bepaald is, dan doet de rechtbank alleen uitspraak in eerste aanleg en is hoger beroep wel mogelijk.³⁸⁴ Na de publicatie van het Marokkaanse Burgerlijk Wetboek zijn te midden van de rechtbanken van eerste aanleg familierechtbanken opgericht, die uitsluitend kennis nemen van familiezaken.³⁸⁵

201. Wat de echtscheidingen betreft, is tegen het gedeelte van de rechterlijke beslissingen dat aan de huwelijkse relatie een einde maakt geen enkel beroep mogelijk.³⁸⁶ Hoewel dit wetsartikel enkel verwijst naar de gerechtelijke echtscheiding, is nochtans ook de echtscheiding (‘verstoting’) onder rechterlijke controle onderworpen aan hetzelfde beginsel. Voor de andere onderdelen zijn de vonnissen wel vatbaar voor beroep, overeenkomstig de regels van het gemeen recht.³⁸⁷

---

³⁸⁰ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 129.

³⁸¹ M. BERGER, *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 129.

³⁸² Ministère de la Justice, L’organisation judiciaire: les tribunaux de première instance, www.justice.gov.ma/fr/OrganisationJudiciaire/popO.aspx?_ido=16 (consultatie 15 november 2010).

³⁸³ Dirham (MAD) is de munteenheid van Marokko. Volgens de wisselkoersen van vandaag is 1 MAD = 0,090 EURO.

³⁸⁴ Ministère de la Justice, L’organisation judiciaire : les tribunaux de première instance, www.justice.gov.ma/fr/OrganisationJudiciaire/popO.aspx?_ido=16 (consultatie 15 november 2010).

³⁸⁵ Ministère de la Justice, L’organisation judiciaire: les tribunaux de première instance, www.justice.gov.ma/fr/OrganisationJudiciaire/popO.aspx?_ido=16 (consultatie 15 november 2010).

³⁸⁶ Art. 128, lid 1 Moudawana.

³⁸⁷ X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 67.

202. Opdat de verstoting rechtsgeldig zou zijn, is vereist dat men een verzoek indient bij de familierechtbank om toestemming te verkrijgen om van de verstoting getuigenis te laten opnemen door twee “*adouls*”.³⁸⁸ Deze worden daartoe aangesteld in het arrondissement van de rechtbank waar achtereenvolgens de echtelijke woning, de woon- of verblijfplaats van de echtgenote zich bevindt of de plaats waar de huwelijksovereenkomst is gesloten.³⁸⁹ De toestemming betreft dus niet de ‘verstoting’, maar de mogelijkheid om er akte van te laten opmaken door twee “*adouls*”. Het indienen van een inleidend verzoek gebeurt dus nu bij de familierechter.

203. De rechtbank roept vervolgens de beide echtgenoten op, teneinde een verzoeningspoging te treffen.³⁹⁰ Indien de echtgenoot de oproep persoonlijk heeft ontvangen en hij verschijnt niet op de rechtbank, dan wordt dat beschouwd als een intrekking van zijn verzoek. Indien de echtgenote de oproep persoonlijk heeft ontvangen en zij verschijnt niet, noch doet zij schriftelijke opmerkingen, dan maant de rechtbank haar middels het Openbaar Ministerie aan, dat, indien zij verstek laat gaan, de rechtbank een uitspraak zal doen.³⁹¹

204. Als beide echtgenoten verschijnen, worden de debatten gevoerd in de raadkamer waar de rechtbank de getuigen kan horen, alsook elke andere persoon, indien hij dat nuttig acht.³⁹² De rechtbank kan daarbij alle maatregelen treffen, waaronder de aanstelling van twee arbiters, de Familieraad of wie zij geschikt acht om een verzoening tussen de echtgenoten te bewerkstelligen.³⁹³ Indien er kinderen zijn uit het huwelijk, neemt de rechtbank twee pogingen tot verzoening met een tussenperiode van dertig dagen.³⁹⁴ Als de verzoening resultaat heeft opgeleverd, wordt hiervan een proces-verbaal opgemaakt en de verzoening wordt door de rechtbank vastgesteld.³⁹⁵

205. Als een verzoening tussen de echtgenoten onmogelijk blijkt, voorziet de wet in een financiële zekerheidstelling. De rechtbank stelt dan een bedrag vast welk de echtgenoot,

---

³⁸⁸ “*Adoul*” of “*adl*” is een officiële functie in Marokko. De “*adoul*” wordt erkend door en is verantwoording verschuldigd aan de rechterlijke macht. Vandaag is de “*adoul*” in Marokko de ‘traditionele notaris’ die bevoegd inzake het familierecht.

³⁸⁹ Art. 79 Moudawana.

³⁹⁰ Art. 81 Moudawana.

³⁹¹ Art. 81, lid 1-2 Moudawana.

³⁹² Art. 82, lid 1 Moudawana.

³⁹³ Art. 82, lid 2 Moudawana.

³⁹⁴ Art. 82, lid 2 Moudawana.

³⁹⁵ Art. 82, lid 3 Moudawana.

binnen de 30 dagen, moet deponeren bij de griffie van de rechtbank ter voldoening van datgene waarop de echtgenote en de kinderen recht op hebben uit hoofde van de onderhoudsplicht van de man.³⁹⁶ Indien de betaling van het vastgestelde bedrag niet gebeurt binnen die termijn, dan beschouwt men dit als een intrekking van het verzoek tot verstoting van de echtgenoot. Betaalt de man wel binnen de 30 dagen, dan geeft de rechtbank de man toestemming om de akte van verstoting door twee “*adoul(s)*” te laten opmaken. Een uittreksel van de akte moet binnen de 15 dagen na de verstoting worden gezonden naar de ambtenaar van de burgerlijke stand van de geboorteplaats van de man en de vrouw. Deze maakt dan een kantmelding in de geboorteakten van beide echtgenoten.³⁹⁷ De vrouw krijgt de akte van verstoting en de man krijgt er een afschrift van.³⁹⁸

§3. Iran

206. De Speciale burgerlijke rechtbanken (Special Civil Courts), ook wel de familierechtbanken genoemd, worden in Iran voorgezeten door Islamitische rechters die bevoegd zijn om familiale geschillen te behandelen. Familiale geschillen worden omschreven als geschillen betreffende het huwelijk, de echtscheiding, de vernietiging van het huwelijk, de bruidsgift, de onderhoudskosten, het voogdijschap en de erfenis.³⁹⁹ Iedere rechtbank heeft twee functionarissen, namelijk een rechter opgeleid in Islamitische recht en een griffier gediplomeerd in seculier recht. De griffier verwerkt de aanvragen in hun eerste stadia en verwijst ze daarna naar de rechter voor de definitieve uitspraak.⁴⁰⁰ Zittingen vinden plaats in de kamer van de rechter waar hij achter een bureau zit en de zaken behandelt. Opmerkelijk is dat hij lange discussies voert met de beide partijen, en na verzoeningspogingen te hebben ondernomen velt hij een vonnis. Opvallend maar niet verrassend is, dat de rechter de kant van de man lijkt te kiezen en de vrouw zelfs suggereert zichzelf wat aantrekkelijker te maken om haar man terug te winnen.⁴⁰¹ Wanneer verschillende verzoeningspogingen werden ondernomen, eerst door de griffier, vervolgens door de rechter en ten slotte door een

---

³⁹⁶ Art. 83 Moudawana.

³⁹⁷ Art. 141 Moudawana.

³⁹⁸ Art. 140 Moudawana.

³⁹⁹ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 25.

⁴⁰⁰ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 25.

⁴⁰¹ J. TEMMERMAN, *Echtscheiding in Teheran*, *Muziek & Woord* 1999, (16) 16-17.

bemiddelaar, en de verzoeningspoging geen resultaat heeft opgeleverd, dan mag de rechter een echtscheiding niet weigeren.⁴⁰²

207. De procedures betreffende familiale geschillen verlopen in Iran op een informele wijze. Elke zaak wordt door de partijen zelf ingeleid, zonder de hulp van advocaten. De griffier van de rechtbank houdt in elke zitting een nota van het geding, en van de verklaringen van de partijen, die op het einde van de zitting wordt getekend door beide partijen. Dit kan later als hun getuigenissen dienen.⁴⁰³

208. Alle niet-financiële zaken en financiële zaken waarvan de waarde 2.000.000 RI te boven gaat staan open voor hoger beroep bij de hoven van beroep.⁴⁰⁴ In laatste instantie kan men terecht bij het Hof van Cassatie, die de Supreme Court is.⁴⁰⁵

209. Het gerechtsgebouw in Teheran blijkt twee aparte ingangen te hebben, namelijk één voor mannen en één voor vrouwen. Terwijl de mannen bij het binnengaan gecontroleerd worden op wapens en draagbare telefoons, worden de vrouwen aan de andere kant van het gebouw vooral gecontroleerd op de kleding en de make-up. Te veel lipstick of mascara worden niet geapprecieerd en ter plekke verwijderd.⁴⁰⁶

---

⁴⁰² BARENDT, M. en DEKKER, A., “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in DEKKER, A.J., OTTO, J.M. en VAN SOEST-ZUURDEEG, L.J., *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 222.

⁴⁰³ Z. MIR-HOSSEINI, *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 25-26.

⁴⁰⁴ RI staat voor de Iraanse munteenheid rial. Eén rial is gelijk aan honderd dinar.

⁴⁰⁵ Zie <http://www.reunite.org/edit/files/Islamic%20Resource/Iran%20Text.pdf> (consultatie 8 november 2010).

⁴⁰⁶ J. TEMMERMAN, “Echtscheiding in Teheran”, *Muziek & Woord* 1999, (16) 16-17.

Hoofdstuk 4. Rechtsgevolgen van de ontbinding van het huwelijk

Afdeling 1. Rechtsgevolgen ten aanzien van de vrouw

§1. Wachtperiode of “idda”

210. De vrouw die verstoten is of een scheiding heeft kunnen verkrijgen moet nu nog eens een wachttijd doorlopen gedurende welke de man de echtscheiding kan herroepen en de vrouw niet mag hertrouwen. De vrouw dient tijdens de wachttijd in het echtelijke huis te verblijven, tenzij dit niet mogelijk is. De wachtperiode en het feit dat de vrouw deze periode moet voltooien in het echtelijke huis zijn gebaseerd op de Koran.⁴⁰⁷

1.1. Marokko

211. Volgens de Marokkaanse familiewetgeving begint de wachtperiode vanaf de datum van de gerechtelijke verstoting, de vernietiging van het huwelijk of het overlijden van de echtgenoot.⁴⁰⁸ Volgens het commentaar bij artikel 129 Moudawana begint deze periode vanaf de datum waarop de vaststelling van de verstoting gebeurt door en voor de twee “*adouls*”, vanaf de datum van het echtscheidingsvonnis, vanaf de datum van de vernietiging van het huwelijk, vanaf de vastgestelde datum van overlijden of vanaf de datum van gerechtelijke verklaring van het overlijden.⁴⁰⁹

212. De vrouw is echter niet gebonden aan een wachtperiode, indien het huwelijk is beëindigd vóór de consummatie ervan en zonder dat zij zich geldig heeft afgezonderd met haar echtgenoot.⁴¹⁰ Het samen afgezonderd zijn van een man en een vrouw die geen directe familie van elkaar zijn in een kamer of een plaats waar de toegang tot derden niet gebruikelijk is wordt “*khalwa*” genoemd. “*Khalwa*” wordt in de Islam als onwettelijk (“*haram*”) beschouwd, of minstens als een afkeurenswaardige handeling. Een dergelijke afzondering wordt

---

⁴⁰⁷ Koran, “soera” 65, “*aya*” 1 : “O profeet ! Wanneer jullie je van vrouwen scheiden, doet dat dan met inachtneming van haar wachttijd en berekent de wachttijd precies. En vreest God, jullie Heer. Jullie mogen haar niet uit haar huizen zetten; zij hoeven er pas uit te gaan als zij een gruweldaad begaan hebben. Dat zijn Gods bepalingen. Wie Gods bepalingen overtreedt doet zichzelf onterecht.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 384.

⁴⁰⁸ Art. 129 Moudawana.

⁴⁰⁹ Commentaar bij artikel 129 Moudawana, http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Guide_pratique_du_code_de_la_famille.pdf (consultatie 10 augustus 2010).

⁴¹⁰ Art. 130 Moudawana.

gelijkgesteld aan de consummatie van het huwelijk, indien gedurende de periode van afzondering gemeenschap tussen de man en de vrouw mogelijk is geweest. Volgens de regels van “*fiqh*”, die in grote lijnen terug te vinden zijn in de “*Mudawannah*”, geldt een koppel als getrouwd wanneer ze op rechtsgeldige wijze een huwelijksvereenkomst hebben gesloten. Vanaf dat moment hebben de gehuwden het recht om in afzondering bij elkaar te zijn, hetgeen het hebben van gemeenschap impliceert. Bijgevolg dient de wachtperiode in acht genomen te worden en dit ongeacht het feit of daadwerkelijke gemeenschap tussen de gehuwden heeft plaatsgevonden.⁴¹¹ De vraag of de echtgenoten al dan niet gemeenschap met elkaar hebben gehad of de gelegenheid daartoe hebben gehad doordat zij zonder de aanwezigheid van derden bij elkaar zijn geweest, is juridisch gezien wel van belang wat betreft de bruidsgift.⁴¹²

213. De plaats waar de verstoten vrouw en de weduwe hun wachtperiode in acht moeten nemen is de echtelijke woning of een andere woning welke haar is toegewezen. Het verblijf in een andere woning kan haar, indien nodig, toegewezen worden als het verblijf in de echtelijke woning problematisch zou worden.⁴¹³

214. De wachtperiode van de zwangere vrouw eindigt logischerwijze bij de bevalling of bij een miskraam.⁴¹⁴ De maximumduur van de zwangerschap beloopt een jaar te rekenen vanaf de datum van de echtscheiding of het overlijden.⁴¹⁵ De wachtperiode van de niet-zwangere vrouw bedraagt drie maanden met verschillende nuances.⁴¹⁶

1.2. Iran

215. Volgens het Iraanse Burgerlijk Wetboek is de “*idda*”, de periode gedurende welke een vrouw wiens huwelijk is ontbonden geen nieuw huwelijk kan aangaan.⁴¹⁷ De wachtperiode van de vrouw, als gevolg van een verstoting of ontbinding van het huwelijk, bestaat uit drie

---

⁴¹¹ Zie L. BUSKENS, *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*, Amsterdam, Bulaaq, 1999, 430-431.

⁴¹² L. BUSKENS, *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*, Amsterdam, Bulaaq, 1999, 430.

⁴¹³ Art. 131 Moudawana.

⁴¹⁴ Art. 133 Moudawana.

⁴¹⁵ Art. 135 Moudawana.

⁴¹⁶ Art. 136 Moudawana; “de wachtperiode van de niet-zwangere vrouw is: 1) drie reinheidsperiodes voor degenen die menstrueren; 2) drie maanden voor degenen die nog niet menstrueren of die de leeftijd van menopauze hebben bereikt. Indien de menstruatie plaatsvindt voor het verstrijken hiervan, herneemt de vrouw alsnog de wachtperiode van drie reinheidsperiodes; 3) zij die over tijd is of degene die de menstruatie niet kan onderscheiden van de niet-menstruatie wacht negen maanden en neemt vervolgens een wachtperiode van drie reinheidsperiodes in acht.”

⁴¹⁷ Art. 1150 Civil Code Iran.

opeenvolgende menstruatieperiodes, behalve wanneer de vrouw niet meer menstrueert omdat zij haar menopauze heeft bereikt. In het laatste geval is de wachttijd dan gewoon drie maanden.⁴¹⁸

§.2. Financieel: onderhoudsgelden en schadeloosstelling

216. Volgens de “*Shari’a*” heeft de man de verplichting om materiële steun te verlenen aan zijn vrouw. Deze materiële steun wordt “*nafaqa*” genoemd en is de primaire verplichting van de man tegenover zijn vrouw.⁴¹⁹ Van zodra het huwelijk tussen de echtgenoten is geconsumeerd, is de man ertoe gehouden in het onderhoud van zijn vrouw en kinderen te voorzien door hen eten, kledij en onderdak te verlenen, ongeacht de financiële middelen van de vrouw.⁴²⁰ In ruil voor het onderhoud is de vrouw trouw en gehoorzaamheid verschuldigd aan haar man.⁴²¹

217. Na een echtscheiding blijft de man onderhoudsplichtig ten aanzien van zijn ex-echtgenote, maar enkel gedurende de wachtperiode of “*idda*” van de vrouw. Indien de vrouw zou ophouden te menstrueren voordat haar wachtperiode is voltooid, heeft zij recht op onderhoud totdat ze de drie menstruatiecycli heeft voltooid.⁴²² Deze regel is bedoeld om de vrouw, die zwanger kan zijn, te beschermen. Anderzijds heeft een weduwe geen recht op onderhoud gedurende haar “*idda*”-periode, daar het recht op onderhoud strijdig wordt beschouwd met haar positie als erfgename.⁴²³ Wanneer de vrouw zou sterven tijdens de wachtperiode, dan is de man verantwoordelijk voor de begrafeniskosten.⁴²⁴ Indien de vrouw tijdens haar wachtperiode zwanger blijkt te zijn, dan blijft de onderhoudsplicht van de man voortduren totdat het kind wordt geboren.⁴²⁵

---

⁴¹⁸ Art. 1151 Civil Code Iran.

⁴¹⁹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25.

⁴²⁰ X, *International Law : the nafaqa in Islamic Marriage*, www.gabrielsawma.blogspot.com/2009/07/nafaqa-in-islamic-marriage.html (consultatie 10 oktober 2010); J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25.

⁴²¹ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25.

⁴²² J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25.

⁴²³ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25.

⁴²⁴ X, *International Law: the nafaqa in Islamic marriage*, www.gabrielsawma.blogspot.com/2009/07/nafaqa-in-islamic-marriage.html (consultatie 10 oktober 2010).

⁴²⁵ X, *International Law: the nafaqa in Islamic marriage*, www.gabrielsawma.blogspot.com/2009/07/nafaqa-in-islamic-marriage.html (consultatie 10 oktober 2010).

218. Indien de man zou weigeren onderhoudsgelden aan de vrouw te betalen, heeft de vrouw het recht om deze gerechtelijk te vorderen.⁴²⁶ De verschillende Islamitische rechtsscholen hebben het recht van de vrouw in een zulke situatie op verschillende manieren gedefinieerd. Zo kan volgens de Hanafitische principe de vrouw geen aanspraak maken op vroegere onderhoudsgelden, tenzij vooraf een duidelijke overeenkomst daaromtrent was gemaakt.⁴²⁷ De Sjafi'itische en Hanbalitische rechtsscholen daarentegen beschouwen achterstallige onderhoudsgelden als een lopende schuld van de man die kan worden gevorderd ongeacht het bedrag of ongeacht de tijd die is verstreken.⁴²⁸

2.1. Marokko

219. De Marokkaanse wet voorziet in een uitkering die de man verschuldigd is aan de vrouw gedurende de “*idda*”-periode van de vrouw.⁴²⁹ Na deze wachtperiode van de vrouw is de man enkel nog onderhoudsplichtig ten aanzien van zijn kinderen totdat zij een bepaalde leeftijd hebben bereikt of gehuwd zijn. Onder alimentatie wordt verstaan de uitkering, kledij, de medische kosten en alles wat gewoonlijk als onontbeerlijk wordt beschouwd, alsook de opleiding van de kinderen.⁴³⁰ Tijdens de hervormingen van 1993 en meer nog in 2004 werden extra waarborgen ingevoerd zodat de vrouw en de kinderen het verschuldigde onderhoud ook daadwerkelijk zouden kunnen ontvangen.

220. Zoals hierboven is aangehaald voorziet de Marokkaanse wetgever thans in een financiële zekerheidstelling in hoofde van de vrouw in geval van een echtscheiding. De alimentatie, die de man verschuldigd is aan zijn vrouw gedurende haar “*idda*”-periode, wordt gewaarborgd door de geldsom die als borg bij de rechtbank moet gestort worden.⁴³¹ Er dient opgemerkt te worden dat de Marokkaanse wetgever niet voorziet in een uitkering op levensonderhoud na echtscheiding zoals we die kennen in het Belgische recht.

---

⁴²⁶ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 25-26.

⁴²⁷ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 26.

⁴²⁸ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 26.

⁴²⁹ Art. 84, lid 1 Moudawana.

⁴³⁰ Art. 189, lid 1 Moudawana.

⁴³¹ Art. 84, lid 1 Moudawana.

221. Een andere financiële zekerheidstelling is de verplichte troostgift, “*mut’a*”, van de man ter schadeloosstelling van de vrouw na een verstoting.⁴³² In sommige gevallen heeft de vrouw echter geen recht op deze schadeloosstelling. Zo zal er bij de evaluatie van de schadeloosstelling volgende elementen in overweging genomen worden, de duur van het huwelijk, de financiële situatie van de echtgenoot, de beweegredenen die geleid hebben tot een echtscheiding en de graad van het misbruik dat blijkt uit de herroeping van de verstoting.⁴³³ De gestorte geldsom bij de rechtbank dient eveneens als waarborg ter schadeloosstelling van de vrouw.⁴³⁴

2.2. Iran

222. In Iran zijn de onderhoudskosten van de vrouw in een permanent huwelijk eveneens ten laste van de man.⁴³⁵ De echtgenoot is met andere woorden verplicht om in het onderhoud van zijn vrouw te voorzien door haar woning, eten, kleren en huisraad te verschaffen, in verhouding tot het sociale aanzien van de vrouw.⁴³⁶ De Sji’itische doctrine gaat zelfs zover, dat de echtgenoot moet zorgen voor een dienstmeisje als de vrouw gewend is om huisbedienden te hebben of als zij er nood aan heeft omwille van haar ziekte of invaliditeit.⁴³⁷ Dit alles uiteraard in het kader van een huwelijk.

223. In het geval dat de echtgenoot afziet om in het onderhoud van de vrouw te voorzien, kan de vrouw naar de familierechtbank stappen om de uitgestelde en/of lopende onderhoudsgelden te vorderen. De rechtbank zal dan het bedrag van de onderhoudskost laten vaststellen door een expert en de echtgenoot bevelen om het passende bedrag te betalen. Indien er naast de vrouw een of meerdere andere personen gerechtigd zijn op onderhoudsgelden, zal de vrouw voorrang hebben op de anderen.⁴³⁸ Bovendien kan de vrouw een klacht indienen bij het Openbaar Ministerie en de bestraffing van de echtgenoot vorderen wegens het gebrek aan betaling van onderhoudsgelden. Als de echtgenoot solvabel en in staat

---

⁴³² Art. 84, lid 1 Moudawana.

⁴³³ Art. 84, lid 1 Moudawana.

⁴³⁴ *Supra* 70, nr. 205.

⁴³⁵ Art. 1106 Civil Code Iran.

⁴³⁶ Art. 1107 Civil Code Iran.

⁴³⁷ Art. 1107 Civil Code Iran; N. YASSARI, *The Shari’a in the Constitutions of Afghanistan, Iran and Egypt. Implications for Private Law*, Tübingen, Siebeck, 2005, 144-145.

⁴³⁸ Art. 1111, art. 1203, art. 1206 Civil Code Iran ; N. YASSARI, *The Shari’a in the Constitution of Afghanistan, Iran and Egypt. Implications for Private Law*, Tübingen, Siebeck, 2005, 144-145.

is om aan zijn onderhoudsplicht te voldoen, maar hij ziet er toch van af, dan kan de rechtbank een gevangenisstraf opleggen van drie maanden en een dag tot vijf maanden.⁴³⁹

224. De onderhoudsverplichting van de man blijft voortbestaan gedurende de “*idda*”-periode van de vrouw, tenzij de echtscheiding heeft plaatsgevonden wegens ongehoorzaamheid van de vrouw. In dit geval heeft de vrouw dus geen recht op onderhoud vanwege haar man. De man hoeft ook niet in het onderhoud van de vrouw te voorzien, indien de beëindiging van het huwelijk het gevolg is van een vernietiging van het huwelijk of een definitieve verstoting (die niet meer herroepbaar is). Maar als blijkt dat de vrouw zwanger is, zal zij recht hebben op onderhoudsgelden totdat haar kind is geboren.⁴⁴⁰ Na het verstrijken van de “*idda*”-periode heeft de vrouw dus geen recht meer op alimentatie.

225. Sinds 1992 bestaat in Iran voor de gescheiden vrouw de mogelijkheid om van haar man een bedrag te vorderen op grond van ‘de verrichte werkzaamheden in het huishouden gedurende het huwelijk’.⁴⁴¹ Wanneer de man om een echtscheiding verzoekt, voorziet de wet bovendien in een mogelijkheid voor de rechter om aan de vrouw een financiële compensatie toe te kennen. De vrouw moet dan wel het huwelijk willen voortzetten en niet nalatig zijn in het nakomen van haar huwelijkse plichten.⁴⁴²

§3. Bruidsgift van de vrouw

226. De bruidsgift of “*mahr*” is, zoals boven is aangehaald, een van de voorwaarden om een geldig huwelijk te kunnen sluiten en vindt zijn oorsprong in de Koran.⁴⁴³ Uit deze Koranische regel kan men tevens afleiden dat de bruidsgift het bezit is van de vrouw en dat zij erover mag beschikken zoals zij wil. De overeengekomen bruidsgift hoeft niet meteen volledig uitbetaald te worden bij het sluiten van de huwelijksovereenkomst. De partijen kunnen immers overeenkomen dat een gedeelte van de bruidsgift aan de vrouw zal gegeven worden na de consummatie van het huwelijk, of dat het opeisbaar zal zijn in geval van een echtscheiding. In

---

⁴³⁹ Art. 642 Iraans sw.; N. YASSARI, *The Shari'a in the constitution of Afghanistan, Iran and Egypt. Implications for Private Law*, Tübingen, Siebeck, 2005, 145.

⁴⁴⁰ Art. 1109 Civil Code Iran.

⁴⁴¹ M.S. BERGER, *Klassieke Shari'a en vernieuwing*, Amsterdam, University Press, 2006, 72.

⁴⁴² A.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 222.

⁴⁴³ Koran, “soera” 4, “aya” 4: “Geef de vrouwen haar bruidsgiften alsoe en schenking, maar als zij jullie uit eigen beweging iets ervan toestaan, gebruik het dan met genoegen en voldoening.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 59.

dit geval blijft de bruidsgift dus invorderbaar door de vrouw totdat het volledige bedrag betaald is. Dit is van belang omdat de vrouw na een eventuele beëindiging van het huwelijk in principe recht heeft op de volledige of nog resterende gedeelte van de bruidsgift.

227. De bruidsgift is in wezen bedoeld om de economische onafhankelijkheid van de vrouw te garanderen in een samenleving zonder een sociaal stelsel of met een ongunstig sociaal stelsel.⁴⁴⁴ In geval van een echtscheiding of bij overlijden van de echtgenoot dient de bruidsgift als een sociaal vangnet voor de vrouw. Doch in landen waar de sociaal-economische rechten van alleenstaande vrouwen door de overheid zijn geregeld, heeft de bruidsgift voornamelijk een symbolische functie.⁴⁴⁵

228. De omvang van de bruidsgift hangt meestal af van het financiële vermogen van de man en de status of levensstandaard van de vrouw. Dit blijkt onder meer uit de Koran.⁴⁴⁶

229. De bruidsgift of huwelijksgift mag evenwel niet verward worden met de bruidsprijs en de bruidsschat. De bruidsschat is het geld of goederen die een vrouw meebrengt in het huwelijk.

230. De bruidsprijs daarentegen is de prijs die door de bruidegom of zijn vader wordt betaald aan de vader of de familie van de bruid. De bruidsprijs is eigenlijk een pre-islamitische gewoonte die nog in bepaalde streken van moslimlanden zijn continuïteit bewaart.⁴⁴⁷ In het Arabisch wordt de bruidsprijs oorspronkelijk aangeduid met “*mahr*”.⁴⁴⁸ Vandaag wordt die term zowel voor bruidsgift als bruidsprijs gebruikt. De reële praktijk in veel Islamitische landen, waaronder Marokko en een deel van Turkije, toont dat de bruidsgift heel dikwijls wel een bruidsprijs betreft. Een prijs die dus toekomt aan de vader of de familie van de bruid en niet aan de bruid zelf.

---

⁴⁴⁴ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 23.

⁴⁴⁵ A. VAN BOMMEL, S. RUTTEN, P. KRUINIGER, H. AHMAD ALI en B. AHMAD ALI, II, *Islam en de rechten van vrouwen*, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 77.

⁴⁴⁶ Koran, “soera” 2, “aya” 236 : “Het is geen overtreding voor jullie als jullie vrouwen de scheiding geven zolang jullie haar niet aangeraakt of een verplichte bruidsgift voor haar vastgesteld hebben, maar treft wel in redelijkheid een verzoening- de welgestelde naar zijn vermogen en de armlastige naar zijn vermogen- voor haar levensbehoeften. Het is een verplichting voor hen die goed doen.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 34.

⁴⁴⁷ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 23.

⁴⁴⁸ J.L. ESPOSITO en N.J. DELONG-BAS, *Women in Muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 23.

3.1. Marokko

231. In de “*Mudawannah*” wordt voor bruidsgift de term “*sadaq*” gehanteerd. De Marokkaanse wetgever definieert de “*sadaq*” als “*wat de echtgenoot schenkt aan zijn echtgenote om zijn wil tot het sluiten van een huwelijksvereenkomst te verkondigen, met als doel het stichten van een gezin en het versterken van de banden van genegenheid en gemeenschapsleven tussen de echtgenoten*”.⁴⁴⁹ De wetgever voegt eraan toe dat de juridische basis van de bruidsgift niet is gerechtvaardigd door haar materiële waarde, maar veeleer door haar morele en symbolische waarde.⁴⁵⁰

232. Volgens de Marokkaanse familiewetgeving is de bruidsgift volledig opeisbaar vanaf het moment dat het huwelijk tussen de echtgenoten daadwerkelijk is geconsumeerd, of in geval van overlijden van de echtgenoot zelfs als het huwelijk niet was geconsumeerd.⁴⁵¹ Wanneer echter het huwelijk wordt ontbonden voordat het werd geconsumeerd, kan de vrouw slechts aanspraak maken op de helft van de vastgelegde bruidsgift.⁴⁵²

233. In de volgende drie gevallen heeft de Marokkaanse vrouw wiens huwelijk niet is geconsumeerd echter geen recht op de bruidsgift:⁴⁵³

- wanneer de huwelijksvereenkomst is beëindigd.
- wanneer de huwelijksvereenkomst is ontbonden wegens een grove fout van een van de partijen.
- wanneer er sprake is van een echtscheiding in geval van een huwelijk waarbij de vastlegging van de bruidsgift was overgedragen aan de echtgenoten.

3.2. Iran

234. In Iran zijn de regels min of meer hetzelfde als in Marokko. Ook hier heeft de vrouw recht op de helft van de bruidsgift wanneer de man de vrouw heeft verstoten vóór de consummatie van het huwelijk. Wat de Iraanse wetgever erbij vermeldt is dat, indien de man

---

⁴⁴⁹ Art. 26 Moudawana.

⁴⁵⁰ Art. 26 Moudawana.

⁴⁵¹ Art. 32, lid 1 Moudawana.

⁴⁵² Art. 32, lid 2 Moudawana.

⁴⁵³ Art. 32, lid 3 Moudawana.

reeds meer dan de helft van de bruidsgift heeft overgemaakt aan de vrouw, hij het recht heeft om het overschot terug te vorderen van de vrouw.⁴⁵⁴ Wanneer er geen bruidsgift is vermeld in het huwelijkscontract en de man verstoot zijn vrouw voordat het huwelijk daadwerkelijk is geconsumeerd en de bruidsgift is vastgelegd, dan kan de vrouw aanspraak maken op een degelijke bruidsgift. Als de vrouw echter na de consummatie van het huwelijk wordt verstoten, heeft zij recht op een gelijkwaardige bruidsgift.⁴⁵⁵

235. Soms kan het vastleggen van een bruidsgift in het huwelijkscontract leiden tot bizarre toestanden wanneer na een echtscheiding de vrouw haar bruidsgift vordert.

236. Een Iraanse man werd in 2008 door rechter Mahmud Baqal-Shiravan van het Hof voor Familiezaken in Teheran veroordeeld tot het kopen van 8.100 poëzieboeken voor de echtgenote die hij in de steek had gelaten.⁴⁵⁶ Dat was het gevolg van een overeenkomst die het paar had gesloten toen ze vier jaar geleden in het huwelijksbootje stapten. Normaal gezien vragen de echtgenotes meestal dat geldbedragen, gouden munten of onroerend goed als bruidsgift wordt opgenomen in de huwelijksovereenkomst. Maar de echtgenote in kwestie betoonde eerder interesse voor de klassiekers van de Perzische poëzie. “*Ik ben de dochter van een musicus, opgegroeid in een intellectueel milieu, en heb van jongs af aan van poëzie gehouden*”, was de verklaring van de vrouw aan de rechter.⁴⁵⁷

237. Een ander geval is dat van een jonge Iraanse vrouw die, op bevel van een familierechtbank in Teheran, 80 jaar moest wachten om de laatste betaling van haar bruidsgift te ontvangen.⁴⁵⁸ Ten tijde van het aangaan van het huwelijk was er in het huwelijkscontract opgenomen dat de bruidsgift van de vrouw 350 gouden muntstukken bedroeg. De vrouw ontving haar bruidsgift echter niet gedurende het huwelijk. In het kader van een echtscheiding vorderde de vrouw haar bruidsgift via de rechtbank. De rechter had echter geen andere optie dan de voormalige echtgenoot, die failliet was verklaard, te veroordelen tot het betalen van

---

⁴⁵⁴ Art. 1092 Civil Code Iran.

⁴⁵⁵ Art. 1093 Civil Code Iran.

⁴⁵⁶ WaarMaarRaar, jaargang 9, *Scheiden? 8.100 poëzieboeken graag!*, 14 maart 2008, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/25276/Scheiden_8_100_poezieboeken_graag_html (consultatie 8 november 2009).

⁴⁵⁷ D. LEYMAN, *Iraanse man moet zijn in de steek gelaten vrouw vergoeden met 8100 poëziebundels*, 11 maart 2008, <http://www.depapierenman.be/blog/2008/3/11/Iraanse-man-moet-zijn-in-de-steek-gelaten-vrouw-vergoeden-met-8100-poëziebundels> (consultatie 8 november 2009).

⁴⁵⁸ X, *Divorce in Iran: Court orders 80-years wait to receive dower*, http://www.international-divorce.com/iran_divorce.htm (consultatie 3 oktober 2010).

één gouden muntstuk per drie maanden voor een totaalperiode van 1056 maanden. De 30-jarige vrouw die achterbleef met de voogdij en het onderhoud van haar baby dochter, zal het laatste gouden muntstuk ontvangen wanneer ze 118 jaar oud is, als ze tenminste nog leeft.

Afdeling 2. Rechtsgevolgen ten aanzien van de kinderen

§1. Opvoedings- en verzorgingsrecht

238. De vrouw wordt in de Islam niet enkel benadeeld door juridische hinderpalen wanneer zij een echtscheiding initieert, maar ook wat betreft het verkrijgen van het hoederecht over de kinderen. Volgens de “*Shari’a*” is de vader de natuurlijke voogd van zijn kinderen wat betreft hun persoon en goederen. De “*Sji’a*”-doctrine kent ook aan de grootvader langs vaderskant het voogdijschap over de kinderen toe. De grootvader langs vaderskant kan volgens de “*Shari’a*” slechts na de vader de natuurlijke voogd van de kinderen zijn. De moeder daarentegen heeft de fysieke voogdij over haar kinderen totdat zij een bepaalde hebben bereikt en niet de wettelijke voogdij. Dat neemt echter niet weg dat de vader eveneens de fysieke voogdij over de kinderen kan hebben, en dat degene die de kinderen bij zich heeft de andere partij niet mag verhinderen om de kinderen te zien of te bezoeken.⁴⁵⁹ In de Islam is het immers de taak van de moeder om voor haar kinderen te zorgen, terwijl de vader verantwoordelijk is voor de geestelijke vorming en scholing van de kinderen. Totdat het kind de leeftijd van geestelijk bewustzijn heeft bereikt, is de moeder de eerste zorgverstrekkende. Bij het bereiken van die leeftijd begint het kind deel te nemen aan religieuze activiteiten zoals het leren bidden en vasten, en de vader neemt dan zijn rol als geestelijke begeleider en leermeester op zich.

239. Wanneer dus de kinderen een bepaalde leeftijd hebben bereikt, gaat het hoederecht van de kinderen weer over naar de vader. Want de vader wordt geacht beter toezicht te kunnen uitoefenen op de opvoeding van de kinderen. Over de leeftijd waarop het hoederecht van de moeder eindigt en overgaat naar de vader verschillen de rechtsscholen van elkaar. De soennitische rechtsscholen, behalve de Sjafi’ieten, zijn over het algemeen mee eens dat de leeftijd voor jongens varieert tussen de zeven en tien jaar, en voor meisjes wanneer hun puberteit begint of wanneer zij de huwbare leeftijd hebben bereikt. De Sjafi’ieten geven aan

---

⁴⁵⁹ K. UHLMAN, *Overview of Sharia and prevalent customs in Islamic societies- Divorce and Child Custody*, 2004, www.expertlaw.com/library/family-law/islamic-custody-3.html#80 (consultatie 15 september 2010).

de kinderen de keuzevrijheid om op de leeftijd van zeven jaar de ouder, die het hoederecht zal uitoefenen, zelf te kiezen. Volgens de 'Twaalver Sji'a' verwerft de vader het hoederecht over zijn zoon op de leeftijd van twee jaar en over zijn dochter op zeven jaar.⁴⁶⁰

1.1. Marokko

240. Het Marokkaanse recht maakt een onderscheid tussen de bewaring van het kind, de “*hadana*”, en de wettelijke vertegenwoordiging. Dit onderscheid is moeilijk te vatten, daarom is een nadere toelichting vereist.

241. Artikel 163 van de Marokkaanse wet definieert de bewaring van het kind als “*het beschermen van het kind tegen hetgeen hem schade kan berokkenen, hem opvoeden en waken over zijn belangen*”. De persoon belast met de bewaring moet bovendien in de mate van het mogelijke toezien op de fysieke en morele integriteit van het kind en waken over zijn belangen, indien dit noodzakelijk is, of indien de wettelijke vertegenwoordiger van het kind afwezig is.⁴⁶¹

242. De wettelijke vertegenwoordiging daarentegen wordt in artikel 235 van de Marokkaanse wet gedefinieerd als volgt: “*De wettelijke vertegenwoordiger is belast met het toezien op de persoonlijke zaken van de handelingsonbekwame, zoals de religieuze opvoeding en de opleiding en de voorbereiding op het leven van het kind. Hij is tevens belast met het dagelijkse bestuur van het vermogen van de handelingsonbekwame.*”⁴⁶²

243. In geval van verbreking van de huwelijkse relatie wordt de bewaring van het kind in de eerste plaats toegewezen aan de moeder, vervolgens aan de vader en tenslotte aan de grootmoeder langs moederszijde. Indien de bewaring niet kan toegewezen worden aan een

---

⁴⁶⁰ J.L. ESPOSITO, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, III, Oxford, Oxford University Press, 1995, 51-52.

⁴⁶¹ Art. 163 Moudawana.

⁴⁶² Art. 235 Moudawana; X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse Familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 83.

van die personen, kan de rechtbank beslissen om de bewaring toe te kennen aan een bloedverwant die het meest geschikt is om de taak op zich te nemen.⁴⁶³

244. De bewaring van het kind duurt totdat het kind de wettelijke meerderjarigheid van achttien jaar heeft bereikt, en dit ongeacht het geslacht van het kind.⁴⁶⁴ Vanaf de leeftijd van vijftien jaar mogen de kinderen echter zelf kiezen bij welke ouder ze willen verblijven.⁴⁶⁵

245. Het hertrouwen van de moeder brengt niet noodzakelijk het verval van haar recht van bewaring met zich mee. Immers in de volgende gevallen behoudt de moeder haar recht van bewaring:⁴⁶⁶

- als het kind de leeftijd van zeven jaar nog niet heeft overschreden of indien de echtscheiding van de moeder het kind schade berokkent.
- als het kind is getroffen door een ziekte of een handicap die de verzorging van het kind door iemand anders dan de moeder bemoeilijkt.
- als de nieuwe echtgenoot een bloedverwant is van het kind die ten opzichte van het kind in een verboden graad staat of indien hij de wettelijke vertegenwoordiger van het kind is.
- als de moeder de wettelijke vertegenwoordiger van het kind is.

246. De wettelijke vertegenwoordiging, de “*wilaya*”, blijft het voorrecht van de vader, zolang hij dit recht niet heeft verloren bij op grond van een rechterlijk vonnis.⁴⁶⁷ Na de vader komt de moeder in aanmerking voor de wettelijke vertegenwoordiging van de kinderen.⁴⁶⁸

247. De ouder die niet het recht van bewaring heeft, mag het kind bezoeken en ontvangen.⁴⁶⁹ De ouders kunnen in onderlinge overeenstemming een regeling treffen over dit bezoekrecht. Ze leggen dan hun akkoord ter registratie voor aan de rechtbank.⁴⁷⁰ In geval van meningsverschil regelt de rechter het bezoekrecht.⁴⁷¹

---

⁴⁶³ Art. 171 Moudawana ; X, *Praktische gids van buitenlands familierecht : Het nieuwe Marokkaanse Familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 84.

⁴⁶⁴ Art. 166, lid 1 Moudawana.

⁴⁶⁵ Art. 166, lid 2 Moudawana.

⁴⁶⁶ Art. 175 Moudawana.

⁴⁶⁷ Art. 236 Moudawana.

⁴⁶⁸ Art. 231 Moudawana.

⁴⁶⁹ Art. 180 Moudawana.

⁴⁷⁰ Art. 181 Moudawana.

⁴⁷¹ Art. 182 Moudawana.

248. In de praktijk kan de betwisting over het hoederecht tussen de ouders leiden tot de ontvoering van het kind door de ouder die niet over het hoederecht beschikt. Zo heeft het Hof van Beroep in 2007 een man van Marokkaanse afkomst tot vijf jaar cel veroordeeld omdat hij in augustus 2005 zijn zoon had ontvoerd.⁴⁷² Imade B. en zijn voormalige echtgenote twistten al enkele jaren over het hoederecht over hun zoontje, dat op het ogenblik van de feiten negen jaar was. Het resultaat was dat de vader met het kind naar Marokko trok, omdat hij vond dat de moeder de jongen een verkeerde opvoeding gaf.

1.2. Iran

249. In Iran betekent het initiëren van een echtscheiding door de vrouw vaak het verlies van de voogdij over de kinderen. Het hoederecht van de moeder over haar kinderen eindigde vroeger op twee jaar voor jongens en zeven jaar voor meisjes. Het parlement had in 2002 een wetsontwerp ingediend waarin de moeder het hoederecht over haar kinderen kreeg tot zij de leeftijd van zeven jaar hadden bereikt. Dit ontwerp werd echter afgewezen door de Raad der Hoeders.⁴⁷³ Later werd het ontwerp alsnog goedgekeurd door de Raad ter Vaststelling van de Belangen van het Systeem. De moeder zal thans het hoederecht over haar kinderen hebben tot zij de leeftijd van zeven jaar hebben voltooid, en dit ongeacht het geslacht van het kind.⁴⁷⁴

250. Het hertrouwen van een gescheiden vrouw betekent in Iran wel dat ze haar hoederecht over de kinderen moet afstaan.⁴⁷⁵

251. Indien de ouders van het kind niet in hetzelfde huis wonen ten gevolge van een echtscheiding of een andere reden, heeft de ouder die niet over het hoederecht beschikt het recht om het kind te bezoeken.⁴⁷⁶ Als de ouders niet kunnen overeenkomen over de tijd en de plaats van het bezoekrecht alsook over andere toelichtingen, zal de rechtbank deze bepalen.⁴⁷⁷

---

⁴⁷² Hbvl., *Vijf jaar effectieve celstraf voor ontvoering zoontje naar Marokko*, 8 maart 2007, http://www.hbvl.be/archief/zoeken/13/ontvoerd.aspx?q=en_DdQPD5hzJEyza5be6ZivAA==&g=ontvoerd (consultatie 1 december 2010).

⁴⁷³ M. BARENDs en A. DEKKER, “Sharia en nationaal recht in Iran”, in A.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 223.

⁴⁷⁴ N. YASSARI, *The Shari’a in the constitutions of Afghanistan, Iran and Egypt. Implications for Private Law*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2005, 146.

⁴⁷⁵ J. TEMMERMAN, “Echtscheiding in Teheran”, *Muziek & Woord* 1999, (17) 16-17.

⁴⁷⁶ Art. 1174 Civil Code Iran.

⁴⁷⁷ Art. 1174 Civil Code Iran.

252. In 2003 werden de twee Belgisch-Iraanse meisjes Sarah (6) en Yasmine Pourashemi (15) door hun vader ontvoerd naar Iran.⁴⁷⁸ De moeder van de meisjes Zarah Pourashemi had naar Belgisch recht het hoederecht over de meisjes. Naar Iraans recht kwam het hoederecht over de kinderen echter toe aan de vader. Dit leidde tot een betwisting tussen de twee en resulteerde in een ontvoering van de kinderen door de vader. De ontvoerde meisjes slaagden echter erin het huis waar hun vader hen verborgen hield te ontvluchten en kwamen aan in de Belgische ambassade in Teheran. De meisjes kwamen daarna aan in België. Bovendien vaardigde het parket van Luik, waar de meisjes woonachtig waren, een aanhoudingsmandaat voor de ontvoering van de kinderen. Een paar dagen later na de feiten verklaarde de onderzoeksrechter bij het parket in Teheran echter dat het hoederecht over de meisjes toekwam aan de vader.⁴⁷⁹ Volgens de Iraanse wet waren de meisjes Iraans omdat Iran geen dubbele nationaliteit erkent, en hun leeftijd maakte dat ze moesten worden toevertrouwd aan hun vader. Als de moeder van de meisjes wou protesteren, moest ze klacht indienen bij een Iraanse rechtbank. Maar het hoederecht kon de vader enkel ontnomen worden wanneer bleek dat hij daar moreel niet toe in staat was. Het Iraanse ministerie van Buitenlandse zaken besliste wel in samenspraak met de Belgische ambassadeur in Teheran om een task force op te richten die naar een wettelijke oplossing moest zoeken voor het lot van de twee meisjes.

§2. Alimentatie

253. Binnen de Islam is volgens de algemene consensus het onderhoud van de kinderen de plicht van de vader. Het feit dat hij getrouwd of gescheiden is van zijn vrouw speelt daarbij geen rol. Ook de financiële situatie van de vader verandert daar in principe niets aan. Het is de vader die in het onderhoud van de kinderen moet voorzien, ook als het hoederecht over de kinderen aan de moeder is toegewezen. Het onderhoud van de kinderen omvat onder meer het verstrekken van onderdak, eten, drinken, kledij, kosten van onderwijs en alles wat zij nodig hebben, afhankelijk van de middelen van de man. Volgens de Koran moeten de uitgaven van de man in overeenstemming zijn met de middelen die hij heeft.⁴⁸⁰ De ouders kunnen

---

⁴⁷⁸ Hbvl, *Ontvoerde meisjes uit Luik vluchten naar ambassade Teheran*, 3 december 2003, <http://www.hbvl.be/Archief/guid/ontvoerde-meisjes-uit-luik-vluchten-naar-ambassade-teheran.aspx?artikel=e08f7147-4b60-87ec-0f0ca00c> (consultatie 1 december 2010).

⁴⁷⁹ Hbvl., *Hoederecht gevluchte meisjes komt vader toe*, 7 december 2010, <http://www.hbvl.be/Archief/guid/hoederecht-gevluchte-meisjes-komt-vader-toe.aspx?artikel=19a4f4f6-466b-408f-b3ed-3f7b9498d76b> (consultatie 1 december 2010).

⁴⁸⁰ Koran, “soera” 65, “aya” 7: “De welgestelde moet naar zijn welstand bijdragen geven en wie met mate levensonderhoud is toebedeeld moet bijdragen geven van wat God hem gegeven heeft. God legt niemand meer

onderling het eens zijn over een bepaald bedrag, maar in geval van geschil zal de islamitische rechter of “*qadi*” daarover beslissen. Uit de Koran is ook afgeleid dat als de gescheiden moeder borstvoeding geeft aan haar kind, zij de man een vergoeding voor de borstvoeding kan vragen.⁴⁸¹

254. De kinderen op hun beurt moeten later voor hun ouders zorgen. De Islam en de traditionele moslimculturen benadrukken immers de taak van de kinderen om hun ouders te respecteren.⁴⁸² Ook de Koran schrijft voor dat de volwassen geworden kinderen moeten zorgen voor hun bejaarde ouders.⁴⁸³

2.1. Marokko

255. De onderhoudsverplichting wordt in de Marokkaanse wet “*nafaqa*” genoemd en omvat “*voeding, kleding, medische zorgen en onderwijs van de kinderen en al hetgeen gewoonlijk wordt beschouwd als noodzakelijk*”, onder voorbehoud van de bepalingen gewijd aan de bewaring en de bepalingen in verband met de kosten van huisvesting van het kind onder bewaring en de vergoeding verschuldigd aan de persoon die de bewaring heeft.⁴⁸⁴

256. De onderhoudsverplichting rust in de eerste plaats op de vader, die naast de onderhoudsuitkering verplicht is om zijn kinderen ook huisvesting te garanderen of minstens het bedrag te betalen dat de rechtbank heeft vastgesteld voor de huur.⁴⁸⁵ De wetgever zou hiermee waarschijnlijk de huur bedoeld hebben van de woning waar het kind en de moeder verblijven. En misschien zelfs de huur van de woning waar het kind alleen verblijft. Immers

---

op dan Hij hem gegeven heeft. God zal het na de moeite gemakkelijk maken.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 384-385.

⁴⁸¹ Koran, “soera” 65, “aya” 6: “...En als zij (jullie kinderen) voor jullie zogen, geeft haar dan haar loon...”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 384.

⁴⁸² K. UHLMAN, *Overview of Shari’a and prevalent customs in Islamic societies- Divorce and Child Custody*, 2004, www.expertlaw.com/library/family_law/islamic_custody-3.html#ftn100 (consultatie 15 september 2010).

⁴⁸³ Koran, “soera” 46, “aya” 14: “Zij zijn het die in de tuin thuishoren, waarin zij altijd zullen blijven, als een beloning voor wat zij hebben gedaan.”; “Aya” 15: “En Wij hebben de mens opgedragen zijn ouders goed te behandelen- zijn moeder heeft hem immers moeizaam gedragen en moeizaam gebaard.”, in F. LEEMHUIS, *De Koran*, 343-344.

⁴⁸⁴ Artikelen 189 en 168 Moudawana; X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 89.

⁴⁸⁵ X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse Familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 89.

de onderhoudsplicht van de vader duurt in bepaalde gevallen ook nadat het kind de meerderjarigheid heeft bereikt.⁴⁸⁶

257. De onderhoudsverplichting moet echter onderscheiden worden van de kosten van huisvesting en de vergoeding voor de bewaring. De vergoeding voor de bewaring is een effectieve betaling voor de verantwoordelijkheid die het recht van bewaring met zich meebrengt.⁴⁸⁷ In het geval de moeder die de bewaring heeft een nieuw huwelijk heeft aangegaan, wordt de vader echter vrijgesteld van zijn verplichting om de huisvesting op zich te nemen en van de vergoeding voor de bewaring. Hij blijft echter steeds gehouden tot de betaling van de onderhoudsuitkering verschuldigd aan het kind.⁴⁸⁸

258. Een bijzondere vergoeding wordt eveneens voorzien voor borstvoeding van het kind, en is voor rekening van degene die voorziet in het onderhoud van het kind.⁴⁸⁹

259. De onderhoudsplicht van de vader duurt tot de kinderen de meerderjarigheid van achttien jaar hebben bereikt, of tot de leeftijd van vijftientig jaar als zij hun studies nog voortzetten.⁴⁹⁰ Indien de vader volledig of gedeeltelijk niet in staat is om in het onderhoud van zijn kinderen te voorzien, terwijl de moeder draagkrachtig is, dan heeft zij de plicht om haar kinderen te onderhouden.⁴⁹¹

260. Het Marokkaanse wetboek voorziet ook in een strafrechtelijke vervolging, wanneer de vader zijn onderhoudsplicht gedurende minstens een maand niet nakomt.⁴⁹²

2.2. Iran

261. In eerste instantie is de onderhoudsvoorziening van het kind zowel het recht als de plicht van beide ouders.⁴⁹³ De Iraanse wet bepaalt tevens dat geen van beide ouders kan weigeren

---

⁴⁸⁶ *Infra* 88, nr. 259.

⁴⁸⁷ X, *Praktische gids van buitenlands familierecht : Het nieuwe Marokkaanse familiewetboek : overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 89-90.

⁴⁸⁸ Art. 175 Moudawana.

⁴⁸⁹ Art. 201 Moudawana.

⁴⁹⁰ Art. 198 Moudawana.

⁴⁹¹ Art. 199 Moudawana.

⁴⁹² Art. 202 Moudawana.

⁴⁹³ Art. 1168 Civil Code Iran.

om in het onderhoud van het kind te voorzien gedurende de periode waarin hij of zij het kind onder zijn of haar toezicht heeft.⁴⁹⁴

262. Na de ontbinding van het huwelijk is de vader ertoe gehouden om in het onderhoud van de kinderen te voorzien. Indien de vader overleden is of niet in staat is om dit te doen, komt deze plicht toe aan de grootvader langs vaderskant of het dichtstbijzijnde bloedverwant van de vader. Als dit ook niet mogelijk is, dan komt de onderhoudsplicht toe aan de moeder.⁴⁹⁵

263. In het geval van afwezigheid van de onderhoudsplichtige of weigering van betaling van onderhoudsgelden, en als het onmogelijk is om de onderhoudsplichtige te dwingen tot betaling, dan kan de rechtbank op verzoek van de onderhoudsgerechtigde het bedrag van de onderhoudsgelden afhouden van de bezittingen van de afwezige of de weigeraar.⁴⁹⁶

---

⁴⁹⁴ Art. 1172 Civil Code Iran.

⁴⁹⁵ Art. 1199 Civil Code Iran.

⁴⁹⁶ Art. 1205 Civil Code Iran.

Hoofdstuk 5. Bezwaren

Afdeling 1. Perspectief van mensenrechten

264. Over de positie van vrouwen binnen de Islam is al heel veel inkt gevloeid en er zal waarschijnlijk nog veel inkt vloeien. Vrouwenbewegingen en mensenrechtenactivisten uit alle kanten van de wereld voeren strijd om de positie van vrouwen gelijk te stellen met die van mannen. Een niet onbelangrijk voorbeeld hiervan is de Iraanse Nobelprijswinnaar voor Vrede en advocate Shirin Ebadi, die in 2003 deze prijs kreeg toegewezen omwille van haar strijd voor de rechten van vrouwen en kinderen in Iran. Op 26 november 2009 werd echter bekend dat de prijs van Ebadi door de Iraanse autoriteiten in beslag was genomen.⁴⁹⁷

265. Ook de meest gekende mensenrechtenorganisaties, zoals Amnesty International en Human Rights Watch, zetten zich in voor de rechten van vrouwen. Zo spoorde Amnesty International in 2004 de landen uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika aan om hun wetgevingen in overeenstemming te brengen met de internationale standaarden, waaronder het Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW).⁴⁹⁸ Dit is het hoofdverdrag dat toegewijd is aan de rechten van de vrouw.

266. Maar de moslimlanden vinden dat universele mensenrechtenverdragen bij hun totstandkoming geen rekening hebben gehouden met de culturele en religieuze werkelijkheid in hun landen en hebben daarom een eigen interpretatie van de mensenrechten. Zo hebben sommige moslimlanden bepaalde mensenrechtenverdragen niet geratificeerd, of voorbehouden gemaakt bij sommige bepalingen van deze verdragen. De moslimlanden hebben bovendien op het gebied van mensenrechtenverdragen een alternatief willen bieden, en zo is in 1990 de Caïro-verklaring van Mensenrechten in de Islam⁴⁹⁹ tot stand gekomen.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁷ Nrc handelsblad, *Iran neemt nobelprijs Ebadi in beslag*, 27 november 2009, http://www.nrc.nl/buitenland/article242380.ece/Iran_neemt_Nobelprijs_Ebadi_in_beslag (consultatie 23 oktober 2010).

⁴⁹⁸ Amnesty International, *Cedaw: Women's undeniable right for protection*, 3 november 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/ACT77/082/2004/en> (consultatie 25 oktober 2010 via AI INDEX: ACT 77/082/2004).

⁴⁹⁹ The Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 5 augustus 1990, (eigen vertaling), <http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf> (consultatie 3 december 2010), (hierna verkort Caïro-verklaring).

⁵⁰⁰ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 87.

De Caïro-verklaring wordt gezien als het Islamitische antwoord op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) van 1948 en werd door 51 landen ondertekend.⁵⁰¹

267. Maar deze verklaring biedt duidelijk geen soelaas voor de sekseongelijkheid binnen de Islam. Integendeel, het geeft een duidelijk beeld van de orthodoxe visie van de Islam op Vrouwenrechten. Zo worden in de artikelen 1 en 6 van de verklaring de man en de vrouw gelijkgesteld in ‘menselijke waardigheid’, maar voor ieder van hen gelden afzonderlijke ‘rechten’.⁵⁰² Het is ook niet onbelangrijk te vermelden dat in artikel 25 van de Caïro-verklaring wordt bepaald, dat de Islamitische “*Shari’a*” de enige referentiebron is voor de nadere toelichting en verduidelijking van alle artikelen van de verklaring.⁵⁰³

§1. Marokko

268. Marokko werd na de onafhankelijkheid in 1956 lid van de Verenigde Naties. Sindsdien heeft het land een reeks van belangrijke internationale mensenrechtenverdragen geratificeerd, waaronder het International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), het CEDAW-verdrag en het Convention on the Rights of the Child (CRC).⁵⁰⁴ Dit moet echter genuanceerd worden. Marokko heeft namelijk inzake de rechten van vrouwen en kinderen, vastgelegd in CEDAW en CRC, voorbehouden gemaakt onder verwijzing naar de Islam. Zo heeft Marokko voorbehoud gemaakt bij de artikelen 2 en 16 van het CEDAW-verdrag, omdat de bepalingen vervat in deze artikelen strijdig zijn met het Islamitische recht.⁵⁰⁵ Deze twee artikelen, die onder andere de gelijkberechtiging van mannen en vrouwen en de gelijke toegang van mannen en vrouwen tot huwelijkssluiting en ontbinding waarborgen, zijn nochtans de kernbepalingen van het verdrag.⁵⁰⁶ Zo diende het voorbehoud bij artikel 16 CEDAW-verdrag onder meer om het recht van verstoting van de man te behouden. En meer nog, maakt het

---

⁵⁰¹ M.S. BERGER, *Klassieke Sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 87.

⁵⁰² Art. 1 en Art. 6 Caïro-verklaring.

⁵⁰³ Art. 25 Caïro-verklaring.

⁵⁰⁴ L. BUSKENS, “Sharia en nationaal recht in Marokko”, in A.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 74.

⁵⁰⁵ Amnesty International, *Reservations to the convention on the elimination of all forms of discrimination against women-weakening the protection of women from violence in the Middle East and North Africa region*, 3 november 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/IO51/009/2004/en> (consultatie 3 november 2010 via AI INDEX: IOR 51/009/2004).

⁵⁰⁶ Division for the Advancement of Women, CEDAW, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article1> (consultatie 3 november 2010).

voorbehoud bij artikel 2 CEDAW-verdrag dat Marokko zijn wetgeving niet al te veel hoeft aan te passen ten voordele van een grotere gelijkheid tussen mannen en vrouwen.⁵⁰⁷

269. De VN-commissie voor het Vrouwenverdrag spoorde Marokko aan om de verdragsbepalingen ten uitvoer te brengen, en de gemaakte voorbehouden in te trekken. Ook de vrouwen- en mensenrechtenorganisaties in het land zelf ijverden voor afschaffing van de voorbehouden gemaakt bij het CEDAW-verdrag. Maar, allen waren hierin niet succesvol.⁵⁰⁸ In 2004 rapporteerde de VN-commissie voor de rechten van de mens echter dat Koning Mohamed VI in 2003 een reeks voorgestelde hervormingen van de “*Mudawannah*” had aangekondigd.⁵⁰⁹ Hoewel de in 2004 hervormde “*Mudawannah*” de ongelijkheid tussen de seksen niet volledig afschafte, was deze hervorming volgens de Marokkaanse staat een belangrijk middel om aan de verdragsverplichtingen betreffende de uitbanning van vrouwendiscriminatie te voldoen.

§2. Iran

270. De strijdigheid met mensenrechten is echter veel groter in een land met een klassiek “*Shari’a*”-stelsel, zoals Iran. Volgens de Iraanse grondwet van 1979, opgesteld onder het bewind van ayatollah Khomeini, moet alle wetgeving gebaseerd zijn op de “*Shari’a*”. Artikel 4 van de Iraanse grondwet bepaalt immers: “*All civil, penal financial, economic, administrative, cultural, military, political, and other laws and regulations must be base on Islamic criteria. This principle applies absolutely and generally to all articles of the Constitution as well as to all other laws and regulations, and the fuqaha of the Guardian Council are judges in this matter*”.⁵¹⁰ Dit houdt in dat de “*Shari’a*” prevaleert boven elke vorm van wetgeving, dus ook de internationale mensenrechtenverdragen. Hoewel Iran in 1993 toegetreden is tot het ICCPR-verdrag en in 1994 tot het CRC-verdrag, heeft het land voorbehoud gemaakt bij bepalingen die niet in overeenstemming zijn met het Islamitische

---

⁵⁰⁷ L. BUSKENS, “Sharia en antionaal recht in Marokko”, in A.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 75.

⁵⁰⁸ L. BUSEKENS, “Sharia en nationaal recht in Marokko”, in A.J. DEKKER, J.M. OTT en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 76.

⁵⁰⁹ Amnesty International, *2004 UN Commission on Human Rights. Mission: to promote and protect Human Rights*, 1 januari 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/IO41/001/2004/en> (consultatie 3 november 2010 via AI INDEX: IOR 41/001/2004).

⁵¹⁰ Art. 4 Constitution of the Islamic Republic of Iran, <http://www.alaviandassociates.com/documents/constitution.pdf> (consultatie 5 november 2010).

recht. Dit leidde tot bezwaren vanuit het Westen.⁵¹¹ Eén van de belangrijke mensenrechtenverdragen dat Iran nog niet geratificeerd heeft, is het CEDAW-verdrag.⁵¹²

271. Het Iraanse familierecht dat grotendeels gebaseerd is op de klassieke “*Shari’a*” is op verschillende punten in strijd met bepalingen in de mensenrechtenverdragen. In het huwelijks- en echtscheidingsrecht kan vooral gewezen worden op de superieure positie van de man tegenover de vrouw en de discriminatoire bepalingen ten aanzien van de vrouwen. Volgens Amnesty International werden vele wetsvoorstellen van vrouwelijke parlementariërs om discriminatoire wetten te hervormen door de Raad van Hoeders afgewezen, omdat ze niet in overeenstemming waren met de “*Shari’a*”.⁵¹³ Onder die voorstellen bevond zich ook het voorstel om het CEDAW te ratificeren.

272. Iran was echter in februari 2010, tijdens de periodieke herziening van het verslag van Iran door de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties, akkoord gegaan om gelijke rechten voor vrouwen te garanderen. Niettegenstaande dit akkoord, betreurt Amnesty International het feit dat de Iraanse autoriteiten de discriminatie van vrouwen en meisjes in rechte en in de praktijk verder verankeren.⁵¹⁴ Volgens Amnesty International falen de Iraanse autoriteiten niet alleen in het verbeteren van bestaande discriminatoire wetgevingen, maar ze hebben daarenboven regelgevingen geïmplementeerd én overwogen om wetgevingen te introduceren welke de ongelijke behandeling van vrouwen in de wet zou verslechteren.

273. Zo was het Iraanse parlement, “*Majlis*”, doorgegaan met de bespreking van een controversiële wetgeving, genaamd de Family Protection Bill. De Family Protection Bill werd voor het eerst geïntroduceerd in augustus 2007, en zou de rechten van vrouwen betreffende het familierecht aanzienlijk beperken.⁵¹⁵ Doch na het lobbyen van activisten liet de Juridische en Justitiële Commissie van het parlement, in 2008, twee artikelen van de Family Protection

---

⁵¹¹ M. BARENDT en A. DEKKER, “Sharia en nationaal recht in Iran”, in A.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG, *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 226.

⁵¹² CEDAW Iran, *Women in Iran*, 2009, <http://www.cedaw-iran.org/women-in-iran/> (consultatie 6 november 2010).

⁵¹³ Amnesty International, *Iran: Amnesty International condemns violence against women demonstrators in Iran*, 10 maart 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/024/2006/en> (consultatie 7 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/O24/2006).

⁵¹⁴ Amnesty International, *Iran: Amnesty International supports calls for gender equality as activists arrested and discrimination is entrenched*, 5 maart 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/028/2010/en> (consultatie 9 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/028/2010).

⁵¹⁵ Foundation for Iranian Studies, *2007 Family Protection Bill*, <http://www.fis-iran.org/en/women/laws/07fpb> (consultatie 9 november 2010).

Bill vallen. Dit was van bijzonder belang voor de vrouwen in Iran. Immers het ene artikel zou de man toelaten om een tweede vrouw te nemen zonder de toestemming van zijn eerste echtgenote. En het andere artikel zou een belasting invoeren op de bruidsgift van de vrouw.⁵¹⁶

274. Volgens Amnesty International kondigde de woordvoerder van de Juridische en Justitiële Commissie van het parlement op 9 januari 2010 echter aan, dat de commissie deze artikelen opnieuw heeft ingevoerd, maar met wijzigingen. Vrouwenrechtenactivisten geloven echter dat, indien dit bij wet wordt vastgelegd, het een stap achteruit zal vormen voor de rechten van vrouwen in Iran.

275. Amnesty International rapporteert tevens dat meer dan 2200 vrouwenrechtenactivisten en verdedigers van gelijke rechten een verklaring ondertekenden die protesteert tegen de voorgestelde wetgeving. Voorts roept Amnesty International op dat het wetsvoorstel niet mag aangenomen worden, zoals het nu eruit ziet. Bovendien moeten de Iraanse autoriteiten volgens de organisatie hun beloften, gemaakt in Genève in februari 2010, tot het nemen van maatregelen om de gelijke behandeling van vrouwen en meisjes in rechte en in de praktijk te verzekeren, nakomen door het wetsvoorstel onmiddellijk te herzien. Zo dienen zij te verzekeren dat de aanwending en implementatie van de Family Protection Bill niet zal leiden tot enige vorm van seksediscriminatie.⁵¹⁷

276. Opvallend is wel dat ondanks de beperkte rechten van vrouwen het aantal echtscheidingen in Iran in de afgelopen 10 jaar ongeveer verdrievoudigd is tot iets meer dan 150.000 per jaar in 2010. Hoewel de conservatieven dit een nationale dreiging noemen en de goddeloosheid onder de jongeren en de westerse media als boosdoeners aanwijzen, benadrukken de liberalen factoren zoals de snelle verstedelijking, hoge levenskosten en een hoge werkloosheid. Maar de meesten zijn het erover eens dat het vooral de emancipatie van de vrouw is die ervoor zorgt dat ze anders aankijken tegen het huwelijk, relaties, carrière en de plaats van de vrouw in een patriarchale maatschappij. Ook de economische onafhankelijkheid van de vrouw heeft hierin een rol gespeeld. Namelijk twintig procent van

---

⁵¹⁶ Amnesty International, *Iran: Amnesty International supports calls for gender equality as activists arrested and discrimination is entrenched*, 5 maart 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE/13/028/2010/en> (consultatie 9 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/028/2010).

⁵¹⁷ *Ibid.* voetnoot 516.

de Iraanse vrouwen hebben een baan of zijn op een actieve manier op zoek naar een baan, en een toenemend aantal vrouwen studeren.⁵¹⁸

277. Amnesty International rapporteert ook dat mensenrechten- en vrouwenrechtenverdedigers in Iran verscheidene beperkingen ondervinden in hun werk. Zo moeten ze vaak vergeldingsmaatregelen onder ogen zien voor hun werk in de vorm van intimidatie, aanvallen, hechtenis, gevangenzetting en foltering.⁵¹⁹ Sinds 2005 en vooral na de omstreden presidentsverkiezingen in juni 2009, heeft Iran repressieve maatregelen gevoerd tegen het maatschappelijke middenveld activisten, met inbegrip van degenen die de rechten van vrouwen verdedigen en zich uitspreken tegen discriminatoire wetten. Sussan Tahmasebi, stichter en lid van de One Million Signatures Campaign⁵²⁰ en ontvanger van de Alison Des Forges Award voor Buitengewoon activisme voor 2010, heeft op 10 november 2011 haar prijs opgedragen aan de gevangene advocaat en mensenrechtenactivist Nasrin Sotoudeh en andere gedetineerde vrouwenrechtenactivisten. Human Rights Watch bood deze prijs aan Tahmasebi voor het moedige werk dat ze levert ter bevordering van het maatschappelijke middenveld en de rechten van vrouwen in Iran.⁵²¹

278. Iran wordt eveneens bekritiseerd door Human Rights Watch. Human Rights Watch verzet zich onder andere tegen de doodstraf door steniging bij overspel vanwege het wrede, inhumane en onomkeerbare karakter ervan. Het ICCPR-verdrag, waarbij Iran partij is, vereist ook dat de staten die de doodstraf nog niet hebben afgeschaft deze straf beperken tot de ‘meest ernstige misdrijven’. En de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties heeft alle

---

⁵¹⁸ W. YONG, *Iran's divorce rate stirs fears of society in crisis*, 6 december 2010, http://www.nytimes.com/2010/12/07/world/middleeast/07divorce.html?_r=1&src=mv&ref=world (consultatie 10 december 2010).

⁵¹⁹ Amnesty International, *Iran: New Government fails to address dire Human Rights situation*, 16 februari 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/010/2006/en> (consultatie 7 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/010/2006).

⁵²⁰ One Million Signatures Campaign is een campagne die handtekeningen verzamelt van Iraniërs die een einde aan seksdiscriminerende wetten in het land steunen. De leden van de campagne voeren directe gesprekken met alle lagen van de bevolking in Iran en internationaal. Zo verzamelen ze handtekeningen tot staving van een petitie die zich verzet tegen seksdiscriminerende wetten, Human Rights Watch, *Sussan Tahmasebi, Iran*, 8 oktober 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/10/08/sussan-tahmasebi-iran> (consultatie 3 december 2010).

⁵²¹ Human Rights Watch, *Iran: Rights Defender Dedicates Award to Women Activists*, 10 november 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/11/10/iran-rights-defender-dedicates-award-women-activists> (consultatie 2 december 2010).

staten opgeroepen om een moratorium in te stellen op de uitvoering van de doodstraf door steniging.⁵²²

Afdeling 2. Erkenning van verstotingen in de Belgische rechtsorde

§1. Belgisch Internationaal Privaatrecht

279. Verstotingen, die in België hebben plaatsgevonden, worden niet erkend als echtscheiding in de Belgische rechtsorde. Dat geldt voor elke vorm van verstoting die, met of zonder tussenkomst van consulaire of religieuze ambtenaren, zijn tot stand gekomen. Van veel meer belang is de vraag of verstotingen, die in het buitenland zijn uitgesproken, erkenning krijgen in de forumstaat.

280. Het Wetboek Internationaal Privaatrecht (hierna Wetboek IPR) definieert de verstoting als ‘*de ontbinding van het huwelijk gegrond op de wil van de man*’ en stelt strenge regels in ter erkenning van een verstoting. Luidens de memorie van toelichting bij het voorstel van wet moet onder die uitdrukking zowel de eenzijdige verstoting (“*talaq*”) als de verstoting tegen vergoeding (“*kuhl*”) worden verstaan.⁵²³ Zo voorziet artikel 57, § 1 Wetboek IPR dat een in het buitenland opgestelde akte, die de wilsverklaring van de man om het huwelijk te ontbinden vaststelt zonder dat de vrouw een zelfde recht had, in België niet kan worden erkend.⁵²⁴ Het algemene principe in België is dus de niet-erkenning van verstotingen. Maar op dit principe bestaat een uitzondering. De akte van verstoting kan in België wel erkend worden, nadat is nagegaan of aan de volgende cumulatieve voorwaarden is voldaan:⁵²⁵

1. de akte is gehomologeerd door een rechter in de Staat waarin zij is opgemaakt;
2. geen van de echtgenoten had op het tijdstip van de homologatie de nationaliteit van een Staat waarvan het recht die vorm van huwelijksontbinding niet kent;
3. geen van de echtgenoten had op het tijdstip van de homologatie zijn gewone verblijfplaats in een Staat waarvan het recht die vorm van huwelijksontbinding niet kent;

---

⁵²² Human Rights Watch, *Iran: Prevent Woman's Execution for Adultery*, 7 juli 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/07/07/iran-prevent-woman-s-execution-adultery> (consultatie 1 december 2010).

⁵²³ M.C. FOGLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 112.

⁵²⁴ Art. 57, § 1 Wet van 16 juli 2004 houdende het Wetboek van internationaal privaatrecht, B.S., 27 juli 2004.

⁵²⁵ Art. 57, § 2 Wet van 16 juli 2004 houdende het Wetboek van internationaal privaatrecht, B.S., 27 juli 2004.

4. de vrouw heeft de ontbinding van het huwelijk op ondubbelzinnige wijze en zonder enige dwang aanvaard;
5. tegen de erkenning geldt geen enkele weigeringsgrond als bedoeld in artikel 25 Wetboek IPR;

281. Bij het nagaan van deze voorwaarden moeten drie elementen zeer concreet worden gecontroleerd.⁵²⁶ Ten eerste, wordt dus geëist dat de verstoting in het buitenland ten minste aanleiding heeft gegeven tot een rechterlijke beslissing. Ten tweede, wordt geëist dat de vrouw opgeroepen werd en dat zij de ontbinding op ondubbelzinnige wijze en zonder enige dwang heeft aanvaard. De aanwezigheid van de vrouw bij de ontbindingsprocedure is niet vereist. En ten derde, is nu bij wet vastgelegd dat zodra een van de echtgenoten in België verblijft of de Belgische nationaliteit heeft, de verstoting niet (meer) mogelijk is. Voortaan maken de gevolgen van een verstoting dus geen enkele kans meer in België te worden erkend, ook niet als beide echtgenoten zouden instemmen, van zodra vaststaat dat een van hen in België is gedomicilieerd en/of een van hen de Belgische nationaliteit bezit. Bij dubbele nationaliteit, wordt voorrang gegeven aan de Belgische.⁵²⁷

282. Ook de voorwaarde, die bepaalt dat tegen de erkenning geen enkele weigeringsgrond als bedoeld in artikel 25 Wetboek IPR mag gelden, is van wezenlijk belang. Immers één van de weigeringsgronden van artikel 25 Wetboek IPR bepaalt dat een buitenlandse rechterlijke niet erkend of niet uitvoerbaar verklaard wordt, indien die buitenlandse rechterlijke beslissing kennelijk onverenigbaar zou zijn met de openbare orde, of indien er sprake zou zijn van een schending van de rechten van verdediging.⁵²⁸

§2. Benadering van het Belgische Hof van Cassatie tegenover de verstoting

283. In het geval van erkenning van een verstoting kan verwezen worden naar de rechtspraak van het Hof van Cassatie van 29 april 2002. Het Hof van Cassatie stelt terzake dat “*het bestreden arrest, dat beslist dat de echtgenoot ingevolge de in de Marokkaanse wet bestaande verstoting in België moet worden geacht van zijn eerste echtgenote gescheiden te zijn, naar recht verantwoord is, wanneer het bestreden arrest beslist dat de rechter in concreto en niet*

---

⁵²⁶ M.C. FOLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 112-113.

⁵²⁷ Art. 3 Wet van 16 juli 2004 houdende het Wetboek van internationaal privaatrecht, B.S., 27 juli 2004.

⁵²⁸ Art. 25 Wet van 16 juli 2004 houdende het Wetboek van internationaal privaatrecht, B.S., 27 juli 2004.

*in abstracto dient na te gaan of de beslissing tot verstoting niet in strijd is met de Belgische openbare orde. Dat ten deze vaststaat dat de eerste echtgenoot met de verstoting heeft ingestemd, en dat niet kan worden staande gehouden dat bij de procedure tot verstoting de Belgische wet is overtreden, aangezien de echtgenoten, die van Marokkaanse nationaliteit zijn, gehuwd zijn in Marokko waar de eerste echtgenote al langer dan twintig jaar woont.*⁵²⁹

284. In dit arrest besloot het Hof dus de gevolgen van een Marokkaanse verstoting weliswaar te erkennen, maar slechts omdat de vrouw op eenduidige wijze de verstoting had aanvaard en bovendien de band met België uiterst beperkt was. De niet-verbondenheid van het concrete geval met België was in casu zeer belangrijk.⁵³⁰

285. In een ander arrest van 29 september 2003 besliste het Hof van Cassatie dat de rechten van verdediging van de vrouw geschonden waren.⁵³¹ De vrouw was opgeroepen op 11 oktober 1994 om op 10 november 1994 te verschijnen voor de rechtbank. Ze had echter laten weten dat ze wegens persoonlijke en materiële redenen niet aanwezig kon zijn en had achteraf ingestemd met de akte van verstoting. Het Hof stelt echter dat hierdoor de rechten van verdediging van de vrouw nauwelijks gerespecteerd werden en beslist aldus de uitwerking van de Marokkaanse verstoting niet te erkennen.

286. In een recenter arrest van 18 juni 2007 besloot het Hof van Cassatie echter de gevolgen van een verstoting te erkennen, met dien verstande dat het Marokkaanse recht, dat niet voorziet in een uitkering tot levensonderhoud na echtscheiding, niet in strijd is met de Belgische internationale openbare orde.⁵³² De partijen, van Marokkaanse oorsprong, waren gehuwd in Marokko en hadden negen jaar lang in België geleefd. De vrouw werd bij akte van 23 augustus 2000 in Marokko verstoten en de erkenning van die verstoting in België werd niet betwist. Nadien vorderde de vrouw een uitkering tot levensonderhoud in België. Hoewel in deze zaak de wet van het personeel statuut van de partijen, dus het Marokkaanse recht, van toepassing was op de gevolgen van de echtscheiding, kreeg de vrouw een uitkering tot levensonderhoud toegewezen op grond van artikel 301 van het Belgisch Burgerlijk Wetboek.

---

⁵²⁹ Cass. 29 april 2002, AR S010035F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-20020429-3&idxc_id=193801&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).

⁵³⁰ M.C. FOBLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJNIGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 110.

⁵³¹ Cass. 29 september 2003, AR S010134F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-20030929-3&idxc_id=195915&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).

⁵³² Cass. 18 juni 2007, AR C.04.0430.F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-20070618-5&idxc_id=215870&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).

De lagere rechtbanken voerden immers de strijdigheid met de Belgische internationale orde aan van de Marokkaanse wet die niet in een uitkering na echtscheiding voorziet. Het Hof van Cassatie oordeelde echter dat artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek geen bepaling van internationale orde is, en verbrak aldus het bestreden arrest van de lagere rechtbank.

287. Volgens het Hof van Cassatie in België dient de rechter dus *in concreto* en niet *in abstracto* na te gaan of de beslissing tot waarbij de echtgenote wordt verstoten al dan niet in strijd is met de Belgische openbare orde, doch moet de rechterlijke macht dat met de grootste omzichtigheid doen. De erkenning van de verstoting moet wel de uitzondering blijven.⁵³³

---

⁵³³ M.C. FOBLETS, “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJNIGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 110.

Besluit

288. Ondanks de wereldwijd toegenomen welvaart, scholing en gezondheid blijven miljoenen mensen in armoede en onvrijheid leven. Mensen die niet zelf kunnen beschikken over hun leven. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de discriminatie van vrouwen in moslimlanden. Zij worden als minderwaardig beschouwd, hebben minder rechten dan de mannen en worden zowel geestelijk als fysiek onderdrukt omwille van religieuze bepalingen. Hun bestaan wordt gewoonweg weggecijferd. Ook het Islamitische echtscheidingsrecht kan niet bepaald vrouwvriendelijk genoemd worden. Hoewel in het merendeel van de literatuur wordt aangegeven dat de vrouw ook het recht heeft om te scheiden, is dit recht niet zonder belemmeringen uit te oefenen. Aangezien de man te allen tijde en zonder opgaaf van redenen het huwelijk kan beëindigen, is het vaak de vrouw die toegevingen moet doen als ze wil scheiden.

289. In het Islamitische familierecht is immers het *ius divinum* het uitgangspunt. In theorie, is dus God zelf de wetgever, die zijn geboden en verboden openbaarde aan de profeet Mohammed. De regels, die veertienhonderd jaar gelden werden geopenbaard, beperken de dag van vandaag de rechten van vrouwen aanzienlijk. Dit moet echter genuanceerd worden, want de familiewetgevingen van sommige Islamitische landen zijn beïnvloed, doch niet noodzakelijk ondergeschikt aan de “*Shari’a*”. Een voorbeeld hiervan is Marokko.

290. De Marokkaanse staat met de hervorming van de “*Mudawannah*” in 2004 duidelijk de eerste stappen heeft gezet naar een meer westers familierecht, zijn er toch nog enkele controversiële figuren die vreemd zijn voor onze maatschappij. Met name figuren zoals polygamie, verstoting door de man, de huwelijksvoogdij enz. De hervormingsgezinde koning Mohammed VI wou namelijk geen totale afbreuk maken met de Islamitische rechtsprincipes. De basis van het “*Shari’a*”-recht werd met andere woorden behouden, maar de verschillende rechtsfiguren zijn met de hervorming ten zeerste aan banden gelegd.

291. Op andere punten is het land wel in vergelijking met een groot deel van de moslimwereld zeer vooruitstrevend. Een andere belangrijke innovatie was namelijk dat de rechten van vrouwen en kinderen alsook de gelijkheid tussen man en vrouw centraal werden gesteld. Zo kreeg de vrouw onder andere uitgebreide mogelijkheden om een echtscheiding te

kunnen vorderen, de verantwoordelijkheid van het gezin werd aan beide echtgenoten opgedragen en de echtscheiding met wederzijdse toestemming en de “chicago”-procedure werden toegevoegd.

292. De Marokkaanse staat gaf daarmee duidelijke signalen van democratisering en modernisering. Maar dit mag niet al te ver doorgetrokken worden. Hoewel de “*Mudawannah*” van koning Mohammed VI op schrift een feit is, heeft het in de praktijk nog een lange weg te gaan.

293. In Iran daarentegen is het personen- en familierecht, en meer bepaald het echtscheidingsrecht, strikt gebaseerd op de “*Shari’a*”. Niettemin hebben het huwelijks- en echtscheidingsrecht in de loop van de twintigste eeuw enkele ingrijpende ontwikkelingen ondergaan. Dit was vooral een gevolg van het protest van vrouwenrechten- en mensenrechtenactivisten. Zo werd nieuwe wetgeving uitgevaardigd om de strenge voorwaarden in de “*Shari’a*” te milderen. In 2002, bijvoorbeeld, werden de mogelijkheden voor de vrouw om een echtscheiding te initiëren uitgebreid. Daarnaast werden administratief- en procesrechtelijke voorwaarden en procedures ingevoerd. Hierbij kan gewezen worden op het vereiste dat de man bij een polygaam huwelijk zijn echtgenoten afzonderlijk dient te huisvesten.

294. Maar met de Family Protection Bill van 2007 lijkt de staat een stap achteruit te zetten wat betreft de rechten van vrouwen inzake het familierecht. Hoewel mensenrechten- en vrouwenrechtenactivisten hun stemmen laten horen, schrikt de huidige conservatieve regering er niet voor terug om repressief op te treden tegen deze activisten.

295. Een mentaliteitsverandering in de Islamitische wereld is noodzakelijk alvorens we kunnen spreken van een echte hervorming.

Bibliografie

1. Wetgeving

- Wet van 16 juli 2004 houdende het Wetboek van internationaal privaatrecht, B.S., 27 juli 2004.
- Constitution of the Islamic Republic of Iran,
<http://www.alaviandassociates.com/documents/constitution.pdf> (consultatie 5 november 2010).
- Ministère de la Justice, *Code de la famille*,
<http://www.justice.gov.ma/MOUDAWANA/Codefamille.pdf> (consultatie 3 mei 2009).
- Civil Code of the Islamic Republic of Iran,
www.alaviandassociates.com/documents/civilcode.pdf (consultatie 3 mei 2009).
- Turks Burgerlijk Wetboek,
www.recht.nl/nieuws/familierecht/archief/index.html?nid=15465, (consultatie 10 april 2009).
- Marokkaans sw., www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/fr/ma/ma045fr.pdf (consultatie 14 juli 2010).
- Iraans sw., www.iranhrdc.org/httpdocs/english/pdfs/Codes/ThePenalCode.pdf (consultatie 14 juli 2010).

2. Rechtsleer

Boeken

- ABDUS SATTAR, S., *Islam voor beginners*, Amsterdam, Forum, 1997, 150 p.
- AHMED, K.N., *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi, Kitab Bhavan, 1972, 1107 p.
- AMIN, S.H., *Islamic law in the contemporary world*, Glasgow, Royston Limited, 1985, 190 p.
- AMIRPUR, K., *Shirin Ebadi en haar strijd om de toekomst van Iran*, Amsterdam, Sirene, 2004, 168 p.
- ANSARI, S. en MARTIN, V., *Women, religion and culture in Iran*, Surrey, Curzon Press, 2002, 231 p.
- BEKE, D., *Marokkaans familierecht: knelpunten voor de Belgische jurist*, Gent, in druk, 2002, ongepag.

- BEKE, D., *Islamitisch recht*, Gent, in druk (RUG), 2002, ongepag.
- BERGER, M.S., *Klassieke sharia en vernieuwing*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 101 p.
- BERGER, M., *Sharia: Islam tussen recht en politiek*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 288 p.
- BERGER, M.S., *De sjeik in de Domkerk*, Amsterdam/Antwerpen, Contact, 2008, 174 p.
- BUSKENS, L., *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*, Amsterdam, Bulaaq, 1999, 674 p.
- CHIPPENDALE, P. en HORRIE, C., *Islam: achtergronden van een wereldreligie*, Utrecht/Antwerpen, Kosmos, 1992, 294 p.
- CORNELL, V.J., *Voices of Islam: Voices of life: family, home and society*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 291 p.
- DERIE, P., *De Koran*, Amsterdam, Mets en Schilt, 2008, 263 p.
- ESPOSITO, J.L., *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- ESPOSITO, J.L. en DELONG-BAS, N.J., *Women in muslim family law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2nd edition, 2001, 195 p.
- EL ALAMI, D.S., *The Marriage Contract in Islamic Law*, Londen, Graham & Trotman, 1992, 170 p.
- EZZATI, A., *A concise description of Islamic Law and Legal Opinions*, Londen, ICAS Press, 2008, 560 p.
- FOLETS, M., *Marokkaanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen. Wat zijn passende juridische oplossingen*, Antwerpen, Maklu, 1998, 476 p.
- HODKINSON, K., *Muslim family law : a sourcebook*, Kent, Croom Helm Ltd, 1984, 401 p.
- KRUIJNIGER, P., *Marokkaanse verstotingsvormen in de Nederlandse rechtspraak : een juridische beschouwing over de Marokkaanse khul en talaq in het kader van erkenning in Nederland*, Tilburg, Celsus, 2008, 238 p.
- LEEMHUIS, F., *De Koran: Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands*, Houten, Fibula/Unieboek, 2002, 436 p.
- LJAMAI, A., *Inleiding tot de studie van Koran*, Zoetermeer, Meinema, 2005, p.
- MIR-HOSSEINI, Z., *Marriage on trial: A study of Islamic Family Law*, Londen, I.B.Tauris & Co Ltd, 2000, 245 p.
- NASIR, J.J., *The Status of Women under Islamic Law and Modern Islamic Legislation*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 3rd edition, 2009, 225 p.

- OTTO, J.M., *Sharia en nationaal recht: rechtssystemen in moslimlanden tussen traditie, politiek en rechtsstaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 242 p.
- PEARL, D., *A textbook on Muslim personal law*, New South Wales, Croom Helm Ltd., 1987, 284 p.
- PEARL, D. en MENSKI, W., *Muslim Family Law*, Londen, London Sweet & Maxwell, 3rd edition, 1998, 551 p.
- QURAISHI, A. en VOGEL, F., *The Islamic marriage contract, case studies in Islamic Family Law*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 2008, 375 p.
- QURESHI, M.A., *Marriage and matrimonial remedies*, New Delhi, Naurang Rai, 1978, 489 p.
- RAZI, M., *Encyclopedia of Islamic jurisprudence: fundamentals of Islamic jurisprudence*, II, New Delhi, Anmol Publications, 2007, 988 p.
- SCHACHT, J., *An introduction to Islamic Law*, Oxford, Oxford University Press, 1964, 304 p.
- VAN BOMMEL, A., RUTTEN, S., KRUINIGER, P., AHMAD ALI, H. en AHMAD ALI, B., *Islam en de rechten van vrouwen*, 3 dln, Amsterdam, Bulaaq, 2005, 177, 168, 188 p.
- X, *Praktische gids van buitenlands familierecht: Het nieuwe Marokkaanse familiewetboek: overzicht van het Turkse en Algerijnse recht*, Nijvel, Association pour le droit des étrangers (ASBL), 2005, 180 p.
- YASSARI, N., *The Shari'a in the constitution of Afghanistan, Iran and Egypt. Implications for Private Law*, Tübingen, Siebeck, 2005, 571 p.

Artikels in boeken

- BARENDS., M. en DEKKER, A., “ Sharia en nationaal recht in Iran”, in DEKKER, L.J., OTTO, J.M. en VAN SOEST-ZUURDEEG, L.J., *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 203-234.
- BUSKENS, L., “Sharia en nationaal recht in Marokko”, in L.J. DEKKER, J.M. OTTO en L.J. VAN SOEST-ZUURDEEG (red.), *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, University Press, 2006, 43-78.
- DE BRUIJN, J.T.P., “De instellingen van de islam”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 124-132.

- FOLETS, M.C., “Het nieuwe Marokkaanse echtscheidingsrecht en Belgisch internationaal privaatrecht”, in P. KRUIJGER, *Recht van de Islam* 23, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2009, 93-126.
- LEEMHUIS, F., “Koran”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 54-74.
- LEEMHUIS, F., “Soenna” in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 75-79.
- PEARL, D., “Family Law in Pakistan”, in MALLAT, C. en CONNERS, J., *Islamic Family Law*, Londen, Graham & Trotman, 1990, 321.
- PETERS, J., “Tafsier en ilm al-hadith” (koranexegese en traditiewetenschap), in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 133-140.
- PETERS, R., “Fiqh (rechtswetenschap)”, in J. WAARDENBURG (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten, Fibula/Unieboek, 2008, 141-148.

Artikels in tijdschriften

- HIGGINS, P., “ Women in the Islamic Republic of Iran: Legal, Social and Ideological Changes”, *Signs* 1985, 477-494.
- JANSEN, H., “Wat de sharia voor vrouwen betekent”, *Opzij* 2002, (51) 50-52.
- RIEMERSMA, G., “Marokkaanse meisjesbruiden”, *Opzij* 2009, (63) 62-65.
- TEMMERMAN, J., “Echtscheiding in Teheran”, *Muziek & Woord* 1999, (16) 16-17.
- ZOLAN, A.J., “ The effect of islamization on the legal and social status of women in Iran”, *B.C. Third World L.J.* 1987, 183-193.

3. Internetbronnen

- Amnesty International, *Cedaw: Women’s undeniable right for protection*, 3 november 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/ACT77/082/2004/en> (consultatie 25 oktober 2010 via AI INDEX: ACT 77/082/2004).
- Amnesty International, *2004 UN Commission on Human Rights. Mission: to promote and protect Human Rights*, 1 januari 2004,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/IOI41/001/2004/en> (consultatie 3 november 2010 via AI INDEX: IOI 41/001/2004).

- Amnesty International, *Reservations to the convention on the elimination of all forms of discrimination against women-weakening the protection of women from violence in the Middle East and North Africa region*, 3 november 2004,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/IOI51/009/2004/en> (consultatie 3 november 2010 via AI INDEX: IOI 51/009/2004).

- Amnesty International, *Iran: Amnesty International condemns violence against women demonstrators in Iran*, 10 maart 2006,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/024/2006/en> (consultatie 7 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/O24/2006).

- Amnesty International, *Iran: New Government fails to address dire Human Rights situation*, 16 februari 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/010/2006/en> (consultatie 7 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/010/2006).

- Amnesty International, *Iran: Amnesty International supports calls for gender equality as activists arrested and discrimination is entrenched*, 5 maart 2010,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/028/2010/en> (consultatie 9 november 2010 via AI INDEX: MDE 13/028/2010).

- Amnesty International, *Reports of latest Ashtiani tv 'confession' in Iran condemned*, 10 december 2010, <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/reports-latest-ashtiani-tv-confession-iran-condemned-2010-12-10> (consultatie 12 december 2010).

- BOGAERT, L., "Steniging voor overspel ?", <http://www.flw.ugent.be/cie/bogaert36.htm> (consultatie 14 juli 2010).

- CEDAW Iran, *Women in Iran*, 2009, <http://www.cedaw-iran.org/women-in-iran/> (consultatie 6 november 2010).

- DE LEY, H., *Wortels van de Islam: een beknopte historische introductie*, 16 november 2008, http://www.flw.ugent.be/cie/hdeley/islam_syl7.htm (consultatie 17 januari 2009).

- De Morgen, *Tienjarige wordt derde vrouw van Saoedische man*, 7 oktober 2010, <http://www.demorgen.be/dm/nl/990/Buitenland/article/detail/1166807/2010/10/07/Tienjarige-wordt-derde-vrouw-van-Saoedische-man.dhtml> (consultatie 7 december 2010).

- Division for the Advancement of Women, CEDAW, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article1> (consultatie 3 november 2010).

- Foundation for Iranian Studies, 2007 Family Protection Bill, <http://www.fis-iran.org/en/women/laws/07fpb> (consultatie 9 november 2010).
- Gazet Van Antwerpen, *Man scheidt van vrouw via sms*, 10 april 2009, <http://www.gva.be/nieuws/in-de-rand/man-scheidt-van-vrouw-via-sms.aspx> (consultatie 27 december 2009).
- Hbvl., *Vijf jaar effectieve celstraf voor ontvoering zoontje naar Marokko*, 8 maart 2007, http://www.hbvl.be/archief/zoeken/13/ontvoerd.aspx?q=en_DdQPD5hzJEyza5be6ZivAA==&g=ontvoerd (consultatie 1 december 2010).
- Hbvl., *Ontvoerde meisjes uit Luik vluchten naar ambassade Teheran*, 3 december 2003, <http://www.hbvl.be/Archief/guid/ontvoerde-meisjes-uit-luik-vluchten-naar-ambassade-teheran.aspx?artikel=e08f7147-4b60-87ec-0f0ca00c> (consultatie 1 december 2010).
- Hbvl., *Hoederecht gevluchte meisjes komt vader toe*, 7 december 2010, <http://www.hbvl.be/Archief/guid/hoederecht-gevluchte-meisjes-komt-vader-toe.aspx?artikel=19a4f4f6-466b-408f-b3ed-3f7b9498d76b> (consultatie 1 december 2010).
- Human Rights Watch, *Iran: Prevent Woman's Execution for Adultery*, 7 juli 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/07/07/iran-prevent-woman-s-execution-adultery> (consultatie 1 december 2010).
- Human Rights Watch, *Iran: Rights Defender Dedicates Award to Women Activists*, 10 november 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/11/10/Iran-rights-defender-dedicates-award-women-activists> (consultatie 2 december 2010).
- Human Rights Watch, *Sussan Tahmasebi, Iran*, 8 oktober 2010, <http://www.hrw.org/en/news/2010/10/08/sussan-tahmasebi-iran> (consultatie 3 december 2010).
- JACOB, W., “*De (on)verenigbaarheid van het Islamrecht met Westerse rechtsopvattingen in het kader van de toepassing van het ipr*”, 11 maart 2009, <http://law.kuleuven.be/jura/39n4/jacob.htm> (consultatie 19 juli 2010).
- Ministère de la Justice, *Guide pratique du code de la famille*, <http://www.justice.gov.ma/Moudawana/Guide pratique du code la famille.pdf> (consultatie 22 juli 2010).
- Ministère de la Justice, *L'organisation judiciaire: les tribunaux de première instance*, <http://www.justice.gov.ma/fr/OrganisationJudiciaire/popO.aspx?ido=16> (consultatie 15 november 2010).

- Nos, *Achtjarig meisje vraagt scheiding aan*, 7 februari 2009,
<http://www.nos.nl/artikel/83128-achtjarig-meisje-vraagt-scheiding-aan.html> (consultatie 27 maart 2010).
- Nrc handelsblad, *Iran neemt nobelprijs Ebadi in beslag*, 27 november 2009,
http://www.nrc.nl/buitenland/article242380.ece/Iran_neemt_Nobelprijs_Ebadi_in_beslag
(consultatie 23 oktober 2010).
- PIGOTT, R., *Turkey in radical revision of Islamic texts*, 26 februari 2008,
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7264903.stm> (consultatie 23 oktober 2008).
- RECKNAGEL, C. en CORGIN, A., *Human-Rights activists win partial victory in battle against child marriage*, http://www.parstimes.com/women/child_marriage.html (consultatie 3 juli 2010).
- Reuters, *Iran stoning case woman to be 'hanged'*, 2 november 2010,
<http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/02/iran-stoning-sakineh-mohammadi-ashtiani>
(consultatie 3 december 2010).
- SAHIH BUKHARI, Volume 7, Boek 63, Nummer 197,
http://www.quranenglish.com/hadith/Sahih_Bukhari/063.htm (consultatie 15 september 2010).
- SCIOLINO, E., *Love finds way in Iran: Temporary marriage*, 4 oktober 2000,
<http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/tmpmrig.htm> (consultatie 3 mei 2010).
- T. AL QZEERI, *Moslims ontdekken flitsscheiding via sms*, 16 februari 2010,
<http://www.mw.nl/nederlands/article/moslims-ontdekken-flitsscheiding-sms> (consultatie 7 maart 2010).
- UHLMAN, K., *Overview of Sharia and prevalent customs in Islamic societies- Divorce and Child Custody*, 2004, http://www.expertlaw.com/library/family_law/islamic_custody-3.html#80 (consultatie 15 september 2010).
- WaarMaarRaar, *Echtscheiding tijdens dronken bui leidt tot huwelijk met zeventiger*, 25 augustus 2006,
http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/4472/Echtscheiding_tijdens_dronken_bui_leidt_tot_huwelijk_met_zeventiger.html (consultatie 7 september 2009).
- WaarMaarRaar, jaargang 9, *Meisje van acht vraagt scheiding aan*, 14 april 2008,
http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/26361/Meisje_van_acht_vraagt_scheiding_aan.html
(consultatie 27 maart 2010).

- WaarMaarRaar, jaargang 9, *Scheiden? 8.100 poëzieboeken graag!*, 14 maart 2008, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/25276/Scheiden_8_100_poezieboeken_graag_html (consultatie 8 november 2009).
- WaarMaarRaar, jaargang 9, *Twaalfjarige mag scheiden van 80-jarige man*, 24 april 2010, http://www.waarmaarraar.nl/pages/re/52094/Twaalfjarige_mag_scheiden_van_80-jarige_man.html#via (consultatie 10 mei 2010).
- X, *De religie van de Islam*, <http://www.faaain.nl/rvi/deel20.htm> (consultatie 26 maart 2010).
- X, *Divorce in Iran: Court orders 80-years wait to receive dower*, http://www.international-divorce.com/iran_divorce.htm (consultatie 3 oktober 2010).
- X, <http://www.reunite.org/edit/files/Islamic%20Resource/Iran%20Text.pdf> (consultatie 8 november 2010).
- X, *International Law : the nafaqa in Islamic Marriage*, <http://www.gabrielsawma.blogspot.com/2009/07/nafaqa-in-islamic-marriage.html> (consultatie 10 oktober 2010).
- YONG, W., *Iran's divorce rate stirs fears of society in crisis*, 6 december 2010, http://www.nytimes.com/2010/12/07/world/middleeast/07divorce.html?_r=1&src=mv&ref=world (consultatie 10 december 2010).

4. Rechtspraak

- Cass. 29 april 2002, AR S010035F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-20020429-3&idxc_id=193801&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).
- Cass. 29 september 2003, AR S010134F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-200309293&idxc_id=195915&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).
- Cass. 18 juni 2007, AR C.04.0430.F, http://jure.juridat.just.fgov.be/view_decision?justel=N-20070618-5&idxc_id=215870&lang=nl (consultatie 10 maart 2009).

